

**MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETO
TEISĖS FAKULTETO
PRIVATINĖS TEISĖS INSTITUTAS**

**ARNOLDAS BULOTA
TEISĖS STUDIJŲ PROGRAMOS CIVILINĖS TEISĖS SPECIALIZACIJA**

ATSAKOMYBĖS RIBOJIMO GALIMYBĖS SUTARČIŲ TEISĖJE

Magistro baigiamasis darbas

Darbo vadovas –
Prof. dr.
Solveiga Palevičienė

Vilnius, 2017

TURINYS

ĮVADAS	3
1. ATSAKOMYBĖ RIBOJANČIŲ SUTARTIES SĄLYGŲ/SUSITARIMŲ TEISINĖ PRIGIMTIS	8
1.1. Atsakomybę ribojančių sutarties sąlygų/susitarimų atsiradimo prielaidos ir jų teisinis reglamentavimas	8
1.2. Atsakomybę ribojančių sutarties sąlygų/susitarimų samprata ir jų funkcijos	12
1.3. Atsakomybę ribojančių sutarties sąlygų palyginimas su panašiomis sąlygomis.....	17
1.3.1. Netesybas numatančios sutarties sąlygos	17
1.3.2. <i>Force majeure</i> sąlygos	18
1.3.3. <i>Liquidated damages</i> (iš anksto sutartų nuostolių) sąlygos.....	19
1.3.4. Atsakomybės naštos perkėlimo sąlygos	22
1.4. Atsakomybę ribojančių sutarties sąlygų/susitarimų rūšys.....	22
1.4.1. Susitarimai dėl sutarties sąlygų ribojimo	26
1.4.2. Susitarimai dėl kilusių pasekmių ribojimo.....	34
2. ATSAKOMYBĖ RIBOJANČIŲ SUTARTIES SĄLYGŲ/SUSITARIMŲ RIBOS.....	42
2.1. Ribos, susijusios su skolininko kaltės forma ir laipsniu.....	43
2.2. Ribos, susijusios su objektu, kuriam padaryta žala	48
2.3. Ribos, susijusios su žalos rūšimi	52
2.4. Ribos, susijusios su sąžiningumo principu	54
3. ATSAKOMYBĖ RIBOJANČIŲ SUTARTIES SĄLYGŲ/SUSITARIMŲ RIBŲ PERŽENGIMO TEISINĖS PASEKMĖS	59
3.1. Ribų, susijusių su skolininko kaltės forma ir laipsniu, objektu, kuriam padaryta žala bei žalos rūšimi, peržengimo teisinės pasekmės	59
3.2. Ribų, susijusių su sąžiningumo principu, peržengimo teisinės	63
4. IŠVADOS.....	85
5. LITERATŪROS SĄRAŠAS.....	88
6. ANOTACIJA LIETUVIŲ IR ANGLŲ KALBOMIS	99
7. SANTRAUKA	100
8. SUMMARY	101
9. PATVIRTINIMAS APIE ATLIKTO DARBO SAVARANKIŠKUMĄ.....	102

IVADAS

Baigiamojo darbo aktualumas ir tiriama problema. Nūdienoje sparčiai besivystanti, intensyvėjanti bei vis sudėtingesne tampanti civilinė apyvarta lemia ir didesnę sutarties pažeidimų tikimybę. Viena efektyviausių teisinių priemonių nukreiptų į asmens teisėtą interesų apsaugą sutarties pažeidimų atvejais, – civilinės atsakomybės institutas. Įstatyminė sutartinės civilinės atsakomybės samprata įtvirtinta Lietuvos Respublikos civilinio kodekso¹ (toliau – LR CK) 6.245 straipsnio 3 dalyje, tuo tarpu teisės doktrinoje ji apibūdinama kaip pinigų suma, kurią turi sumokėti sutartį pažeidusi šalis kitai sutarties šaliai už sutarties pažeidimu pastarajai padarytą žalą². Pagrindinis sutartinės atsakomybės tikslas – kompensuoti nukentėjusiajam padarytą žalą, siekiant nukelti jį į tą padėtį, kurioje jis būtų buvęs tinkamo sutarties įvykdymo atveju. Tokiu būdu yra ginamas vadinamasis pozityvus, lūkesčių interesas (angl. *expectation interest*)³. Tačiau šio intereso užtikrinimas yra neatsiejamas nuo vieno iš pagrindinių civilinės atsakomybės principų – visiško nuostolių atlyginimo (lot. *compensation lucri et damni*) – taikymo.

Lietuvoje visiško nuostolių atlyginimo principo pamatiniu šaltiniu laikytina Lietuvos Respublikos Konstitucijos⁴ (toliau – Konstitucija) 30 straipsnio 2 dalis. Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas (toliau – LRKT), aiškindamas šią nuostatą ne kartą yra konstatavęs, jog šioje dalyje įtvirtinta įstatymų leidėjo pareiga išleisti įstatymą ar įstatymus, nustatančius žalos atlyginimą asmeniui už jam padarytą materialinę ir moralinę žalą, kad įstatymuose turi būti užtikrintas realus pažeistų žmogaus teisių ir laisvių gynimas⁵. Lietuvoje visiško nuostolių atlyginimo principas taikytinas vadovaujantis LR CK 6.251 straipsnio 1 dalies norma, kuri įtvirtinta LR CK XXII skyriaus „Civilinė atsakomybė“ pirmajame skirsnyje „Bendrosios nuostatos“, kas reiškia visiško nuostolių atlyginimo principo taikymą tiek deliktinei, tiek sutartinei atsakomybei. Teisės doktrinoje, aiškinant visiško nuostolių atlyginimo principo turinį sutartinės atsakomybės atveju, nurodoma, jog nukentėjusysis neturi atsidurti nei geresnėje, nei blogesnėje padėtyje, kuri būtų buvusi sutartį įvykdžius tinkamai⁶. Jeigu būtų atlyginama daugiau

¹ „Lietuvos Respublikos civilinio kodekso patvirtinimo, įsigaliojimo ir įgyvendinimo įstatymas. Civilinis kodeksas,“ *Valstybės žinios* 74, 2262 (2000).

² Valentinas Mikelėnas, *Civilinės atsakomybės problemos: lyginamieji aspektai* (Vilnius: Justitia, 1995), 25.

³ Dangutė Ambrasienė ir Indrė Kryžiūtė, „Atsakomybės už preliminarosios sutarties neįvykdymą problemos,“ *Jurisprudencija* 19, 2 (2012): 565.

⁴ „Lietuvos Respublikos Konstitucija (su pakeitimais ir papildymais),“ *Valstybės žinios* 33, 1014 (1992).

⁵ „Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 13 d. nutarimas dėl kai kurių teisės aktų, kuriais reguliuojami valstybės tarnybos ir su ja susiję santykiai, atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai ir įstatymams,“ LRKT, <http://www.lrkt.lt/lt/teismo-aktai/paieska/135/ta275/content>; „Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2010 m. vasario 3 d. nutarimas dėl Lietuvos Respublikos transporto priemonių valdytojų civilinės atsakomybės privalomojo draudimo įstatymo (2004 m. kovo 5 d. redakcija) 11 straipsnio 1 dalies atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai,“ LRKT, <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.2B01FCCC088B> ir kt.

⁶ Algis Norkūnas ir Simona Selelionytė-Drukeininė, *Civilinės atsakomybės praktikumas. Mokomasis leidinys* (Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2008), 43.

nei iš tikrųjų padaryta žalos, aptariamasis principas būtų pažeidžiamas, nes tuomet civilinė atsakomybė atliktų ne tik kompensavimo, bet ir jai nebūdingą baudimo funkciją, o jeigu mažiau – nevisiškai atliktų kompensavimo funkciją⁷. Tačiau atkreiptinas dėmesys, jog jau pati LR CK 6.251 straipsnio 1 dalis, numatanti, jog „padaryti nuostoliai turi būti atlyginti visiškai, išskyrus atvejus, kai įstatymai ar sutartis nustato ribotą atsakomybę“ tiesiogiai įtvirtina šio principo išimtį ir jo santykį su vienu iš pagrindinių tiek civilinės, tiek sutarčių teisės principų – sutarties laisvės principu.

Sutarties laisvės principas ir jo samprata yra įtvirtinti LR CK 6.156 straipsnyje. Šio principo esmę sudaro trijų rūšių laisvė: 1) sudaryti sutartį ar jos nesudaryti; 2) savo nuožiūra nustatyti sutarties turinį bei 3) sudaryti LR CK tiesiogiai nereguliuojamas sutartis. Laisvė savo nuožiūra nustatyti sutarties turinį suteikia šalims teisę numatyti sutarties sąlygas, savo tarpusavio teises ir pareigas, išskyrus tuos atvejus, kai tam tikras sutarties sąlygas nustato imperatyvios teisės normos (LR CK 6.156 str. 4 d.). Taigi šalims leidžiama savo nuožiūra nusistatyti įvairias sutarties sąlygas, tame tarpe ir šiam baigiamajam darbui aktualią – atsakomybės ribojimo – sąlygą. Kaip teigia V. Mikelėnas, tokiu būdu šalys pačios kuria teisę⁸. Taip, sutartyje numatant atsakomybę ribojančią sąlygą, viena vertus, yra įgyvendinamas sutarčių laisvės principas, kita vertus, apribojamas aukščiau aptartas – visiško nuostolių atlyginimo principas. Atsižvelgiant į tai, jog šiuolaikiniuose santykiuose dažnai tiesiog neįmanoma numatyti visų galimų pavojų ir rizikos, bei į tai, jog net dėl menkiausios klaidos ar neatsargumo gali kilti žala bei skolininko pareiga atlyginti kreditoriaus patirtus nuostolius, sutarčių laisvės principas suteikia galimybę sutartyje numatyti atsakomybę ribojančią arba ją pašalinančią sutarties sąlygą, kuri gali būti būtina rizikingose srityse veikiančių įmonių veiklos sąlyga bei svarbi priemonė, siekiant sumažinti verslo riziką ir palengvinti skolininko atsakomybės našta. Tačiau viskas gyvenime turi ribas, o civilinės teisės principai – ne išimtis. Nei vienas principas nėra absoliutus. Taigi ir sutarties laisvė, suteikianti galimybę riboti civilinę atsakomybę nėra beribė. Kitaip tariant, sutarties laisvės principo įgyvendinimas, atsakomybę ribojančių sutarties sąlygų kontekste, nėra absoliutus. Būtent dėl sutarties laisvės nustatant atsakomybę ribojančias sutarties sąlygas ir kyla probleminių klausimų: kiek sutarties šalys yra laisvos į sutartį įtraukti atsakomybę ribojančią sąlygą? Kokios yra sutarties laisvės principo, atsakomybę ribojančių susitarimų kontekste, ribos? Kokios yra šių ribų „peržengimo“ teisinės pasekmės? Koks teismo vaidmuo kontroliuojant atsakomybę ribojančius susitarimus? Kokios teismo intervencijos galimybės ir ribos? Ir, svarbiausia, kad šie klausimai Lietuvos teisės doktrinoje bei teismų praktikoje yra mažai tirti ir

⁷ Valentinas Mikelėnas, *Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Šeštoji knyga. Prievolių teisė (I)* (Vilnius: Justitia, 2003), 346.

⁸ Valentinas Mikelėnas, *Sutarčių teisė. Bendrieji sutarčių teisės klausimai: lyginamoji studija* (Vilnius: Justitia, 1996), 313.

nagrinėti. O tai parodo, kad baigiamojo darbo tema šiuo metu yra aktuali ir svarbi tiek teisės teorijai, tiek praktikai.

Baigiamojo darbo mokslinis naujumas ir tiriamos problemos ištyrimo lygis. Kaip jau minėta, baigiamojo darbo tema teisės doktrinoje iki šiol vis dar nėra plačiai išplėtotą. Lietuvos teisės moksle, plačiausiai, atsakomybę ribojančios sutarties sąlygos nagrinėtos Doc. dr. Rūtos Lazauskaitės disertacijoje⁹, kurioje aptariama civilinę atsakomybę ribojančių ar ją pašalinančių susitarimų samprata ir reikšmė, tokių susitarimų sudarymas, atsakomybę ribojančių sutarties sąlygų aiškinimas bei galiojimas. Kalbant apie vartojimo sutartyse numatytas atsakomybės išlygas, reikšminga Danguolės Bublienės monografija¹⁰, kurioje atsakomybę ribojantys susitarimai yra nagrinėti kaip vienas iš vartojimo sutarčių nesąžiningų sąlygų pavyzdžių. D. Bublienės monografijoje taip pat šiek tiek nagrinėta ir verslininko atsakomybę ribojančių sutarties nuostatų kaip vienos iš nesąžiningų sutarties sąlygų rūšies tema. Kalbant apie komercines sutartis, paminėtina Gintauto Šulijos monografija¹¹, kurioje, nagrinėdamas standartinių komercinių sutarčių sąlygų problemas, jis taip pat analizavo ir civilinę atsakomybę ribojančias ar pašalinančias sąlygas kaip vieną iš standartinių sutarčių nuostatų rūšių. Šiame kontekste taip pat paminėtina ir Viktorijos Budreckienės disertacija¹², kurioje trumpai aptariami susitarimai dėl civilinės atsakomybės ribojimo ar pašalinimo, kiek tai yra susiję su nesąžiningų komercinių sutarčių sąlygų kontrole. Kalbant apskritai, iš Lietuvos autorių darbų dar būtų galima paminėti Virginijaus Bitės publikaciją, kurioje aptariami pardavėjo atsakomybės už garantijų pažeidimą ribojimo būdai¹³. Tuo tarpu Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktika šia tema yra itin negausi.

Užsienyje atsakomybę ribojančių sutarties sąlygų tema yra išanalizuota plačiau. Susitarimų dėl atsakomybės ribojimo klausimus yra analizavę tokie autoriai kaip: H. G. Beale¹⁴, A. Hartkamp, H. Kötz, D. Tallon¹⁵, Christian von Bar¹⁶, M. H. Whincup¹⁷, E. McKendrick¹⁸, M. Fontaine, F. De Ly¹⁹ ir, žinoma, kiti.

⁹ Rūta Lazauskaitė, „Nuo šalių valios priklausantys sutartinės atsakomybės ribojimai“ (daktaro disertacija, Mykolo Romerio universitetas, 2011).

¹⁰ Danguolė Bublienė, *Vartojimo sutarčių nesąžiningų sąlygų kontrolė* (Vilnius: VĮ Registrų centro Teisinės informacijos departamentas, 2007).

¹¹ Gintautas Šulija, *Standard Contract Terms in Cross-Border Business Transactions: a Comparative Study from the Perspective of European Union Law* (Frankfurt am Main: Peter Lang Internationaler Verlag der Wissenschaften, 2011).

¹² Viktorija Budreckienė, „Teisminės komercinių sutarčių turinio kontrolės ribos“ (daktaro disertacija, Mykolo Romerio universitetas, 2016).

¹³ Virginijus Bitė, „Sutartinių garantijų verslo pardavimo sutartyje prigimtis ir teisinis vertinimas,“ *Socialinių mokslų studijos* 1, 1 (2009).

¹⁴ H. G. Beale (ed.), *Chitty on contracts. Twenty-ninth edition. Volume I. General Principles* (London: Sweet and Maxwell, 2004); H. G. Beale, W. D. Bishop, & M. P. Furmston, *Contract Cases & Materials. Fifth Edition* (New York: Oxford University Press, 2008).

¹⁵ Hugh Beale, Arthur Hartkamp, Hein Kötz, Denis Tallon, *Cases, Materials and Text on Contract Law* (Oxford and Portland, Oregon: Hart Publishing, 2002).

Baigiamojo darbo reikšmė. Galimybė sutartyje numatyti atsakomybę ribojančią sąlygą buvo numatyta ir senajame 1964 m. Lietuvos Respublikos civiliniame kodekse²⁰ (toliau – 1964 m. LR CK), galiojusiam iki 2001 m. Tačiau senajame kodekse tokiems susitarimams nebuvo numatyti jokie specialūs draudimai ar apribojimai, išskyrus vienintelę išimtį susijusią su socialistinėmis organizacijomis. Tuo tarpu naujajame CK ne tik įtvirtinta galimybė sutartyje įtvirtinti atsakomybę ribojančią sąlygą, bet kartu numatyti ir draudimai bei apribojimai tokiems susitarimams. Ir nors naujojo CK normos galioja jau daugiau nei penkiolika metų, Lietuvos teismų praktika ir doktrina, kaip jau buvo minėta, šiuo klausimu nėra gausi. Todėl šis darbas, autoriaus nuomone, yra reikšmingas tiek teoriškai, tiek praktiškai, nes jame norminis atsakomybę ribojančių susitarimų reguliavimas lyginamas su užsienio šalyse egzistuojančiu atsakomybę ribojančių sutarties sąlygų reglamentavimu, taip pat analizuojama ne tik Lietuvos Respublikos, bet ir užsienio valstybių teisės doktrina ir teismų praktika.

Tyrimo tikslas. Išanalizuoti atsakomybę ribojančių susitarimų ribas ir jų „peržengimo“ teisinės pasekmės bei atskleisti teismo vaidmenį kontroliuojant atsakomybę ribojančias sutarties sąlygas.

Užsibrėžtam tikslui pasiekti, keliami šie **tyrimo uždaviniai**:

1. Atskleisti atsakomybę ribojančių susitarimų atsiradimo prielaidas;
2. Atlikti atsakomybę ribojančių susitarimų sampratos analizę bei nustatyti tokių susitarimų rūšis;
3. Atskleisti sutarties laisvės principo, atsakomybę ribojančių susitarimų kontekste, ribas, t.y. kiek šalis yra laisvos riboti atsakomybę bei ištirti ir atskleisti tokių ribų „peržengimo“ teisinės pasekmės;
4. Atskleisti teismo vaidmenį kontroliuojant atsakomybę ribojančias sutarties sąlygas bei atlikti intervencijos į sutartinius santykius galimybės ir ribų analizę.

Atsižvelgiant į tyrimo tikslą bei jam pasiekti iškeltus uždavinius, baigiamajame darbe siekiama pagrįsti šiuos **ginamuosius teiginius**:

1. Atsakomybę ribojančių susitarimų ribas nubrėžia konkretūs įstatyme įtvirtinti apribojimai bei bendrasis sąžiningumo principas.

¹⁶ Christian von Bar, Ulrich Drobnig, *The interaction of Contract Law and Tort and Property Law in Europe. A Comparative Study* (München: Sellier. European Law Publishers, 2004).

¹⁷ Michael H. Whincup, *Contract Law and Practice: the English System and Continental Comparisons. Fourth revised and enlarged edition* (The Hague; London; Boston: Kluwer Law International, 2001).

¹⁸ Ewan McKendrick *Contract law: text, cases, and materials. Third edition* (New York: Oxford University Press, 2008).

¹⁹ Marcel Fontaine and Filip De Ly *Drafting International Contracts: Analysis of Contracts Clauses* (New York: Transnational Publishers, Inc., 2006).

²⁰ „Lietuvos Tarybų Socialistinės Respublikos civilinis kodeksas,“ *Valstybės žinios* 19, 138 (1964).

2. Teismo vaidmuo ir kontrolės priemonės, kontroliuojant atsakomybę ribojančius susitarimus, priklauso nuo tokių susitarimų esmės, sutartinių santykių pobūdžio bei šalių statuso. Tačiau teismo intervencijos į sutartinius santykius galimybė yra labai ribota ir galima tik išimtiniais atvejais.

Tyrimo metodika. Pasirinktos temos tyrimas atliktas taikant įvairius mokslinio tyrimo metodus. Darbo tikslui pasiekti bei iškeltiems uždaviniams išspręsti buvo pasirinkti šie teoriniai ir empiriniai mokslinio tyrimo metodai: *Duomenų rinkimo ir duomenų analizės metodu* buvo surinkta baigiamajam darbui reikalinga medžiaga bei susisteminta turima duomenų bazė, išanalizuoti surinkti teisės aktai, teismų praktika ir doktrina. *Loginis-analitinis ir sisteminės analizės metodas* panaudoti identifikuoti baigiamojo darbo temos problemas, aiškinantis atsakomybę ribojančių susitarimų ribas, analizuojant ir atskleidžiant teismo vaidmenį kontroliuojant atsakomybės išlygas bei susisteminant teisės doktriną ir teismų praktiką baigiamojo darbo tema. *Aprašomasis metodas* buvo taikomas atskleidžiant atsakomybę ribojančių susitarimų sampratą bei tokių susitarimų rūšis. Pasitelkus *lingvistinės analizės ir teleologinį metodus* buvo aiškinama tirtų teisės aktų normų prasmė. Taikant *lyginamąjį metodą*, buvo lyginamas Lietuvos ir užsienio valstybių teisinis reglamentavimas, teismų praktika ir doktrina, susijusi su atsakomybę ribojančiomis sutarties sąlygomis. Tuo tarpu *sintezės ir apibendrinimo metodas* naudoti darant apibendrinimus bei suformuluojant baigiamojo darbo išvadas.

Tyrimo struktūra. Baigiamąjį darbą sudaro įvadas, trys dėstomosios dalys ir išvados. Darbo pabaigoje – literatūros sąrašas, anotacija bei santrauka.

Įvade glaustai apibūdinamas baigiamojo darbo tyrimas, jo aktualumas ir pagrindinės problemos, įvardijami ginamieji teiginiai bei nurodomas tyrimo tikslas ir jam pasiekti iškelti uždaviniai. Pirmojoje darbo dalyje analizuojamos atsakomybę ribojančių susitarimų atsiradimo prielaidos, jų samprata, teisinis reglamentavimas bei tokių susitarimų rūšys. Antrojoje darbo dalyje nagrinėjamos sutarties laisvės principo, atsakomybę ribojančių susitarimų kontekste, ribos, tokių susitarimų galiojimo klausimai bei ribų „peržengimo“ teisinės pasekmės. Trečioje darbo dalyje gilinamasi į teismo vaidmenį kontroliuojant atsakomybę ribojančias sutarties sąlygas, analizuojamos kontrolės priemonės bei nagrinėjami galimi intervencijos į sutartinius santykius, tokioje situacijoje, atvejai. Baigiamojoje dalyje suformuluojamos pagrindinės išvados, pateikiami tyrimo rezultatai, atsakoma į probleminius baigiamojo darbo klausimus bei pateikiami galimi šių problemų sprendimo būdai. Baigiamojo darbo pabaigoje pateikiamas darbe naudotų teisės aktų, teismų praktikos bei mokslinės literatūros sąrašas, anotacija ir santrauka lietuvių ir anglų kalbomis bei patvirtinimas apie atlikto darbo savarankiškumą.

1. ATSAKOMYBĘ RIBOJANČIŲ SUTARTIES SĄLYGŲ IR SUSITARIMŲ TEISINĖ PRIGIMTIS

1.1. Atsakomybę ribojančių sutarties sąlygų bei susitarimų atsiradimo prielaidos ir jų teisinis reglamentavimas

Tinkamam atsakomybę ribojančių susitarimų esmės supratimui, visų pirma, būtina panagrinėti tokių susitarimų ištakas ir pagrindus, pagrindžiančius jų sudarymą, kadangi, iš pirmo žvilgsnio, gali pasirodyti, jog tokios sutarties sąlygos apskritai prieštarauja civilinės atsakomybės esmei ir jos pagrindiniam – visiško nuostolių atlyginimo – principui.

Lietuvoje visiško nuostolių atlyginimo principas taikytinas vadovaujantis LR CK 6.251 straipsnio 1 dalyje įtvirtinta teisės norma. Visiško nuostolių atlyginimo principas reiškia, jog pažeidus įstatymo saugomą asmens teisę arba teisėtą interesą, šiam asmeniui padaryta žala turi būti atlyginama visiškai, t.y. žalą būtina tiksliai įvertinti, kad nukentėjusiajam būtų atlyginta tiek, kiek jis iš tiesų prarado. Tačiau nei vienas principas nėra absoliutus. LR CK 6.156 straipsnyje įtvirtintas principas, kuriuo pagrįsta civilinė, kartu ir sutarčių teisė – sutarčių laisvės principas. Būtent šis principas suteikia šalims galimybę iš anksto susitarti dėl civilinės atsakomybės, atsiradusios dėl sutarties neįvykdymo ar netinkamo įvykdymo, (ne)taikymo ar apribojimo. Sutarties šalys gali nuspręsti:

- patvirtinti arba patikslinti įstatymuose nustatytą atsakomybę;
- numatyti griežtesnę atsakomybę (pavyzdžiui, susitarti, kad sutarties šalis atsako ne tik už tyčia arba dėl neatsargumo padarytus sutarties pažeidimus, bet ir už atsitiktinį sutartinių įsipareigojimų nevykdymą);
- atsakomybės atsisakyti (atsisakyti atsakomybės suprantama kaip šalių susitarimas pašalinti atsakomybę visiškai arba ją apriboti)²¹.

Sutarčių laisvės principas suteikia galimybę patiems teisinio santykio dalyviams neperžengiant įstatymo nustatytų ribų savitarpio susitarimu nustatyti tarpusavio teises ir pareigas bei atsakomybę už jų pažeidimą²². Tokiu būdu šalys pačios kuria teisę²³, o teisėtai sudaryta ir galiojanti sutartis ją sudariusiems asmenims turi tokią pat galią kaip ir įstatymas (LR CK 6.189 straipsnis). Tai lemia, jog „civilinei teisei būdingas dispozityviųjų normų dominavimas“²⁴. „Dispozityviosios normos nustato teisinio santykio dalyvių elgesio taisykles, kurios taikomos tik tuo atveju, kai patys santykio dalyviai nenori savo santykių sureguliuoti sutartimi arba kai

²¹ Rūta Lazauskaitė, „Susitarimų dėl sutartinės atsakomybės ribojimo teisinė prigimtis“, *Socialinių mokslų studijos* 1, 5 (2010): 170.

²² Egidijus Baranauskas ir kt., *Civilinė teisė. Bendroji dalis* (Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2007), 37.

²³ Valentinas Mikelėnas, *supra* note, 8: 313.

²⁴ Egidijus Baranauskas ir kt., *op. cit.*, 38.

sutartimi sureguliuoti ne visi šia sutartimi nustatomi santykių aspektai²⁵. Būtent dispozityviosios teisės normos sudaro „tinkamą terpę“ sutarčių laisvės principo įgyvendinimui. Taigi „sutarčių laisvės principas nebūtų veiksmingas, jei civilinei teisei nebūtų būdingas dispozityviųjų normų dominavimas“²⁶, kadangi imperatyviosios teisės normos civilinio teisinio santykio šalims tokios laisvės nesuteikia ir nustato privalomas elgesio taisykles, kurių teisinio santykio šalys negali pakeisti. Tačiau pažymėtina, jog dispozityvumo principo dominavimas civilinėje teisėje taipogi nėra absoliutus. Nors imperatyvios teisės normos nustatomos ir taikomos tik išimtiniais atvejais, tačiau jos yra būtinos, kad privačiuose santykiuose būtų kiek įmanoma labiau laikomasi sąžiningumo, protingumo ir teisingumo reikalavimų, nebūtų pažeidžiama viešoji tvarka²⁷. Siekiant šių tikslų, civilinėje teisėje numatomos dispozityvumo principo išimtys, kurios kartu nustato ir sutarčių laisvės principo (atsakomybės ribojimo kontekste taip pat) ribas. Taigi, šalys remdamosi dispozityviosiomis civilinės teisės normomis bei pasinaudodamos sutarčių laisvės principu, gali susitarti dėl atsakomybės ribojimo, tačiau tik tiek kiek toks susitarimas neprieštarauja imperatyviosioms įstatymų nuostatomis.

Anot R. Lazauskaitės²⁸ dar vienas susitarimų dėl atsakomybės ribojimo šaltinis – „subjektyvioji kreditoriaus teisė atsisakyti bet kurios savo teisės įgyvendinimo, įskaitant ir teisės reikalauti iš skolininko atlyginti šio padarytus nuostolius“. Tačiau ši teisė taip pat ribota. Jos įgyvendinimas neturi prieštarauti imperatyviosioms įstatymų normoms bei nepažeisti kitų asmenų teisių ir teisėtų interesų. Pavyzdžiui, turto pardavimas už aiškiai mažesnę kainą, kai po tokio sandorio sudarymo kreditorius negali išsieškoti skolos, nes skolininko gautos už parduotą turtą sumos ir likusio skolininko turto gali neužtekti skolai grąžinti, palikimo atsisakymas trečiojo asmens naudai ar tam tikros turimos turtinės teisės neįgyvendinimas ar atsisakymas ją įgyvendinti gali pažeisti tokio asmens kreditorių interesus²⁹.

Tradiciskai sutarčių laisvės principas buvo ypatingai svarbus įvairiose Europos valstybėse, o remiantis šiuo principu sudaryti atsakomybę ribojantys susitarimai – teisėtu sutarties šalių derybinės galios panaudojimu³⁰. Tačiau 1960 metais, o gal net ir anksčiau, civilinėje teisėje pradėjo atsispindėti naujas principas, kurį K. Zweigert ir H. Kötz apibūdino kaip „sutarties teisingumą“³¹. Pažymėtina, jog sutarties teisingumo principas neapsiribojo vien procedūriniu teisingumu (angl. *procedural fairness*), nukreiptu į sutarties sąlygų įtraukimo

²⁵ Egidijus Baranauskas ir kt., *supra* note, 22: 38.

²⁶ Rūta Lazauskaitė, *supra* note, 9: 14.

²⁷ Egidijus Baranauskas ir kt., *op. cit.*, 38.

²⁸ Rūta Lazauskaitė, *op. cit.*, 14.

²⁹ „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktikos dėl *actio Pauliana*, netiesioginio ieškinio, sulaikymo teisės ir prevencinio ieškinio institutų taikymo apžvalga,“ LAT, žiūrėta 2017 m. rugpjūčio 21 d., <http://www.infolex.lt/tp/91331>

³⁰ Adrian Chandler, Ian Brown, *Law of Contract. Sixth edition* (New York: Oxford University Press, 2007), 84.

³¹ Hugh Beal et. al., *Cases, Materials and Text on Contract Law. Second Edition* (Oxford and Portland, Oregon: Hart Publishing, 2010), 757.

kontrolę, tačiau buvo susijęs ir su turininguoju teisingumu (angl. *substantive fairness*), įgalinančiu sutarties turinio kontrolę. Šis principas atsirado siekiant užtikrinti sutarties šalių (ypač vartotojų) apsaugą nuo nesąžiningų sutarties sąlygų, įskaitant ir atsakomybę pašalinančius ar ribojančius susitarimus. Laikyta, jog sutarties šalių apsauga nuo nesąžiningų sutarties sąlygų yra vienas iš efektyviausių būdų užtikrinti sutarties teisingumo principo įgyvendinimą, o tai paskatino kurti griežtesnę nesąžiningų sutarties sąlygų kontrolę³². Aptariamas principas pirmiausia imtas taikyti teismų praktikoje. Tuo tarpu teismai, siekdami kontroliuoti sutarčių turinį, naudojo keletą bendrųjų privatinės teisės doktrinų. Pirmiausia buvo naudojama „*ofertos ir akcepto*“ doktrina, reikalaujant, jog sutarties šalis įrodytų, kad atitinkamos (standartinės) sutarties sąlygos konkrečiu atveju buvo įtrauktos į sutartį. Antra, nesąžiningos sutarties sąlygos galėjo būti pripažintos negaliojančiomis dėl apgaulės. Trečia, kai kurių šalių teismai plėtojo doktriną, kuri, pažeidus sutartį konkrečiu būdu, užkirsdavo kelią atsakomybę ribojančių sutarties sąlygų taikymui (pavyzdžiui, esminio įsipareigojimo pažeidimas³³). Ketvirta, buvo naudojamos ir sutarčių aiškinimo taisyklės, pavyzdžiui, jog dviprasmiška ar neaiški sutarties sąlyga turi būti aiškinama ją pasiūliusios šalies nenaudai (*contra proferentem* taisyklė). Galiausiai, sutarties sąlygų turinys galėjo būti nesuderinamas su viešąja tvarka, gera morale ar protingumo bei teisingumo principais ir dėlto tokios sąlygos pripažintos netaikytinomis. Vėliau, teismų praktikoje naudoti bei išplėtoti, nesąžiningų sutarties sąlygų kontrolės principai įstatymų leidėjų buvo perkelti ir į teisės aktus.

Pažymėtina, jog nesąžiningų sutarties sąlygų kontrolės formos vystėsi tiek kontinentinės, tiek bendrosios teisės tradicijos valstybėse. Pradžioje, civilinės teisės jurisdikcijose (tokiose kaip Vokietija ir Olandija) buvo remiamasi bendruoju sutartinio sąžiningumo (angl. *contractual „good faith“*) reikalavimu kaip sutarties sąlygų peržiūros pagrindu. Mūsų dienomis, nesąžiningų sutarties sąlygų peržiūra yra pagrįsta konkrečiomis įstatymų nuostatomis. Lietuvos nacionalinėje teisėje atsakomybę ribojantys susitarimai iš esmės pradėti reguliuoti tik įsigaliojus 2001 m. LR CK, kadangi galiojant 1964 m. LR CK, asmenys iš anksto galėjo susitarti dėl atsakomybės ribojimo ar jos pašalinimo ir tokiems susitarimams nebuvo numatyti jokie specialūs draudimai ar apribojimai, išskyrus bendruosius visoms sutartinėms sąlygoms taikomus imperatyvius reikalavimus. Tačiau situacija pasikeitė įsigaliojus naujam LR CK. Lietuvos Respublikos civiliniame kodekse atsakomybę ribojančių ar pašalinančių susitarimų reglamentavimui skirta ne viena norma. Prie bendrųjų nuostatų, reglamentuojančių atsakomybę ribojančius susitarimus, priskirtini LR CK 6.211 bei 6.252 straipsniai. LR CK 6.211 straipsnis nustato, jog: „*Sutarties sąlygos, kurios panaikina ar apriboja*

³² H. Beale, A. Hartkamp, H. Kötz, D. Tallon, *supra* note 15: 495; Hugh Beale et. al., *supra* note, 31: 757.

³³ H. G. Beale (ed.), *Chitty on contracts. Twenty-ninth edition. Volume I. General Principles* (London: Sweet and Maxwell, 2004), 805-810.

šalies atsakomybę už sutarties neįvykdymą arba leidžia ją įvykdyti tokiu būdu, kuris iš esmės skiriasi nuo to, kurio protingai tikėjosi kita šalis, negalioja, jeigu tokios sąlygos atsižvelgiant į sutarties prigimtį bei kitas aplinkybes yra nesąžiningos.“. Pastaroji norma pakartoja vieno iš *soft law* dokumentų – UNIDROIT tarptautinių komercinių sutarčių teisės principų (toliau – UNIDROIT Principai) – 7.1.6 straipsnį³⁴. Tuo tarpu LR CK 6.252 straipsnis, numatantis, kad: „1. Šalių susitarimas dėl civilinės atsakomybės už nuostolius (žalą), padarytus dėl skolininko tyčios ar didelio neatsargumo, netaikymo ar jos dydžio apribojimo negalioja. Draudžiama apriboti ar panaikinti civilinę atsakomybę už sveikatos sužalojimą, gyvybės atėmimą ar neturtinę žalą. 2. Šalys savo susitarimu negali pakeisti imperatyviųjų teisės normų, nustatančių civilinę atsakomybę, jos formą ar dydį.“, pasak R. Lazauskaitės³⁵, greičiausiai buvo suformuluotas atsižvelgiant į Kanados Kvebeko provincijos civilinio kodekso 1474 straipsnį³⁶. Vartojimo sutartyse esančioms nesąžiningoms sąlygoms, tarp jų ir atsakomybę ribojančioms ar ją pašalinančioms, skirtas LR CK 6.228⁴ straipsnis, parengtas įgyvendinant 1993 metais priimtą Europos Bendrijų Tarybos direktyvą dėl nesąžiningų sąlygų vartojimo sutartyse³⁷ (toliau – Nesąžiningų sąlygų direktyvos), kuri numatė bendruosius minimalius nesąžiningų vartojimo sutarčių sąlygų kontrolės standartus visoje Bendrijoje. Tiesa, paminėtina, jog LR CK įtvirtintos ir specialiosios, atskiros normos, skirtos reglamentuoti tam tikrų rūšių sutartyse numatytas atsakomybę ribojančias ar ją pašalinančias sąlygas, pavyzdžiui, 2.154 str., 6.323 str. 2 d., 6.334 str. 4 d., 6.587 str. 3 d., 6.665 str. 4 d., 6.742 str., 6.755 str., 6.806 str. 3 d., 6.817 str., 6.865 str. 3 d., 4 d. ir 9 d. Be to, kalbant apie atsakomybę ribojančių susitarimų reglamentavimą, be jau minėtų UNIDROIT Principų, negalima nepaminėti ir daugiau aktualių, Europos Sąjungos iniciatyva parengtų *soft law* dokumentų: Europos Sutarčių teisės principų³⁸ (angl. „*Principles of European Contract Law*“, toliau – PECL) bei Bendros pagrindų sistemos projekto³⁹ (angl. „*Draft Common Frame of Reference*“, toliau – DCFR). Iš PECL aktualūs 4:118 bei 8:109 straipsniai, kurie iš esmės atkartojami atitinkamai DCFR II.-7:215 bei III.-3:105 straipsniuose. Tuo tarpu iš DCFR, be jau minėtųjų II.-7:215 bei III.-3:105 straipsnių, aktualūs ir šie: II.-9:410, IV.A.-6:106 bei VI.-5:401 straipsniai. Kartu pažymėtina, jog kai kuriuose tarptautinės teisės aktuose,

³⁴ Stefan Vogenauer, *Commentary on the UNIDROIT Principles of International Commercial Contracts (PICC). Second edition* (New York: Oxford University Press, 2015), 858; „UNIDROIT principles. Official comments“, Unilex, 2017 m. rugpjūčio 24 d., <http://unilex.info/dynasite.cfm?dssid=2377&dsmid=109294>

³⁵ Rūta Lazauskaitė, *supra* note, 9: 16.

³⁶ „Civil Code of Québec“, Gouvernement du Québec, žiūrėta 2017 m. rugpjūčio 24 d., <http://legisquebec.gouv.qc.ca/en/ShowDoc/cs/CCQ-1991>

³⁷ „Europos Bendrijų Tarybos direktyva 93/13/EEB dėl nesąžiningų sąlygų vartojimo sutartyse“, *OJ L* 95, 29 (1993).

³⁸ „The Principles of European Contract Law“, University of Cologne, 2017 m. rugpjūčio 25 d., https://www.trans-lex.org/400200/_pecl/#head_80

³⁹ Christian von Bar et. al., *Principles, Definitions and Model Rules of European Private Law Draft Common Frame of Reference (DCFR). Outline Edition* (Munich: sellier. european law publishers, 2009), http://ec.europa.eu/justice/policies/civil/docs/dcf_r_outline_edition_en.pdf

pavyzdžiui, Tarptautinio krovinių vežimo keliais sutarties konvencijoje (CMR)⁴⁰ (toliau – CMR konvencija), yra tiesiogiai įtvirtintos atsakomybės ribojimo sąlygos (CMR konvencijos 23 str. 1-3 d., 28 str.), o susitarimai, kuriais nukrypstama nuo šių sąlygų, laikomi negaliojančiais (CMR konvencijos 41 str.). Tai reiškia, jog bet kokios sutartinės nuostatos, tame tarpe ir atsakomybės ribojimo sąlygos, nukrypstančios nuo CMR konvencijos nuostatų yra draudžiamos. Iš esmės tai ne kas kita kaip draudimas, tam tikra apimtimi, sutarties šalims sudaryti atsakomybę ribojančius susitarimus. Tačiau toks draudimas yra visiškai logiškas bei pateisinamas, kadangi ribota atsakomybė numatyta jau pačiame teisės akte (CMR konvencijos 23 str. 1-3 d., 28 str.). Be abejo, atsakomybę ribojančios sutarties sąlygos reglamentuojamos ir užsienio valstybių įstatymuose, tačiau atitinkamų valstybių reglamentacija, tiek kiek ji bus aktuali, bus aptariama šiame darbe toliau, nagrinėjant konkrečius klausimus.

Apibendrinant tai kas buvo išdėstyta, pasakytina, jog atsakomybę ribojančių sutarties sąlygų bei susitarimų atsiradimo prielaidas suponuoja vienas pagrindinių sutarčių teisės principų – sutarčių laisvės principas, civilinėje teisėje dominuojančios dispozityviosios teisės normos, sudarančios „tinkamą terpę“ sutarčių laisvės principo įgyvendinimui bei subjektyvioji kreditoriaus teisė atsisakyti savo reikalavimo teisės. Tačiau siekiant užkirsti kelią nesąžiningumui, atsakomybę ribojančių sutarties sąlygų prieštaravimui viešajai tvarkai, gerai moralei ar protingumo bei teisingumo principams, teisės aktuose yra nustatytos specialios jų galiojimą reglamentuojančios taisyklės.

1.2. Atsakomybę ribojančių sutarties sąlygų bei susitarimų samprata ir jų funkcijos

Atsakomybę ribojančių sutarties sąlygų samprata tai dar vienas klausimas kurį tikslinga ir reikalinga atskleisti prieš pradėdant nagrinėti tokių sąlygų ribas ir kitus šio darbo probleminius klausimus.

Galimybė riboti civilinę atsakomybę Lietuvos sutarčių teisėje, be kitų, kaip jau minėta, yra įtvirtinta dviejuose pamatiniuose (šios temos kontekste) LR CK straipsniuose – 6.211 bei 6.252. LR CK 6.211 straipsnis numato: „*Sutarties sąlygos, kurios panaikina ar apriboja šalies atsakomybę už sutarties neįvykdymą arba leidžia ją įvykdyti tokiu būdu, kuris iš esmės skiriasi nuo to, kurio protingai tikėjosi kita šalis, negalioja, jeigu tokios sąlygos atsižvelgiant į sutarties prigimtį bei kitas aplinkybes yra nesąžiningos.*“, tuo tarpu LR CK 6.252 straipsnis: „*1. Šalių susitarimas dėl civilinės atsakomybės už nuostolius (žalą), padarytus dėl skolininko tyčios ar didelio neatsargumo, netaikymo ar jos dydžio apribojimo negalioja. Draudžiama apriboti ar panaikinti civilinę atsakomybę už sveikatos sužalojimą, gyvybės atėmimą ar neturtinę žalą. 2.*

⁴⁰ „Tarptautinio krovinių vežimo keliais sutarties konvencija (CMR)“, *Valstybės žinios* 107, 2932 (1998).

Šalys savo susitarimu negali pakeisti imperatyviųjų teisės normų, nustatančių civilinę atsakomybę, jos formą ar dydį.“ Viename straipsnyje kalbama apie atsakomybę ribojančias sutarties sąlygas, o kitame – apie atsakomybę ribojančius šalių susitarimus. Tokių šių straipsnių tarpusavio nesuderinimą galima lėmė skirtingų teisės šaltinių naudojimas, t.y., jog LR CK 6.211 straipsnis buvo perkeltas iš UNIDROIT Principų 7.1.6 straipsnio, tuo tarpu LR CK 6.252 straipsnis iš Kanados Kvebeko provincijos civilinio kodekso 1474 straipsnio. Tačiau nepaisant priežasčių nulėmusių šių nuostatų tarpusavio santykio neaiškumus, būtina išanalizuoti šių nesutapimų reikšmę, kadangi minėti straipsniai turi būti aiškinami ir taikomi sistemaiškai⁴¹.

Sąvoka „sąlyga“ ir bendrinėje lietuvių kalboje, ir teisinėje literatūroje yra suprantama kaip: 1. reikalavimas, keliamas tarantis; 2. aplinkybė, nuo kurios kas priklauso⁴², objekto santykis su aplinkiniais reiškiniais, be kurių jis negali egzistuoti⁴³. Tuo tarpu sąvoka „susitarimas“ apibrėžiama kaip santykių nustatymas, suderinimas⁴⁴, šalių valios sutapimas, suderinta jų valia, konsensusas⁴⁵. Akivaizdu, kad šios sąvokos nėra tapačios, tačiau jau pačiame LR CK 6.211 straipsnio komentare jos sugretinamos, nurodant, jog „komentuojamas straipsnis [...] įtvirtina imperatyvią normą, draudžiančią nesąžiningus susitarimus panaikinti ar riboti šalies civilinę atsakomybę“⁴⁶. Taigi nors normoje kalbama tik apie nesąžiningas atsakomybę ribojančias sutarties sąlygas, tačiau komentare minimi ir nesąžiningi susitarimai. Atsižvelgiant į tai, jog LR CK komentaras buvo parašytas pačių LR CK rengėjų, manytina, kad įstatymo leidėjo tikslas buvo LR CK 6.211 straipsniu sureglamentuoti tiek nesąžiningas atsakomybę ribojančias sutarties sąlygas, tiek nesąžiningus susitarimus dėl atsakomybės ribojimo. Tuo tarpu LR CK 6.252 straipsnis skirtas išimtinai šalių susitarimams dėl civilinės atsakomybės netaikymo ar jos apribojimo. Akivaizdu, jog ne kiekviena sutartyje numatyta atsakomybę ribojanti ar ją pašalinanti sąlyga kartu gali būti laikoma ir šalių susitarimu, kadangi galimi atvejai, kai dėl tokios sąlygos nebuvo individualiai derėtasi ir tartasi, o tai neatitinka susitarimo sampratos (LR CK 6.186 str. bei LR CK 6.228⁴ str. 2 d. 1 p.). Tai reiškia, jog, iš principo, kiekvienas susitarimas dėl atsakomybės ribojimo ar jos pašalinimo gali būti laikomas ir sutarties sąlyga, tačiau ne kiekviena sutarties sąlyga gali būti laikoma ir susitarimu. Tiesa, autoriaus manymu, tai neturi didesnės reikšmės pateikiant atsakomybę ribojančių ar ją pašalinančių sutarties sąlygų bei susitarimų sampratą, kadangi tiek sąlygų, tiek susitarimų sampratos esmė, iš principo, tapati. Šis

⁴¹ Valentinas Mikelėnas, *supra* note, 7: 282.

⁴² „Dabartinės lietuvių kalbos žodynas“, Lietuvos kalbos išteklių informacinė sistema, 2017 m. rugpjūčio 30 d., http://lkiis.lki.lt/paieska?header=s%C4%85lyga&resourceId=207&remoteRecordId=12613258&p_p_id=LKISearch_WAR_LKISearchportlet

⁴³ „Lietuvių kalbos žodynas“, Lietuvių kalbos institutas, 2017 m. rugpjūčio 30 d., <http://www.lkz.lt/Visas.asp?zodis=s%C4%85lyga&lns=-1&les=-1>

⁴⁴ „Dabartinės lietuvių kalbos žodynas“, *op. cit.*

⁴⁵ „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2012 m. liepos 5 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-338/2012“, LAT, žiūrėta 2017 m. rugpjūčio 30 d., <http://www.lat.lt/teismo-nutartys/nutartys-nuo-2006-6bt1.html>

⁴⁶ Valentinas Mikelėnas, *op. cit.*, 282.

skirtumas kur kas didesnę reikšmę turi siekiant užtikrinti tinkamą teisės normų taikymą, kadangi priklausomai nuo aplinkybių turėtų būti taikomas ir atitinkama straipsnis. Jeigu dėl sutarties sąlygų buvo derėtasi individualiai tuomet, priklausomai nuo susitarimo pobūdžio, galimas tiek LR CK 6.211 str., tiek LR CK 6.252 str. taikymas, tuo tarpu nesant šalių susitarimo – tik LR CK 6.211 str. taikymas. Aišku, reikia nepamiršti, jog tam tikrų rūšių sutartims gali būti taikomos specialios tokias sutarčių sąlygas ar susitarimus reglamentuojančios civilinės teisės normos. Atsižvelgiant į anksčiau išdėstytą nuomonę, jog „sąlygos“ ir „susitarimo“ sąvokų skirtumai, atsakomybės ribojimo ar jos pašalinimo kontekste, didesnės reikšmės turi tik užtikrinant tinkamą teisės normų taikymą, o ne atskleidžiant jų sampratą, atsakomybę ribojančios ar ją pašalinančios sutarties sąlygos ir susitarimai dėl tokių sąlygų, šiame darbe, bus vartojami kaip sinonimai.

Susitarimai (arba į sutartį įtrauktos atitinkamos sąlygos) dėl civilinės atsakomybės pašalinimo arba jos apribojimo yra žinomi ne tik Lietuvoje, bet ir daugelyje užsienio valstybių. Tačiau skirtingai nei Lietuvoje, kurioje nei teisės aktuose, nei teisės doktrinoje, nei nacionalinių teismų praktikoje nėra bendro termino skirto pavadinti atsakomybę ribojančias ar ją pašalinančias sutarties sąlygas, užsienio valstybėse tokios sąlygos paprastai turi savo pavadinimus, pavyzdžiui: Didžiojoje Britanijoje tokios sąlygos vadinamos *exclusion clauses*, *exemption clauses* arba *limitation clauses*, Prancūzijoje – *clause exonératoire* ar *clause limitative*, Vokietijoje – *haftungsfreizeichnungsklauseln*, *haftungsausschlussklausel* ar *haftungsbegrenzungsklausel*, Italijoje – *clausole di esonero da responsabilità*. Tiesa, paminėtina, kad Lietuvoje, įtraukiant į sutartis atsakomybę ribojančias ar ją pašalinančias sutarties sąlygas, yra vartojamas terminas „atsakomybės išlyga“⁴⁷. Žodis „išlyga“ lietuvių kalbos žodynuose⁴⁸ aiškinamas kaip „išimtinė sąlyga“, „išlygimas“, „išsiderėjimas“, tad jis puikiai atskleidžia tiek sutarties sąlygos, tiek šalių susitarimo, skirto modifikuoti įstatymuose numatytą civilinę atsakomybę, t.y. ją apriboti ar pašalinti, esmę. Todėl sutiktina su R. Lazauskaitės nuomone⁴⁹, jog tokia sąvoka yra kur kas tinkamesnė ir dėl kalbinių aspektų, nes yra gerokai trumpesnė nei terminas „atsakomybę ribojanti ar pašalinanti sutarties sąlyga“, ir dėl savo reikšmės. Be to, išimtinės sąlygos terminas vartojamas ir užsienio valstybėse.

Iš paties termino „atsakomybę ribojančios ar ją pašalinančios sutarties sąlygos“ išplaukia, jog tokiomis sąlygomis siekiama modifikuoti, t.y. apriboti arba visiškai pašalinti, įstatymuose numatytą ar sutartimi priimtą civilinę atsakomybę. Kaip taisyklė, tokiomis

⁴⁷ Rūta Lazauskaitė, *supra* note, 9: 17.

⁴⁸ „Lietuvių kalbos žodynas“, Lietuvių kalbos institutas, 2017 m. rugsėjo 4 d., <http://www.lkz.lt/Visas.asp?zodis=i%C5%A1lyga&lms=-1&les=-1>; „Dabartinės lietuvių kalbos žodynas“, Lietuvių kalbos išteklių informacinė sistema, 2017 m. rugsėjo 4 d., http://lkiis.lki.lt/paieska?header=i%C5%A1lyga&resourceId=207&remoteRecordId=12530074&p_id=LKISearch_WAR_LKISearchportlet

⁴⁹ Rūta Lazauskaitė, *op. cit.*

sąlygomis mėginama pašalinti arba apriboti sutartinę civilinę atsakomybę, galinčią kilti dėl sutarties neįvykdymo ar netinkamo įvykdymo. Nors galimi atvejai, kai dėl sutarties pažeidimo kyla deliktinė atsakomybė (vienas iš nedaugelio tokių atvejų yra gamintojo ar paslaugų teikėjo atsakomybė dėl netinkamos kokybės produktų ar netinkamos kokybės paslaugų, kuri visuomet yra deliktinė, nepaisant egzistuojančių sutartinių santykių (LR CK 6.292 str.)), tačiau sutartiniai deliktinės atsakomybės apribojimai dažniausiai yra negalimi, kadangi tokie susitarimai būtų nesuderinami ir prieštarautų valstybėse galiojančioms imperatyviosioms įstatymų normoms, viešajai tvarkai ar gerai moralei⁵⁰. Todėl šiame darbe atsakomybę pašalinantys ar ją ribojantys susitarimai iš esmės bus nagrinėjami tik sutartinės atsakomybės kontekste.

Atsakomybę pašalinančios sutarties sąlygos tikslas yra visiškai panaikinti atsakomybės kilimo galimybę, kitaip tariant, susitariama, kad sutarties pažeidimo atveju sutartį pažeidusiai šaliai nekils atsakomybė, kuri paprastai atsirastų, jeigu sutartyje nebūtų įtvirtinta atsakomybės išlyga, t.y. visiškai pašalinama atitinkamos sutarties šalies atsakomybės atsiradimo rizika. Pavyzdžiui: „*Prekių pristatymo terminas, nors jo ir turi būti kiek įmanoma labiau laikomasi, yra orientacinis, priklausantis nuo tiekėjų. Vėlavimas pristatyti prekes, jokiais aplinkybėmis, negali būti pagrindu atšaukti užsakymą ar reikalauti žalos atlyginimo. Net oficialaus įspėjimo atveju jokia bauda, dėl vėlavimo, negali būti taikoma*“⁵¹. Tuo tarpu atsakomybę ribojančios sutarties sąlygos nepašalina sutarties šalies atsakomybės, tačiau ją modifikuoja. Dažniausiai pasitaikantis atvejis – atsakomybės apribojimas tam tikru dydžiui, pavyzdžiui: „*Šalis, neįvykdžiusi iš Sutarties kylančių įsipareigojimų arba juos įvykdžiusi netinkamai, atsako kitai Sutarties Šaliai už padarytus nuostolius ne didesne nei 50 000 € suma*“. Tačiau galimi ir kiti įvairūs atsakomybės ribojimo būdai, kurie bus aptarti vėliau. Pažymėtina, jog taip minėtos sutarties sąlygos dėl atsakomybės pašalinimo ar jos apribojimo suprantamos ir užsienio šalių teisės doktrinoje. Pavyzdžiui, David Yates nurodo, jog „išimties sąlyga gali būti apibūdinama kaip sutartyje ar pranešime nurodyta sąlyga, pašalinanti arba apribojanti atsakomybę ar įstatyminę pareigą, kuri, nesant tokios sąlygos, paprastai turėtų kilti“⁵².

Kalbant apie atsakomybę pašalinančius ar ją ribojančius susitarimus atkreiptinas dėmesys, jog „turimi omenyje išankstiniai susitarimai“⁵³, kuriais susitariama dėl dar neatsiradusios, ateityje galbūt atsirasiančios atsakomybės netaikymo arba apribojimo, kai šalys dar nežino nei ar sutartis apskritai bus pažeista, nei ar kokia nors žala apskritai bus padaryta, nei tuo labiau nuostolių dydžio. Tačiau tai nereiškia, jog šalims draudžiama susitarti dėl atsakomybės netaikymo ar jos apribojimo, kai žalos jau padaryta. Skirtumas tame, jog tokie

⁵⁰ Christian von Bar, Ulrich Drobnig, *supra* note, 16: 155-160.

⁵¹ Marcel Fontaine and Filip De Ly, *supra* note, 19: 354.

⁵² Ewan McKendrick *Contract Law. Second Edition* (Basingstoke: Macmillan Press, 1994), 167.

⁵³ Valentinas Mikelėnas, *supra* note, 7: 348.

susitarimai traktuotini kaip taikos sutartys, kurioms taikomos LR CK LII skyriaus normos, o ne kaip atsakomybę pašalinantys ar ją ribojantys susitarimai. „Taigi atsakomybę pašalinantys arba ją ribojantys susitarimai – tai tokie susitarimai, kuriais iš anksto, t.y. iki atsakomybės atsiradimo, susitariama dėl atitinkamos sutarties šalies sutartinės (kai kuriose valstybėse ir deliktinės) atsakomybės apribojimo ar jos visiško pašalinimo“⁵⁴.

Prieš pradėdant tolesnę atsakomybę pašalinančių ar ją ribojančių sutarties sąlygų analizę, būtina paminėti teisinėje literatūroje⁵⁵ identifikuotas šių sąlygų funkcijas:

Pirma, atsakomybės išlygos padeda paskirstyti žalos atsiradimo riziką tarp sutarties šalių. Pavyzdžiui, *Jonas, gyvenantis Vilniuje, nori persivežti baldus į savo naują namą užmiestyje, todėl susisiečia su perkraustymo paslaugas teikiančiu Petru. Savarankiškai dirbantis Petras pasiūlo kur kas žemesnę kainą nei kitos perkraustymo įmonės, tačiau jo pasiūlymas neapima baldų draudimo jų pervežimo metu; Petras siūlo pasinaudoti Jono turimu galiojančiu baldų draudimo polisu (jeigu jis taikytinas ir pervežimui) arba Jonui pačiam sudaryti specialią draudimo sutartį dėl baldų apdraudimo jų pervežimo metu. Kartu, pasiūlydamas kur kas žemesnę perkraustymo kainą nei kitos įmonės, Petras į sutartį įtraukia tokią sąlygą: „vežėjas neatsako už jokią žalą, kilusią daiktams jų pervežimo metu“*. Šiame pavyzdyje žalos atsiradimo rizika akivaizdžiai perkeliama Jonui ir Petru nereikia sudaryti draudimo sutarties; tokiu būdu išvengiama dvigubo to paties objekto draudimo nuo tos pačios rizikos. Iš minėtojo pavyzdžio išplaukia ir antroji bei trečioji funkcijos.

Antra, atsakomybės išlygos suteikia galimybę potencialiam kreditoriui įsigyti prekių ar gauti paslaugų mažesne kaina arba gauti kitokių lengvatų.

Trečia, atsakomybės išlygos įtraukimas į sutartį suteikia galimybę potencialiam skolininkui pasiūlyti mažesnes prekių ar paslaugų kainas ir taip pritraukti klientus.

Ketvirta, aiškiai pasiskirsčius kiekvienai iš šalių tenkančią atsakomybę, atsakomybės išlygos gali padėti sumažinti bylinėjimosi išlaidas arba apskritai išvengti bylinėjimosi.

Penkta, atsakomybės išlygos dažnai naudojamos esant standartinėms sutarčių formoms, kurios leidžia asmenims masiškai sudarinėti sutartis, taip sumažinant tiek derybų, tiek sutarčių sudarymo išlaidas.

Kita vertus, atsakomybės išlygos gali atlikti ir socialiai žalingą funkciją, kadangi jomis gali pasinaudoti stipresnioji sutartinių santykių šalis, siekdama pašalinti savo atsakomybę silpnesniosios šalies atžvilgiu ir taip užkirsdama kelią pastarajai pasinaudoti savo teisėtų interesų gynybos būdais sutarties neįvykdymo ar netinkamo jos įvykdymo atveju.

⁵⁴ Rūta Lazauskaitė, *supra* note, 9: 18.

⁵⁵ Ewan McKendrick, *supra* note, 52: 169.

1.3. Atsakomybę ribojančių sutarties sąlygų palyginimas su panašiomis sąlygomis

Sutartyse šalių atsakomybės klausimus gali reguliuoti ne tik atsakomybės išlygos, tačiau ir kitos panašios sutarties sąlygos, pavyzdžiui, netesybas numatanti sąlyga, *force majeure* (nenugalimos jėgos) sąlyga, *liquidated damages* (iš anksto sutartų nuostolių) sąlyga ir kt.

1.3.1. Netesybas numatančios sutarties sąlygos

Netesybų sąvoka CK įtvirtinta *expressis verbis*. Netesybos – tai įstatymų, sutarties ar teismo nustatyta pinigų suma, kurią skolininkas privalo sumokėti kreditoriui, jeigu prievolė neįvykdyta arba netinkamai įvykdyta (bauda, delspinigiai) (CK 6.71 straipsnio 1 dalis). Netesybų teisinė prigimtis yra dvilypė – tai ne tik prievolės įvykdymo užtikrinimo būdas, bet ir sutartinės civilinės atsakomybės forma⁵⁶. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas (toliau – LAT) yra išaiškinęs, kad šalių sutartimi sulygotos netesybos laikomos iš anksto nustatytais būsimais kreditoriaus nuostoliais, kurių jam nereikia įrodinėti, kai skolininkas neįvykdo ar netinkamai įvykdo sutartinę prievolę⁵⁷. Taigi kreditorius „turi galimybę išieškoti netesybas už patį prievolės pažeidimo faktą, nereikalaujant įrodinėti patirtų nuostolių“⁵⁸. Tačiau jeigu nuostoliai viršija netesybas, juos teks įrodinėti bendra tvarka. Tuo tarpu atsakomybės išlyga nepašalina įrodinėjimo pareigos, kreditorius visuomet turi įrodyti ir neteisėtus veiksmus, ir priežastinį ryšį, ir atsiradusius nuostolius bei jų dydį.

Pažymėtina, jog LAT praktikoje kaip vienas iš netesybų tikslų nurodomas siekis „sukurti teisinį aiškumą tarp šalių dėl civilinės atsakomybės apimties, nes netesybos riboja prievolę pažeidusios šalies atsakomybę tam tikra sutartine ir iš anksto žinoma pinigų suma“⁵⁹. Šis tikslas iš esmės yra būdingas ir atsakomybę ribojančioms sutarties sąlygoms (kai atsakomybę apribojama tam tikru dydžiu). Vis dėlto netesybų atveju teisinio aiškumo tikslas yra pasiekiamas tik sąlyginai, kadangi „susitarimas dėl netesybų, [...], savaime neatima teisės reikalauti ne netesybų, bet nuostolių atlyginimo, jei realiai patirti nuostoliai yra didesni už sutartas netesybas

⁵⁶ „Netesybas ir palūkanas reglamentuojančių teisės normų taikymo Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktikoje apžvalga,“ LAT, žiūrėta 2017 m. rugsėjo 11 d., http://www2.lat.lt/lat_web_test/4_tpbuletiniai/senos/nutartis.aspx?id=35071

⁵⁷ „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2014 m. balandžio 24 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-236/2014,“ LAT, žiūrėta 2017 m. rugsėjo 11 d., <http://www.lat.lt/lt/teismo-nutartys/nutartys-nuo-2006-6bt1.html>

⁵⁸ „Netesybas ir palūkanas reglamentuojančių teisės normų taikymo Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktikoje apžvalga,“ *op. cit.*

⁵⁹ „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2017 m. vasario 8 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-17-378/2017,“ LAT, žiūrėta 2017 m. rugsėjo 11 d., <http://www.lat.lt/lt/teismo-nutartys/nutartys-nuo-2006-6bt1.html>

(CK 6.73 str. 1 d.)⁶⁰, tuo tarpu sutartyje numaćius atsakomybę ribojančią sąlygą yra nustatomos atsakomybės „lubos“⁶¹, todėl kreditorius neturi teisės reikalauti didesnių nuostolių priteisimo.

Dar vienas skirtumas – ribota teismo galimybė modifikuoti atsakomybę ribojančią sutarties sąlygą. Atsakomybės išlygos dažniausiai negali būti modifikuojamos, skirtingai nuo netesybų, kurias teismas turi teisę mažinti (LR CK 6.73 str. 2 d., 6.258 str. 3 d.). Paprastai teismas gali tik pripažinti atsakomybę ribojančią susitarimą negaliojančiu, o tai reiškia, jog tokiu atveju atsakomybės išlyga praranda teisinę galią ir šalis įgyja teisę reikalauti žalos atlyginimo pagal bendrąsias žalos atlyginimo taisykles su visiško nuostolių atlyginimo principu priešaky. Vadinasi, kreditoriui pareikalavus, skolininkas turės atlyginti visus kreditoriaus patirtus nuostolius.

Esminis skirtumas neleidžiantis netesybų prilyginti atsakomybės išlygoms yra tai, jog netesybos „nubrėžia“ konkrečių atsakomybės ribų. Kaip jau minėta, netesybų nustatymas neatima iš kreditoriaus teisės reikalauti ir nuostolių, jeigu jų buvo patirta daugiau už sutartas netesybas, atlyginimo. Tuo tarpu atsakomybę ribojančios sutarties sąlygos esmė būtent ir yra nustatyti konkrečias ribas, suteikti potencialiam skolininkui absoliutų aiškumą dėl rizikos, kurią jis prisiima. Šiame kontekste reikia pažymėti, jog, vis dėlto, viena netesybų rūšis gali būti prilyginama susitarimui dėl atsakomybės ribojimo, o būtent – išimtinės netesybos. Išimtinės netesybos suteikia teisę kreditoriui iš skolininko, už sutarties neįvykdymą ar netinkamą įvykdymą, išieškoti tik sutartas netesybas, tačiau neleidžia reikalauti nuostolių atlyginimo.

1.3.2. *Force majeure* sąlygos

Tiek *force majeure* sąlygos, tiek atsakomybės išlygos gali „išvaduoti“ sutarties šalį nuo įsipareigojimo ar atsakomybės, kuri jam kiltų įprastiniu atveju, todėl yra sudėtinga nubrėžti aišką minėtų sąlygų atskyrimo ribą. Kai kurie autoriai netgi teigia, jog *force majeure* sąlygos laikytinos sąlygomis, kurios riboja atsakomybę, kadangi jos taip pat, konkrečiomis aplinkybėmis, pašalina arba riboja įsipareigojusio asmens atsakomybę⁶². Tačiau nepaisant to, *force majeure* sąlygos negali būti visiškai tapatinamos su atsakomybę pašalinančiomis ar ją ribojančiomis sutarties sąlygomis⁶³. Teisės doktrinoje „nugalima jėga (*force majeure*)“ apibūdinama kaip neišvengiamos ir skolininko nekontroliuojamos bei nepašalinamos aplinkybės,

⁶⁰ Danguolė Bublienė ir Jūratė Truskaitė-Paškevičienė, „Iš anksto sutartų nuostolių instituto Jungtinės Karalystės teisėje ir netesybų instituto Lietuvos Respublikos teisėje palyginimas“, *Teisė*, 87 (2013): 37.

⁶¹ Marcel Fontaine and Filip De Ly, *supra* note, 19: 355.

⁶² Stefan Vogenauer, *Commentary on the UNIDROIT Principles of International Commercial Contracts (PICC). Second edition* (New York: Oxford University Press, 2015), 860.

⁶³ H. G. Beale (ed.), *supra* note, 33: 860.

kurios nebuvo ir negalėjo būti numatytos⁶⁴. Taigi *force majeure* sąlygų atveju omenyje turime sutarties neįvykdymą, nulemtą už skolininko kontrolės ribų esančių aplinkybių, kitaip tariant, aplinkybių, nepriklausančių nuo šalių valios ir kaltės. Tuo tarpu atsakomybę pašalinančių ar ribojančių susitarimų atveju kalbame apie nuo šalių valios priklausančius sutarties pažeidimus.

Vis dėlto, kaip pažymima teisinėje literatūroje⁶⁵, tam tikrais atvejais *force majeure* sąlygos gali būti prilyginamos atsakomybės išlygoms. Visų pirma, daugelyje teisinių sistemų žinomi griežtosios atsakomybės (angl. *strict liability*) atvejai, kai atsakomybė kyla be kaltės, t.y. kai pats žalos padarymo faktas laikomas neteisėtais veiksmais, užtraukiančiais atsakomybę, nepriklausomai dėl kokių priežasčių kilo žala. Todėl kai į sutartį, kurią pažeidusiai šaliai įprastiniu atveju turėtų būti taikoma atsakomybė be kaltės, įtraukiama *force majeure* sąlyga, nustatanti, jog *force majeure* aplinkybės pašalina ar riboja atsakomybę, tai tokiu atveju nenugalimos jėgos sąlyga gali būti prilyginama atsakomybės išlygai, kadangi atitinka pastarosios esmę. Paminėtina, jog Lietuvoje, pavyzdžiui, reglamentuojant įmonės (verslininko) sutartinę civilinę atsakomybę, kuri laikoma griežta (jeigu įmonė (verslininkas) pažeidžia prievolę pasiekti tam tikrą rezultatą⁶⁶) jau pats įstatymas suteikia galimybę pasiteisinti *force majeure* aplinkybėmis (LR CK 6.256 str. 4 d.). Tačiau kartu įstatyme tiesiogiai įtvirtinta ir sutarties neįvykdžiusio asmens pareiga įrodyti, kad aplinkybės dėl kurių sutartis buvo neįvykdyta atitinka nenugalimos jėgos požymius (LR CK 6.212 str. 1 d.). Būtent su pareiga įrodyti *force majeure* požymius ir susijęs antrasis atvejis, kai nenugalimos jėgos aplinkybės gali būti prilyginamos atsakomybės išlygoms. Kai sutartis neįvykdoma dėl nuo skolininko valios nepriklausančių aplinkybių, jam tenka pareiga įrodyti, jog tos aplinkybės atitinka *force majeure* aplinkybių sąlygas, sudarančias pagrindą atleisti nuo atsakomybės. Todėl, kai iš skolininko nereikalaujama įrodyti tam tikrų nenugalimos jėgos aplinkybių požymių (pavyzdžiui, negalėjimo iš anksto numatyti, negalėjimo kontroliuoti ar užkirsti kelio ir kt.), toks šalių susitarimas gali būti prilyginamas atsakomybę pašalinančiam ar ribojančiam susitarimui, kadangi taip išplečiama atsakomybės netaikymo sritis.

1.3.3. Liquidated damages (iš anksto sutartų nuostolių) sąlygos

Iš anksto sutartus nuostolius (angl. *liquidated damages* (toliau – *LD*)) galima apibrėžti kaip sutarties sąlygą, kuri numato vienos sutarties šalies pareigą sumokėti kitai šaliai sutartą

⁶⁴ Dangutė Ambrasienė ir kt., *Civilinė teisė. Prievolių teisė* (Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2006), 198.

⁶⁵ Marcel Fontaine and Filip De Ly, *supra* note, 19: 356.

⁶⁶ Simona Selelionytė-Drukteinienė, „Sutartinė atsakomybė: grįšta kalte ar be kaltės?“, *Jurisprudencija* 18, 4 (2011): 1433.

pinigų sumą, esant tam tikram sutarties pažeidimui⁶⁷. Pirminis *LD* tikslas yra iš anksto (sutarties sudarymo metu) įvertinti galimos žalos dydį, sutartyje nustatant konkrečią vienkartinę sumą, mokėtiną sutarties pažeidimo atveju. Tokia sąlyga yra naudinga potencialiam kreditoriui, nes padeda išvengti galimų ginčų dėl žalos egzistavimo ar jos dydžio. Be to, nustačius pakankamai didelį iš anksto sutartų nuostolių dydį, tokia sąlyga gali tapti tam tikra spaudimo priemone potencialiam skolininkui tinkamai vykdyti sutartį bei baudos forma sutarties pažeidimo atveju⁶⁸. Tiesa, tokiu atveju, gali kilti iš anksto sutartų nuostolių sąlygos galiojimo klausimas, kadangi Anglijos (*LD* instituto kilmės valstybės) teismų praktika laiko negaliojančiomis tokias sutarčių sąlygas, kuriomis siekiama atgrasyti sutarties šalį nuo sutarties neįvykdymo, numatant baudinio pobūdžio sumą (angl. *penalty clause*), kuri turėtų būti mokama pažeidimo atveju⁶⁹.

Iš pirmo žvilgsnio gali pasirodyti, kad *liquidated damages* sąlygos nesiskiria nuo atsakomybę ribojančių sutarties sąlygų. Sutiktina su literatūroje išreiškiamu nuomone, jog iš anksto aptartų nuostolių sąlyga kartu yra ir skolininko atsakomybės apribojimas⁷⁰, tačiau kartu manytina, jog atsakomybės išlygų bei *LD* sąlygų visiškai tapatinti nereikėtų. Atsakomybės išlygos, skirtingai nei iš anksto sutartų nuostolių sąlygos, yra naudingesnės potencialiam skolininkui, o ne kreditoriui. Be to, jos nebūtinai riboja atsakomybę tam tikru nuostolių dydžiu, kadangi galimos įvairios atsakomybės ribojimo variacijos. Net jeigu atsakomybės išlyga sutarties šalies atsakomybę apriboja tam tikru dydžiu, tai tokia sąlyga dažniausiai nustato tik viršutinę, didžiausią galimą atsakomybės ribą („lubas“), žemiau kurios vis tiek turi būti nustatytas ir įrodytas faktinis atlygintinos žalos dydis, tuo tarpu *LD* sąlyga nustato konkrečią, vienkartinę, sutarties pažeidimo atveju mokėtiną sumą⁷¹. M. Fontaine ir F. De Ly pateikia tokį sutarties sąlygos pavyzdį: „Sutarties laiku neįvykdęs Rangovas privalo atlyginti šios Sutarties 11 punkte numatytus iš anksto sutartus nuostolius (*liquidated damages*), kurie negali viršyti 750 000 JAV dolerių (septyni šimtai penkiasdešimt tūkstančių)“. Iš karto kyla klausimas ką tokia sutartinė nuostata įtvirtina, atsakomybės ribojimo ar *liquidated damages* sąlygą? Atsakymo reikėtų ieškoti pasitelkiant jau anksčiau aptartą esminį aptariamų sąlygų skirtumą, kad *liquidated damages* sąlyga nustato konkretaus dydžio sumą, o atsakomybės ribojimo sąlyga – viršutinę ribą, žemiau kurios žalos atlyginimo dydis vis tiek turi būti nustatytas⁷². Tad pateiktame pavyzdyje, nepaisant to, kad pačioje sutarties sąlygoje kalbama apie iš anksto sutartus nuostolius, buvo įtvirtinta

⁶⁷ „Report of the Secretary-General: liquidated damages and penalty clauses (A/CN.9/161),“ *Yearbook of the United Nations Commission on International Trade Law* Vol. X (1979): 40, <https://www.uncitral.org/pdf/english/yearbooks/yb-1979-e/vol10-p40-48-e.pdf>

⁶⁸ Marcel Fontaine and Filip De Ly, *supra* note, 19: 355.

⁶⁹ Danguolė Bublienė ir Jūratė Truskaitė-Paškevičienė, *supra* note, 60: 36-38.

⁷⁰ Hugh Beale (ed.), *Chitty on contracts. Thirty-first edition. Volume I. General Principles* (London: Sweet and Maxwell, 2012), 1864; Danguolė Bublienė ir Jūratė Truskaitė-Paškevičienė, „Iš anksto sutartų nuostolių instituto Jungtinės Karalystės teisėje ir netesybų instituto Lietuvos Respublikos teisėje palyginimas,“ *Teisė*, 87 (2013): 41.

⁷¹ Marcel Fontaine and Filip De Ly, *supra* note, 19: 355.

⁷² *Ibid.*, 339.

atsakomybę ribojanti sutarties sąlyga, nes numatytas tik maksimalus galimas atlygintinų nuostolių dydis, o ne konkreti suma. Kita vertus, kaip tokią sutartinę sąlygą bepavadintum, jos poveikis išlieka toks pat – atsakomybės apribojimas.

Tačiau kartais lyginamosios sąlygos gali būti ir glaudžiai susijusios. Dažnai iš anksto sutartų nuostolių sąlyga yra inspiruojama ne kreditoriaus, o paties potencialaus skolininko, kadangi vertinant žalos dydį iš anksto (dar iki sutarties pažeidimo), žala paprastai nustatoma atsižvelgiant į vidutinę konkrečiam sutarties pažeidimui būdingą žalą, kas gali būti naudinga potencialiam skolininkui. Todėl tokia nuostata, nepaisant to, kad atsakomybės „lubas“ pakeičia konkreti, vienkartinė suma, tampa labai panaši į atsakomybę ribojančią sutarties sąlygą. Taigi, anot M. Fontaine bei F. De Ly, kai *liquidated damages* sąlygą inspiruoja pats skolininkas, tokia sąlyga laikytina jo atsakomybės apribojimo priemone. Tiesa, šio darbo autoriaus nuomone, *LD* numatančios sąlygos laikytinos skolininko atsakomybės apribojimo priemone, nepriklausomai nuo to, kuri iš sutarties šalių inicijavo jos įtraukimą į sutartį, kadangi kreditoriaus ar potencialaus skolininko iniciatyva nekeičia tokio susitarimo esmės ir poveikio atsakomybei.

Pažymėtina, jog nors Lietuvos teisėje *liquidated damages* institutas nėra žinomas ir nėra reglamentuotas, tačiau iš itin negausios Lietuvos teismų praktikos šiuo klausimu panašu, jog susitarimai dėl iš anksto sutartų nuostolių nėra draudžiami ir iš principo yra galimi⁷³. Tiesa, kyla klausimų dėl *liquidated damages* instituto vietos Lietuvos teisės sistemoje, kadangi, kaip jau minėta, aktualios teismų praktikos dėl iš anksto šalių sutartų nuostolių beveik nėra, o doktrinos atstovai daro skirtingas išvadas. Štai E. Meškys⁷⁴ teigia, kad *liquidated damages* yra naujas institutas, atitinkantis kitą, CK 6.70 straipsnio 1 dalyje *expressis verbis* nenurodytą, prievolės įvykdymo užtikrinimo būdą, kuriam taikomas trejų metų ieškinio senaties terminas, tuo tarpu D. Bublienė ir J. Truskaitė-Paškevičienė, priešingai, mano, jog *liquidated damages* yra netesybų atitikmuo⁷⁵. Panašu, jog šios nuomonės laikomasi ir naujausioje Lietuvos teismų praktikoje nurodant, jog „Jungtinės Karalystės teisėje įtvirtintam iš anksto aptartų nuostolių institutui Lietuvos teisinėje sistemoje artimiausias ir panašiausias pagal tikslus ir paskirtį yra netesybų

⁷³ „Lietuvos apeliacinio teismo 2008 m. balandžio 29 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 2A-310/2008,“ Infolex, žiūrėta 2017 m. rugsėjo 15 d., <https://www.infolex.lt/tp/86216>; „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2006 m. lapkričio 6 d. nutarimas civilinėje byloje Nr. 3K-P-382/2006,“ Infolex, žiūrėta 2017 m. rugsėjo 15 d., <https://www.infolex.lt/tp/67801>; „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2015 m. balandžio 15 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-213-701/2015,“ Infolex, žiūrėta 2017 m. rugsėjo 15 d., <https://www.infolex.lt/tp/1036659>; „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2015 m. rugsėjo 25 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-483-421/2015,“ Infolex, žiūrėta 2017 m. rugsėjo 15 d., <https://www.infolex.lt/tp/1141422>; „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2016 m. balandžio 25 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-234-248/2016,“ Infolex, žiūrėta 2017 m. rugsėjo 15 d., <https://www.infolex.lt/tp/1253697>

⁷⁴ Edvinas Meškys, „Liquidated damages instituto esmė, vieta Lietuvos teisės sistemoje ir santykis su bauda ir nuostoliais,“ *Justitia* 77 (2012).

⁷⁵ Danguolė Bublienė ir Jūratė Truskaitė-Paškevičienė, *supra* note, 60: 48.

institutas⁷⁶. O tai lemia, jog sutarčiai, kurioje susitarta dėl iš anksto aptartų nuostolių, taikant Lietuvos teisę, *liquidated damages* sąlyga būtų vertinama pagal netesybas reglamentuojančias civilinės teisės normas.

1.3.4. Atsakomybės naštos perkėlimo sąlygos

Potencialus skolininkas ne visuomet turi galimybę į sutartį įtraukti jo atsakomybę pašalinančią ar ribojančią sąlygą; susiderėti dėl tokios išimties dar sudėtingiau kai ji susijusi deliktine atsakomybe, dažniausiai kylančia iš santykių su trečiosiomis šalimis. Norėdamas pasiekti panašų rezultatą, potencialus skolininkas gali pasinaudoti kitu būdu, t.y. savo atsakomybės tretiesiems asmenims našta perkelti kitai šaliai. Sakykime A yra sudaręs sutartį su B, kurią ketina įvykdyti bendradarbiaudamas su C. Už netinkamą sutarties vykdymą paprastai, pagal sutartį, atsakomybę turėtų kilti A. Jeigu A neturi galimybės sutartyje su B numatyti jo atsakomybę ribojančią sąlygą, jis gali pamėginti susitarti dėl jo atsakomybės perkėlimo C, t.y. kad C bus atsakingas už bet kokias B (ar kitos šalies) A atžvilgiu pareikštas pretenzijas bei B (ar kitai šaliai) A padarytą žalą. Pavyzdžiui: „*Bendrovės atsakomybė dėl bet kokių jai pareikštų pretenzijų, reikalavimų, žalos ir išlaidų atlyginimo, įskaitant ir trečiųjų asmenų reikalavimus, atsiradusius dėl šioje Sutartyje ir jos prieduose nurodytų Konsultantų pareigų ir įsipareigojimų netinkamo vykdymo yra perkeliama Konsultantui*“⁷⁷. Tokios sutarčių nuostatos dažniausiai yra vadinamos atsakomybės naštos perkėlimo sąlygomis (angl. *hold-harmless agreements* ar *contractual indemnity clauses*). Jų esmę, kaip matyti iš pateiktų pavyzdžių, sudaro atsakomybės perkėlimas kitam asmeniui. Vis dėlto, susitarimai dėl atsakomybės perkėlimo nelaikytini atsakomybę pašalinančiomis ar ją ribojančiomis sutarties sąlygomis, kadangi jie, skirtingai nei atsakomybės išlygos, niekaip nepaveikia nukentėjusiosios šalies teisių, t.y. kreditoriaus teisės į žalos atlyginimą išlieka ir jos nėra apribotos. Tokios sąlygos reguliuoja tik konkrečių sutarties šalių tarpusavio santykius, o ne santykius tarp kreditoriaus ir potencialaus skolininko. Iš principo labai panašus rezultatas yra pasiekiamas sudarant civilinės atsakomybės draudimo sutartis, kai už draudėjo padarytą žalą atsako draudikas.

1.4. Atsakomybę ribojančių sutarties sąlygų/susitarimų rūšys

Išankstiniai susitarimai arba sutarčių sąlygos dėl atsakomybės skirstomos į dvi pagrindines rūšis:

⁷⁶ „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2016 m. balandžio 25 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-234-248/2016,“ Infolex, žiūrėta 2017 m. rugsėjo 15 d., <https://www.infolex.lt/tp/1253697>

⁷⁷ Marcel Fontaine and Filip De Ly, *supra* note, 19: 356-357.

- 1) Atsakomybę pašalinančios sąlygos (angl. *exclusion clauses* ar *exemption clauses*, pranc. *clause exonératoire*, vok. *haftungsausschlussklausel*) – tai tokios sąlygos, kurios visiškai panaikina atitinkamos sutarties šalies atsakomybę. Pavyzdžiui: „*Renginio organizatorius neatsako už šio bilieta turėtojų nelaimingo atsitikimo atveju padarytą žalą*“.
- 2) Atsakomybę ribojančios sąlygos (angl. *limitation clauses*, pranc. *clause limitative*, vok. *haftungsbegrenzungsklausel*) – tai tokios sąlygos, kurios visiškai nepanaikina sutarties šalies atsakomybės, tačiau ją tam tikru būdu apriboja. Vienas iš populiariausių būdų – atsakomybės apribojimas tam tikru dydžiu. Tačiau galimi ir įvairiausi kiti būdai, kurie bus aptarti vėliau.

Šios sutarčių sąlygų dėl atsakomybės rūšys numato tam tikrus atsakomybės taisyklių, įtvirtintų sutarčiai taikytinoje teisėje, pakeitimus, t.y. modifikuoja įstatymines taisykles dėl atsakomybės. Pažymėtina, jog būtent iš Lietuvoje, užsienio valstybėse ir tarptautiniuose teisės aktuose įtvirtinto atsakomybę ribojančių sutarties sąlygų teisinio reglamentavimo ir išplaukia aukščiau nurodytas atsakomybės išlygų skirstymas į dvi pagrindines rūšis (pvz., LR CK 6.211 str. bei 6.252 str., Kvebeko civilinio kodekso 1474 str., UNIDROIT Principų 7.1.6 str. ir kt.). Tiesa, šios rūšys yra išskiriamos ir užsienio teisinėje literatūroje⁷⁸ bei joje nurodytoje teismų praktikoje⁷⁹.

Sutarčių sudarymo praktikoje gerokai dažniau pasitaikančios yra atsakomybę ribojančios, o ne ją pašalinančios sąlygos, kadangi siekis į sutartį įtraukti atsakomybę pašalinančią sąlygą dažnai komplikuoja šalių derybas dėl sutarties sudarymo, t.y. tokios sąlygos šalių nėra lengvai priimanamos. Kartu egzistuoja ir gana didelė tikimybė, jog vėliau bus ginčijamas tokios sąlygos galiojimas (ypač jeigu susitarimas dėl atsakomybės pašalinimo yra susijęs su esminių įsipareigojimų nevykdymu). Tai lemia, jog atsakomybę visiškai pašalinančios sąlygos praktikoje yra gerokai retesnės nei atsakomybę ribojančios. Atitinkamai ir teismai palankiau vertina atsakomybę ribojančias, o ne ją visiškai pašalinančias sutarčių sąlygas. Štai Jungtinės Karalystės teismai, pavyzdžiui, *Ailsa Craig Fishing Co Ltd v Malvern Fishing Co Ltd (1983)*; *George Mitchell v Finney Lock Seeds (1983)* bei kitose bylose, yra pažymėję, jog teismai yra mažiau priešiški sutarčių nuostatomis ribojančioms, o ne visiškai pašalinančioms atsakomybę už sutarties pažeidimą, nes, viena vertus, šalys labiau linkusios riboti, nei visiškai pašalinti atsakomybę, kita vertus, atsakomybę ribojančios sutarčių sąlygos vaidina teisėtą vaidmenį paskirstant tarp riziką šalių⁸⁰. Tiesa, atsakomybę ribojančių bei ją pašalinančių sutarties sąlygų skirtumų nereikėtų pernelyg sureikšminti, kadangi atsakomybę pašalinančios sąlygos taip pat

⁷⁸ Marcel Fontaine and Filip De Ly, *supra* note, 19: 354.

⁷⁹ Hugh Beale, Arthur Hartkamp, Hein Kötz, Denis Tallon, *supra* note, 15: 506.

⁸⁰ Mindy Chen-Wishart, *Contract law. Second edition* (New York: Oxford University Press, 2008), 432.

gali būti teisėta rizikos paskirstymo priemone, tuo tarpu atsakomybę ribojantis susitarimas gali būti toks griežtas, jog jo poveikis, savo esme, būtų panašesnis į visišką atsakomybės pašalinimą, o ne ribojimą (pavyzdžiui, atsakomybės ribojimas iki 1 €). Be to, atsižvelgiant į teisinį reglamentavimą (pvz., LR CK 6.211 str., 6.252 str., UNIDROIT Principų 7.1.6 str.) matyti, jog paprastai tiek atsakomybę pašalinančioms, tiek atsakomybę ribojančioms sutarčių sąlygoms yra taikomos tos pačios teisės normos. Todėl, šio darbo autoriaus nuomone, atsakomybę pašalinančių ir ją ribojančių sutarties sąlygų skirtumai didesnę praktinę reikšmę įgyja tuomet, kai kyla atsakomybės išlygų galiojimo klausimas, kadangi akivaizdu, jog atsakomybę visiškai pašalinantys susitarimai teismo yra vertinami kur kas griežčiau nei atsakomybę ribojantys.

Per daugelį sutarčių sudarymo praktikos metų buvo sukurta ir išplėtotą įvairių atsakomybės išlygų rūšių. Štai H. G. Beale, W. D. Bishop bei M. P. Furmston⁸¹ pateikia tokius sąlygų pavyzdžius:

- 1) Ribojančios kompensaciją už sutarties pažeidimą, pavyzdžiui, „[...] atsakomybė už nuostolius, žalą ar sužalojimus neturi viršyti bendros sutarties vertės“.
- 2) Ribojančios galimus teisių gynimo būdus, pavyzdžiui, „Nepriklausomai nuo to, jog prekių pristatymo kaina gali skirtis priklausomai nuo prekių rūšies, tipo ar nurodyto prekės aprašymo [...] tai nesuteikia teisės pirkėjams nei atsisakyti pristatymo ar jo dalies, nei atsisakyti apmokėti [...]“.
- 3) Ribojančios laiką per kurį galima pasinaudoti atitinkamu teisių gynimo būdu, pavyzdžiui, „Laikoma, jog pristatytos prekės atitinka visus sutartyje numatytus reikalavimus, jeigu per 14 dienų, nuo prekių pristatymo dienos, pardavėjui nepareiškiamas joks įspėjimas“.
- 4) Nustatančios papildomas sąlygas teisių gynimo būdams įgyvendinti, pavyzdžiui, „[...] ši Garantija galioja tik įmonės gamykloje pagamintoms prekėms ar jų dalims, kurios gamyklai turi būti grąžinamos su iš anksto apmokėtais transportavimo mokesčiais per vienerius metus nuo tokios įrangos įsigijimo dienos [...]“.
- 5) Numatančios išimtis iš įprastų įrodymų taisyklių, pavyzdžiui, „[...] Baigiamasis atliktų darbų perdavimo-priėmimo aktas (angl. the Final Certificate) yra įtikinamas įrodymas, jog rangovas užbaigė darbų projektą bei visus darbus atliko pagal sutartyje numatytus reikalavimus“.
- 6) Numatančios išimtis iš aiškių ar numanomų sutarčių sąlygų, pavyzdžiui, „Nėra jokių sąlygų ar garantijų, kad transporto priemonė yra tinkama važinėti ar, atsižvelgiant į

⁸¹ H. G. Beale, W. D. Bishop, & M. P. Furmston, *Contract Cases & Materials. Fifth Edition* (New York: Oxford University Press, 2008), 975.

jos amžių, būklę bei tinkamumą, yra tinkama naudoti bet kokiam kitam savininko pasirinktam ar iš Sutarties numanomam tikslui“.

- 7) Suteikiančios šaliai plačią diskreciją spręsti dėl sutartinių įsipareigojimų vykdymo būdų, pavyzdžiui, „*Burlaiviai, buriavimo datos, kainos ir maršrutai gali būti keičiami be įspėjimo“.*

Oficialusis UNIDROIT Principų 7.1.6 str., atkartojamo LR CK 6.211 str., komentaras⁸² nurodo dvi atsakomybės išlygų rūšis. Pirma, atsakomybės išlygas tiesiogiai apribojančias ar pašalinančias šalies atsakomybę sutarties nevykdymo atveju. Šios atsakomybės išlygos apima sutarčių sąlygas, kurios, pavyzdžiui: nustato fiksuotą pinigų sumą už sutarties nevykdymą; nustato maksimalų galimą atsakomybės dydį (atsakomybės „lubas“); nurodo tam tikrą procentinį dydį, kuris, sutarties nevykdymo atveju, turi būti sumokėtas nuo sutarties vertės; numato, jog sutarties nevykdymo atveju nukentėjusioji šalis gali pasilikti depozitą ir pan. Antra, atsakomybės išlygas leidžiančias šaliai įvykdyti sutartį būdu esmingai besiskiriančiu nuo to kurio protingai tikėjosi kita šalis. Praktikoje, tai tokios sutarčių sąlygos, kurių tikslas ar poveikis – leisti sutartį vykdančiai šaliai vienašališkai, savo nuožiūra pakeisti žadėtą sutarties įvykdymo būdą taip lyg būtų pakeista pati sutartis. Šias sąlygas būtina skirti nuo tų sutarties nuostatų, kurios apsiriboja tik šalies prisiimtų įsipareigojimų apibūdinimu/apibrėžimu. Pavyzdžiui, „*Viešbučio valdytojas pateikia įspėjimą, jog viešbutis yra atsakingas tik už garaže paliktus automobilius, bet ne už daiktus, esančius automobiliuose“.* Toks įspėjimas nelaikytinas viešbučio valdytojo atsakomybės išlyga UNIDROIT Principų 7.1.6 str. prasme, nes jo tikslas yra paprasčiausiai apibrėžti viešbučio valdytojo prisiimamų įsipareigojimų apimtį.

Sutarties sąlyga, numatanti, jog sutarties nevykdanti šalis dėl sutarties pažeidimo turi sumokėti nukentėjusiajai šaliai sutartyje nurodytą pinigų sumą, gali turėti ir nukentėjusios šalies kompensaciją ribojantį poveikį. Todėl, kaip nurodo S. Vogenauer⁸³, atsakomybės išlygų apibrėžimas apima ir baudines sutarčių sąlygas, kurios iš esmės apriboja kompensacijos sumą, kurios gali reikalauti nukentėjusioji šalis. Jeigu šalys sutartyje iš anksto nustato tam tikrą pinigų sumą, kurią sutarties nevykdymo atveju turi sumokėti sutarties nevykdanti šalis ir jeigu nustatytoji suma yra mažesnė už (tikėtinus) nuostolius, tai tokia sąlyga iš principo riboja sutarties vykdančios šalies atsakomybę ir ji laikytina atsakomybės išlyga UNIDROIT Principų 7.1.6 str. prasme. Pažymėtina, jog nėra svarbu ar šalys ketino riboti atsakomybę ar ne. Jeigu sutartyje numatytos sąlygos poveikis – atsakomybės apribojimas, tuomet jos galiojimas gali būti vertinamas remiantis UNIDROIT Principų 7.1.6 str. nuostatomis, kas reiškia, jog tokia sąlyga gali būti pripažinta nesąžininga, o sutartį pažeidusi šalis gali neturėti teisės ja remtis.

⁸² „UNIDROIT principles. Official comments,“ Unilex, 2017 m. rugsėjo 20 d., <http://unilex.info/dynasite.cfm?dssid=2377&dsmid=109294>

⁸³ Stefan Vogenauer, *supra* note, 62: 859.

Be aukščiau minėtų, UNDRUIT 7.1.6 str. komentare nurodomų atsakomybės išlygų rūšių, yra ir daugelis kitų, praktikoje įprastų, sąlygų veiksmingai ribojančių sutarties nevykdančios šalies atsakomybę. Pavyzdžiui, sąlygos ribojančios atlygintinų nuostolių rūšis (pvz., numatančios tik tiesioginių nuostolių kompensavimą) arba modifikuojančios reikalavimų pateikimo terminus ar perkeliančios įrodinėjimo našta⁸⁴ ir pan.

Atsakomybę pašalinti galima iš esmės tik vienu būdu – ją visiškai panaikinant, tuo tarpu atsakomybę apriboti, pasitelkiant vaizduotę, galima labai įvairiai. Dėl to, literatūroje, galima aptikti įvairių atsakomybę ribojančių sutarčių sąlygų klasifikacijų. Atsakomybę ribojančias sąlygas, priklausomai nuo to ar jos turi poveikį sutarties sąlygoms ar kilusioms pasekmėms, galima suskirstyti į dvi kategorijas⁸⁵:

- 1) Sutarties sąlygų ribojimas;
- 2) Kilusių pasekmių ribojimas.

1.4.1. Susitarimai dėl sutarties sąlygų ribojimo

Susitarimai dėl sutarties sąlygų ribojimo dar vadinami netiesioginiais⁸⁶ arba procedūriniais⁸⁷ atsakomybės ribojimais. Šiais susitarimais varžomas kitų sutarties sąlygų veikimas. Jų tikslas – apriboti sąlygas, kurioms esant gali atsirasti skolininko atsakomybė. Galimi keletas būdų šiam tikslui pasiekti. Šiai susitarimų rūšiai priskirtini⁸⁸:

1. Sutartinių įsipareigojimų pašalinimas arba jų masto apribojimas

Dažniausiai naudojamas metodas, siekiant pašalinti sutartinius įsipareigojimus – atsakomybę pašalinančiomis sutarties sąlygomis paneigti patį sutartinio įsipareigojimo egzistavimą arba jo imperatyvų pobūdį. Tas pats metodas yra naudojamas ir atsakomybę ribojančiose sutarties sąlygose. Tokia sąlyga yra tiesiogiai susijusi su galima atsakomybės priežastimi, t.y. įsipareigojimu, apribojant jo apimtį arba intensyvumą. Taigi, siekiant apriboti atsakomybę, iš anksto nustatomos prisiimtų įsipareigojimų ribos, tikslinama įsipareigojimų apimtis nurodant, kokius konkrečiai veiksmus sutarties šalis įsipareigoja atlikti, o nuo kokios pareigos ji yra atleidžiama, už kokius sutarties pažeidimus neatsako.

⁸⁴ Stefan Vogenauer, *supra* note, 62: 860.

⁸⁵ Marcel Fontaine and Filip De Ly, *supra* note, 19: 358-381.

⁸⁶ Peter Gauch, Walter R. Schlupe, Jörg Schmid, Susan Emmenegger, *Schweizerisches Obligationenrecht. Allgemeiner Teil. 9. Auflage* (Basel: Schulthess Juristische Medien AG, 2008), 182 (Cituota iš: Rūta Lazauskaitė, „Nuo šalių valios priklausantys sutartinės atsakomybės ribojimai“ (daktaro disertacija, Mykolo Romerio universitetas, 2011), 23).

⁸⁷ Philip Martinius, *M&A – Protecting the Purchaser* (The Hague: Kluwer Law International, 2005), 19 (Cituota iš: Rūta Lazauskaitė, „Nuo šalių valios priklausantys sutartinės atsakomybės ribojimai“ (daktaro disertacija, Mykolo Romerio universitetas, 2011), 23).

⁸⁸ Marcel Fontaine and Filip De Ly, *op. cit.*, 361-369.

Vienu iš sutartinių įsipareigojimų ribų nustatymo pavyzdžiu gali būti tai, jog atitinkamą profesinę veiklą vykdantys asmenys labai dažnai savo įsipareigojimų apimtį apibrėžia pagal tam tikrus standartus, tokius kaip „bendri prekybos standartai“, „verslo praktika“, „įprasta praktika“, „papročiai“ ar „profesiniai standartai“. Pavyzdžiui:

- „Teikdamas konsultaciją Konsultantas naudosis visais ekspertų patarimais bei reikiamais įgūdžiais, kurie paprastai reikalingi teikiant konsultavimo paslaugas.“
- „Inžinerinių tyrimų įmonė jai patikėtus tyrimus įsipareigoja atlikti atsižvelgdama į savo patirtį bei inžinerijos taisykles.“
- „A įsipareigoja iš šio Susitarimo kylančius įsipareigojimus vykdyti apdairiai, patikimai, taikyti tokį pat stropumo laipsnį koks būtų taikomas jeigu jis būtų vienintelis Turto ir Įrenginių, kurie bus sukurti, savininkas bei atsižvelgti į B interesus ir naudoti geriausią A žinomą, šiam Susitarimui ir Projektui pritaikomą, vario pramonės praktiką.“

Vis dėlto, kyla klausimas ar tokios sąlygos iš tikrųjų yra lygiavertės atsakomybę ribojančioms sąlygoms? Norint atsakyti į šį klausimą, reiktų palyginti tokiose taisyklėse ar praktikoje apibrėžtus standartus su bendraisiais teisės principais. Susitarimu dėl atsakomybės ribojimo tokia sąlyga bus laikoma tik tuomet, jeigu taikytini standartai (pavyzdžiui, verslo praktika ar profesinės taisyklės ir kt.) numatys švelnesnius reikalavimus (pavyzdžiui, dėl atlikto darbo kokybės), nei bendrieji teisės principai. Tačiau pažymėtina, jog dažniausiai atitinkami standartai (pavyzdžiui, prekybos taisyklės) nustato ne švelnesnius, o griežtesnius reikalavimus asmeniui, vykdančiam atitinkamą profesinę veiklą.

Taigi, sutarties nuostata apibrėžianti sutartinių įsipareigojimų mastą ar intensyvumą bus priskiriama atsakomybę ribojančioms sąlygoms tik tuomet, kai ji sušvelnina principus, taikomus sutartyje nesant tokios nuostatos.

Kitas atsakomybės ribojimo būdas remiasi prievolių klasifikacija į skirtingo intensyvumo prievoles. Atsižvelgiant į skolininko pareigos pobūdį, prievolės skirstomos į prievoles pasiekti tam tikrą rezultatą (angl. *obligation to reach a specific result*, pranc. *obligations de résultat*) ir prievoles užtikrinti tam tikrą atidumo, rūpestingumo laipsnį (dėti maksimalias pastangas) (angl. *obligation of due diligence*, pranc. *obligations de moyens*). Ši prievolių klasifikacija yra reikšminga, kadangi prisiimtos prievolės intensyvumas lemia kaltės, kaip sutartinės atsakomybės sąlygos, taikymo apimtį, t.y. atsakomybė griežta (be kaltės) ar kylanti tik esant kaltei⁸⁹. Todėl šiuo atveju atsakomybė gali būti apribojama prievole pasiekti tam tikrą rezultatą transformuojant į prievole užtikrinti tam tikrą atidumo, rūpestingumo laipsnį. Pavyzdžiui, „vežėjo prievolė pristatyti prekes pakeičiama prievole laikytis tam tikrą atidumo bei

⁸⁹ Simona Selelionytė-Drukteinienė, *supra* note, 66: 1417-1441.

rūpestingumo standartų ir dėti maksimalias pastangas, kad prekės būtų pristatytos“.
„Inžinierius, atlikdamas tam tikrą užduotį, įsipareigoja dėti maksimalias pastangas, nors tokiu atveju, paprastai, tikimasi konkretaus rezultato“. Taigi, transformavus sutartinio įsipareigojimo apimtį, taip užkertamas kelias atsakomybei atsirasti, kadangi nesant prisiimtos atitinkamo intensyvumo prievolės nebus ir sutartinės pareigos pažeidimo, t.y. net ir nepasiekus tam tikro rezultato šaliai nekils atsakomybė, nes ji nebuvo prisiėmusi tokio pobūdžio įsipareigojimo.

Dar vienas iš būdų apriboti sutartinių įsipareigojimų mastą – nustatyti sąlygas, kuriomis susitarimas bus privalomas. Pavyzdžiui, *„Mokesčių konsultanto atsakomybė už žodžiu pateiktus paaiškinimus bei informaciją gali kilti tik tada, jeigu vėliau ji buvo patvirtinta raštu“.*

2. Atsakomybės ribojimas iki tyčios ir didelio neatsargumo atveju

Daugelyje teisinių sistemų draudžiama pašalinti ar riboti atsakomybę, kilusią iš skolininko tyčinių veiksmų arba didelio neatsargumo. Atsižvelgiant į tai, susitarimuose dėl atsakomybės ribojimo nustatoma, jog toks susitarimas netaikomas tyčios ar didelio neatsargumo atvejais. Tai reiškia, jog tokiais atvejais, viena vertus, atsakomybė ribojama (iki tyčios ar didelio neatsargumo), o, kita vertus, ji pašalinama (už bet kokius kitų rūšių sutarties pažeidimus). Kitaip tariant, egzistuojant tokiam susitarimui atsakomybė kils tik tada, jeigu sutarties pažeidimas bus tyčinis arba nulemtas didelio neatsargumo. Pavyzdžiui:

- *„A ir jo atstovai neatsako B už jokių nuostolių, žalą, atsakomybę ar išlaidas, kurios gali atsirasti B kaip tiesioginė ar netiesioginė paslaugų teikimo pagal šią Sutartį pasekmė, išskyrus atvejus, jei nuostoliai, žala, įsipareigojimai ar išlaidos tiesiogiai ar netiesiogiai atsirado dėl A ar jo atstovų nesąžiningumo, tyčios ar didelio neatsargumo, sudarančio A ir jo atstovų profesinį nusižengimą.“*
- *„Nei bendrovė A, nei jos darbuotojai, nei bet kokios su A susijusios bendrovės ir jų darbuotojai neatsako už nuostolius ar žalą, galinčią atsirasti bendrovei B ar bet kuriam trečiajam asmeniui dėl bendrovės B, jos darbuotojų ar trečiųjų asmenų veiksmų ar neveikimo, net jei tie veiksmai ar neveikimas buvo grindžiami bendrovės A, jos darbuotojų, su bendrove A susijusių bendrovių ar jų darbuotojų pagal šią Sutartį duotais patarimais ar pateikta informacija, išskyrus atvejus, jei žala ar nuostoliai kilo dėl bendrovės A ar jos darbuotojų tyčios, nesąžiningumo ar didelio neatsargumo.“*

Galimi ir tokie susitarimai, kuriais atsakomybė, kilusi dėl paprasto neatsargumo, nėra visiškai panaikinama, o tik apribojama tam tikru dydžiu, kartu numatant, jog toks apribojimas netaikomas tyčios ar didelio neatsargumo atvejais. Pavyzdžiui, *„Nepaisant to kas išdėstyta pirmiau, šios Sutarties II dalyje numatyta ribota atsakomybė netaikoma Rangovo įsipareigojimams, kylantiems dėl Rangovo tyčinių veiksmų ar didelio neatsargumo, dėl kurių*

Rangovo atsakomybė pagal Sutartį yra neribota“. Kaip matome, tokiu atveju atsakomybė kyla tiek dėl paprasto neatsargumo, tiek dėl tyčios ar didelio neatsargumo, tačiau skirtumas tas, kad pirmuoju atveju atsakomybė ribota tam tikru dydžiu, o antrajam atvejui toks ribojimas negali būti ir nėra taikomas, todėl atsakomybė – neribota.

Atsižvelgiant į tai, jog tyčia ir didelis neatsargumas yra kaltės formos, prie šios rūšies susitarimų tikslinga priskirti ir su pačia kalte, kaip sutartinės civilinės atsakomybės sąlyga, susijusias sutarčių nuostatas. Kaip žinome, galimi griežtosios atsakomybės atvejai, kai atsakomybė kyla be kaltės, t.y. kaltė nėra atsakomybės sąlyga. Pavyzdžiui, LR CK 6.256 str. 4 d. įtvirtinta griežtoji verslininko atsakomybė, tačiau jau pačioje normoje įtvirtintas ir leidimas galimai išimčiai – *„jeigu [...] sutartis nenumato ko kita*“. Tokios išimties galimumą patvirtina ir teismų praktika, kurioje nurodoma, jog *„jei į sutartį neįtraukta išlyga dėl kaltės, kaip civilinės atsakomybės sąlygos, verslininko sutartinė atsakomybė atsiranda be kaltės, ir tokiais atvejais, esant reikalavimui taikyti sutartinę civilinę atsakomybę, teismas turi nustatyti tris atsakomybės sąlygas: žalą, neteisėtus veiksmus ir priežastinį ryšį“*⁹⁰. Todėl šiuo atveju atsakomybė gali būti apribota sutartyje įtvirtinant tokias sutarties sąlygas, kurios numato kaltę kaip būtiną sąlygą sprendžiant dėl šalies atsakomybės pažeidus sutartį, jei nesant tokios sutartinės nuostatos šaliai būtų taikoma atsakomybė be kaltės. Pavyzdžiui, *„Saugotojas, neįvykęs iš Fizinės apsaugos sutarties kylančių įsipareigojimų arba įvykęs juos netinkamai, atsako tik esant kaltei (tyčiai ar neatsargumui)“*.

3. Atsakomybės pašalinimo atvejų išplėtimas

Galimas *force majeure* sąlygų bei atsakomybę ribojančių sąlygų santykis jau buvo aptartas šio darbo 1.3.2 skyrelyje. *Force majeure* sąlyga lemia atsakomybės ribojimą, kai ji išplečia atsakomybės netaikymo sritį, palyginti su įstatyme įtvirtintomis taisyklėmis. Tai gali būti tokia atvejai, kai iš įsipareigojusio asmens nėra reikalaujama įrodyti vienos iš būtinųjų *force majeure* sąlygų, pavyzdžiui, nenumatomumo:

- *„Sutartyje „force majeure“ aplinkybės reiškia bet kokių šalių nekontroliuojamą įvykį, trukdantį ar užkertantį kelią vykdyti Sutartį.“*
- *„Šalys neatsako už visišką ar dalinį Sutarties neįvykdymą, nulemtą nuo Šalių valios nepriklausančių aplinkybių.“*

Taip pat galimas atvejis, kai iš įsipareigojusio asmens nėra nereikalaujama įrodyti kitos *force majeure* sąlygos – neišvengiamumo:

- *„Sutarties šalys neatsako už visišką ar dalinį sutartinių įsipareigojimų, susijusių su pristatymo sąlygomis, neįvykdymą, jeigu tai įvyko dėl force majeure. Force majeure*

⁹⁰ „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2017 m. birželio 6 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-250-687/2017,“ Infolex, žiūrėta 2017 m. rugsėjo 26 d., <https://www.infolex.lt/tp/1485227>

apima visas aplinkybes, atsiradusias po sutarties pasirašymo, kurios susitariančiųjų šalių, Sutarties pasirašymo metu, negalėjo būti numatytos.“

Galimi ir tokie atvejai, kai nors sutartimi ir nėra visiškai pašalinama būtinybė įrodyti *force majeure* sąlygas, tačiau sutarties nuostatos sušvelnina įprastinius nenugalimos jėgos požymius. Pavyzdžiui, neišvengiamumo požymis gali būti sušvelninamas sutartyje įtvirtinant protingumo kriterijų: „*Nenugalima jėga (force majeure) suprantama kaip bet koks veiksmas ar įvykis, kuris yra nenuspėjamas, nepriklausomas nuo šalių kontrolės ir kuriam šalys, nepaisant protingų pastangų, negali užkirsti kelio“*. Kaip teigia M. Fontaine ir F. De Ly⁹¹ protingumo kriterijus gali padėti sušvelninti ir *force majeure* nenuspėjamumo/nenumatomumo požymį: „*[...] bet koks įvykis, aplinkybė ar faktinė būklė, kurių pardavėjas negalėjo protingai numatyti ar užkirsti joms kelio ir kurių nebuvo įmanoma pašalinti, siekiant įvykdyti sutartines pristatymo sąlygas“*. Tiesa, pažymėtina, jog Lietuvoje nenumatomumo požymis yra sušvelnintas jau pačiame įstatyme (LR CK 6.212 str. 1 d.), todėl sutartyje numačius protingumo kriterijų nenugalimos jėgos aplinkybių nenumatomumui, tokia sutarties sąlygą neturėtų būti laikoma atsakomybės ribojimu, kadangi ji neišplečia atsakomybės netaikymo srities, palyginti su įstatyme įtvirtintomis taisyklėmis.

Kaip jau minėjome, aptariamų sąlygų poveikis pasireiškia tuo, jog įsipareigojusiam asmeniui netaikoma atsakomybė tais atvejais, kai pagal įstatymą jis, paprastai, turėtų atsakyti. Iš esmės šioms sutartinėms nuostatomis yra labai artimos sutarčių sąlygos, nustatančios sąrašą atvejų kada garantija netaikoma ir taip numatančios išimtis iš įstatyminių taisyklių arba tam tikrų situacijų, kai garantija paprastai taikoma. Pavyzdžiui, garantija gali būti apribota numatant, jog ji netaikoma nelaimingų atsitikimų metu patirtai žalai arba gedimams, atsiradusiems dėl prietaisų netinkamo naudojimo.

4. Įrodinėjimo naštos perkėlimas

Įrodinėjimo pareigos paskirstymas vaidina svarbų vaidmenį taikant atsakomybę. Pavyzdžiui, gali kilti klausimas ar kreditorius turi įrodyti skolininko kaltę, ar kaltė, sutarties neįvykdymo atveju, yra preziumuojama, todėl skolininkas, norėdamas išvengti pareigos atlyginti kreditoriaus patirtą žalą, turi įrodyti, kad sutartis buvo neįvykdyta dėl nuo jo nepriklausančių aplinkybių, t.y. ne dėl jo kaltės?

Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso⁹² (toliau – LR CPK) 178 straipsnyje yra įtvirtintas bendrasis įrodinėjimo pareigos paskirstymo principas – „įrodinėti privalo tas, kas teigia, o ne tas, kas neigia“ arba „kas teigia, tas ir įrodinėja“ (lot. – *ei incumbit probatio, qui dicit non qui negat*). Nors civilinėje teisėje galioja sąžiningumo prezumpcija, reiškianti, kad

⁹¹ Marcel Fontaine and Filip De Ly, *supra* note, 19: 365.

⁹² „Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso patvirtinimo, įsigaliojimo ir įgyvendinimo įstatymas. Civilinio proceso kodeksas,“ *Valstybės žinios* 36, 1340 (2002).

kiekvienas asmuo pripažįstamas sąžiningu, jeigu neįrodyta kitaip, tačiau skolininko kaltę preziumuojama (LR CK 6.248 str. 1 d. 2 sak.), todėl kreditoriui įrodžius neteisėtus veiksmus, skolininkui priklauso įrodinėjimo našta dėl jo nekaltumo. Tai reiškia, jog paprastai kreditoriui reikia įrodinėti skolininko neteisėtus veiksmus, žalą ir priežastinį ryšį, o skolininko kaltę yra preziumuojama, t.y. skolininkas, norėdamas išvengti atsakomybės, turi įrodyti, jog žala atsirado ne dėl jo kaltės. Todėl sutartyje numačius atitinkamą sąlygą skolininkas gali būti išlaisvinamas nuo pareigos įrodyti savo nekaltumą. Vis dėlto, jei kreditoriui pavyksta įrodyti, jog dėl sutartinių įsipareigojimų neįvykdymo ar netinkamo įvykdymo yra kaltas skolininkas, pastarasis turi atlyginti kreditoriaus patirtą žalą.

Atkreiptinas dėmesys, jog įrodinėjimo pareigos paskirstymas priklauso ir nuo asmens prisiimtos prievolės intensyvumo, t.y. prievolė užtikrinti tam tikrą atidumo, rūpestingumo laipsnį bei prievolė pasiekti tam tikrą rezultatą suponuoja skirtingą įrodinėjimo pareigos paskirstymą. Prievolę užtikrinti tam tikrą atidumo, rūpestingumo laipsnį pažeidęs asmuo nepriklausomai nuo jo statuso (verslininkas ar ne verslininkas) atsako tik už kaltę, kaip ir prievolę pasiekti tam tikrą rezultatą pažeidęs asmuo ne verslininkas⁹³. Tai reiškia, jog tokiais atvejais kaltę preziumuojama (ji neįrodinėjama), tačiau skolininkas gali pasiteisinti esąs nekaltas. Taigi kreditoriui kyla pareiga įrodyti skolininko neteisėtus veiksmus, žalą ir priežastinį ryšį, o skolininkui – savo nekaltumą. Tuo tarpu prievolę pasiekti tam tikrą rezultatą pažeidęs verslininkas atsako pagal griežtosios atsakomybės taisyklės, kas lemia, jog pareiga įrodyti neteisėtus veiksmus, žalą bei priežastinį ryšį taipogi kyla kreditoriui, tačiau skolininkas (verslininkas) negali pasiteisinti savo kaltės nebuvimu.

Taigi, kai įrodinėjimo pareigą įstatymas nustato įsipareigojusiam asmeniui, pastarasis gali apriboti savo atsakomybę šią naštą perkeldamas kitai sutarties šaliai. Tai gali būti pasiekta, pavyzdžiui, prievolę pasiekti tam tikrą rezultatą pakeičiant į prievolę užtikrinti tam tikrą atidumo, rūpestingumo laipsnį arba sutartyje numatant atitinkamą sąlygą dėl įrodinėjimo naštos paskirstymo. Pavyzdžiui: „*Sutarties 7 skyriuje išdėstytos nuostatos tik numato Draudiko atsakomybės išimčių sąrašą, tačiau nėra susijusios su įrodinėjimo pareiga. Sutartyje numatyta ribota Draudiko atsakomybė taikoma, jeigu Draudėjui nepavyksta įrodyti, jog patirta žala nėra, tiesiogiai ar netiesiogiai, susijusi su atsakomybės išlygų sąraše numatytais atvejais. Draudimo išmoka mokama tik jeigu yra tokių įrodymų*“. Kaip matome, šiame pavyzdyje, įprastinė draudiko pareiga įrodyti aplinkybes, atleidžiančias jį nuo draudimo išmokos mokėjimo yra perkelta draudėjui, norinčiam gauti draudimo išmoką.

⁹³ Simona Selelionytė-Drukteinienė, *supra* note, 66: 1434.

Kaip teisingai pažymi R. Lazauskaitė⁹⁴ šis atsakomybės ribojimo būdas yra specifiskas, kadangi jis nepanaikina pačios atsakomybės ar neriboja jos masto, o tik apsunkena kreditoriaus reikalavimo teisės įgyvendinimą. Kartu pažymėtina, jog Lietuvoje įrodinėjimo naštos perkėlimas yra draudžiamas esant vartojimo teisiniams santykiams (LR CK 6.228⁴ str. 2 d. 18 p.).

5. Reikalavimų pateikimo terminų apribojimas

Atsakomybė yra ribota laike. Ieškinio senaties terminas pats savaime yra teisinis atsakomybės ribojimas, kadangi praėjus tam tikram laikui, kreditorius daugiau negali pareikšti ieškinio skolininkui. Tiesa, Lietuvoje šalių susitarimu pakeisti ieškinio senaties terminus ir jų skaičiavimo tvarką draudžiama (LR CK 1.125 str. 12 d.). Tačiau pretenzijų ar kitų reikalavimų pateikimo terminus šalys, remdamosi sutarties laisvės principu, gali nustatyti savarankiškai, kiek tai neprieštaruoja imperatyvioms įstatymo normoms. Todėl potencialūs skolininkai, norėdami kiek galima anksčiau atsikratyti pareigos atlyginti padarytą žalą, į sutartis dažnai siekia įtraukti sąlygas, numatančias sutrumpintą terminą, per kurį potencialus kreditorius gali pateikti pretenziją ar kitokį reikalavimą dėl netinkamo sutartinių įsipareigojimų vykdymo.

Tokio pobūdžio sąlygos dažnai naudojamos siekiant apriboti pardavėjo ar paslaugų teikėjo suteikiamą garantiją:

- *„Sutarties 9.3 punkte nustatyta Paslaugų teikėjo garantija taikoma tais atvejais, kai Kliento rašytinė pretenzija pateikiama per 12 (dvylika) mėnesių nuo Paslaugų suteikimo dienos. Bet kokios pretenzijos, suėjus šiam terminui, yra draudžiamos.“*
- *„Automobiliui taikoma 3 (trijų) metų arba 100000 (vieno šimto tūkstančio) kilometrų garantija.“*

Tačiau šis atsakomybės ribojimo būdas gali pasireikšti ir kiek kitokiomis formomis:

- *„Bet koks reikalavimas dėl žalos atlyginimo turi būti pareiškiamas per 6 (šešis) mėnesius nuo padarymo ar jos atsiradimo dienos arba nuo paskutinio teismo proceso. Suėjus šiam terminui, Draudimo bendrovė atleidžiama nuo žalos atlyginimo apdraustajam, jo teisių perėmėjams ar naudos gavėjams.“*
- *„Laikoma, jog pristatytos prekės atitinka visus sutartyje numatytus reikalavimus, jeigu per 7 (septynias) dienas, nuo prekių pristatymo dienos, pardavėjui nepareiškiami jokia pretenzija.“*
- *„Bendrovė „ABC“ garantuoja, kad bet kokia „XYZ“ Programinės Įrangos kopija bus padaryta iš esmės atsižvelgiant į taikytiną „XYZ“ naudotojo dokumentaciją, publikuotą 90 (devyniasdešimties) dienų laikotarpiu nuo tos datos, kai Registruotas Pirkėjas užsakė, arba, remiantis šios Sutarties 5 skyriumi, pareikalavo užsakyti Licenciją tokiai kopijai.“*

⁹⁴ Rūta Lazauskaitė, *supra* note, 9: 25.

Atsižvelgiant į tai, jog sutarties sąlyga, numatanti terminą pretenzijai (ar kitam reikalavimui dėl sutarties nevykdymo) pareikšti ne visiškai panaikina potencialaus kreditoriaus teisę, sutartinių įsipareigojimų nevykdymo atveju, pareikšti reikalavimus potencialiam skolininkui, o tik apriboja jos įgyvendinimo terminą, tokia sąlyga laikytina atsakomybę ribojančia, o ne ją visiškai pašalinančia. Tiesa, išankstinis susitarimas ribojantis terminą kreditoriaus reikalavimams pareikšti, tam tikrais atvejais, gali turėti ir atsakomybės pašalinimui prilygstantį poveikį (pvz., kai šalys susitaria dėl tokių trumpų terminų, jog įgyvendinti kreditoriaus reikalavimo teisę tampa praktiškai neįmanoma)⁹⁵. Tačiau mažai tikėtina, jog toks šalių susitarimas, teisme kilus jo galiojimo klausimui, būtų pripažintas sąžiningu ir galiojančiu.

6. Specialių reikalavimų pretenzijai (ieškiniui) nustatymas

Gana subtilus atsakomybės ribojimo būdas – tam tikrų formalių reikalavimų ar net mokėjimų pretenzijai (ieškiniui) pareikšti nustatymas, taip siekiant sudaryti kliūtis nepatenkintam kreditoriui įgyvendinti savo reikalavimo teisę. Šis atsakomybės ribojimo būdas yra specifinis, kadangi jo tikslas, iš principo, yra sudaryti kliūtis ar net užkirsti kelią kreditoriui pareikšti reikalavimą, tačiau savo esme jis apskritai nepanaikina kreditoriaus reikalavimo teisės, o tik „apsunkina“ jos įgyvendinimą. Kaip kliūtis, kaip jau minėjome, gali būti nustatomi įvairūs formalūs reikalavimai, pavyzdžiui, gali būti nurodoma, jog pretenzija turi būti pareikšta tik raštu, reikalaujama pridėti atitinkamas aplinkybes pagrindžiančius dokumentus (pavyzdžiui, išduotus ir patvirtintus atitinkamų valstybės institucijų), nustatoma, jog prekė turi būti grąžinama tik su originalia (nepakeista ar kitaip nesugadinta) pakuote ir/ar priedais, už prekės grąžinimą (siuntimą pardavėjui) turi sumokėti pirkėjas ir pan.

- *„Pretenzijos dėl prekių garantijos turi būti pateikiamos raštu, nurodant visus skundo pagrindus. Prekių perdavimas vyksta mūsų nustatyta tvarka. Prekės, dėl kurių garantijos buvo pareikšta pretenzija, grąžinamos Pirkėjo sąskaita ir tik pagal mūsų specialų prašymą dėl jų grąžinimo.“*
- *„Pirkėjas ar klientas privalo raštu pranešti apie pristatytų prekių defektus per 14 (keturiolika) dienų nuo prekių pristatymo į paskirties vietą.“*
- *„Kurjeris neatsako už prekių trūkumą ar sugadinimą, jei jos buvo supakuotos ir paženklintos nesilaikant Taisyklių reikalavimų ir jei siuntos įteikimo metu Gavėjas neįrašė siuntą lydinčiame dokumente (manifeste) pastabos apie įpakavimo pažeidimus ar pakuočių trūkumą.“*
- *„Garantija taikoma ir žala atlyginama jeigu yra laikomasi visų šių terminų bei sąlygų: a) įranga buvo sandėliuota taip kaip nurodyta Produktų Informaciniame*

⁹⁵ Philippe Le Torneau, *La responsabilité civile* (Paris: Dalloz, 1976), 113 (Cituota iš: Rūta Lazauskaitė, „Nuo šalių valios priklausantys sutartinės atsakomybės ribojimai“ (daktaro disertacija, Mykolo Romerio universitetas, 2011), 26).

lape; b) buvo pilnai atsiskaityta už pateiktą įrangą; c) registracijos forma buvo pateikta bent 14 (keturiolika) dienų iki darbų pradžios; d) apie kiekvieną nukrypimą nuo montavimo instrukcijų yra iš anksto pranešta raštu bei toks nukrypimas patvirtintas; e) po Garantinio sertifikato išdavimo nei Rangovas, nei Trečioji šalis negali atlikti jokių remonto darbų be išankstinio raštiško sutikimo, išskyrus darbus tiesiogiai numatytus šioje Sutartyje; f) objekto Savininkas privalo reguliariai tikrinti sumontuotos įrangos būklę, o kilus žalai imtis visų reikalingų priemonių, siekiant apsaugoti turtą nuo bet kokios tolimesnės žalos.“

1.4.2. Kilusių pasekmių ribojimas

Susitarimai dėl kilusių pasekmių ribojimo dar vadinami tiesiogiai potencialaus skolininko atsakomybę ribojančiais susitarimais. Šie susitarimai neturi įtakos sąlygoms, kurioms esant gali atsirasti skolininko atsakomybė, t.y. jie niekaip neriboja atsakomybės kilimo. Tokios sąlygos modifikuoja jau kilusios atsakomybės pasekmes. Kai nustatoma skolininko atsakomybė ir jo pareiga atlyginti nuostolius, tuomet kyla atlygintinų nuostolių apimties klausimas, t.y. kokio dydžio nuostolius turi atlyginti skolininkas. Atsakymą visada galima rasti įstatyme, tačiau jį gali kiek koreguoti įvairios sutarties sąlygos, numatydamos ribotą kilusios atsakomybės mastą. Šiuo atveju taip pat galimi įvairių rūšių ribojimai:

1. Atlygintinų nuostolių dydžio apribojimai

Daugeliu atvejų atsakomybė yra neribota – padaryti nuostoliai turi būti kompensuojami visiškai (LR CK 6.251 str.). Taigi įsipareigojantis asmuo prisiima gana didelę riziką, ypač jei potencialūs nuostoliai yra neproporcingi pelnui, kurį jis gaus iš sutarties. Todėl praktikoje dažnai siekiama vienu ar kitu būdu apriboti atlygintinų nuostolių dydį. Vienas iš populiariausių atsakomybės ribojimo būdų yra nustatyti viršutinę atlygintų nuostolių dydžio ribą, virš kurios potencialiam skolininkui negalės kilti atsakomybė.

1.1. Maksimalaus atlygintinų nuostolių dydžio nustatymas. Gana dažnai numatomos atlygintinų nuostolių „lubos“, t.y. skolininkas privalo atlyginti tik tuos nuostolius, kurie neviršija susitarimu nustatytos sumos. Tokios „lubos“ gali būti išreikštos absoliučiais skaičiais, pavyzdžiui:

- *„X ir jo atstovai įsipareigoja atlyginti dėl šia Sutartimi prisiimtų įsipareigojimų (įskaitant ir X įsipareigojimus, numatytus Sutarties 5.1 bei 6.2 punktuose) nevykdymo ar netinkamo vykdymo atsiradusius nuostolius, neviršijančius 150 000 EUR sumos.“*
- *„Bendras bendrovės „A“ įsipareigojimas dėl visų Garantinių reikalavimų negali viršyti 100 000 EUR.“*

- *„Kurjeris atsako už klientui padarytą žalą dėl prarastų, apgadintų registruotų pašto siuntų taip: [...]; Dėl registruotų siuntų, gabenamų Lietuvos Respublikos teritorijoje praradimo, trūkumo ar sužalojimo – prarastų, trūkstamų prekių, daiktų verte, bet ne daugiau kaip 520 EUR vienai siuntos pakuotei.“*

Vis dėlto, gana dažnai, maksimalus atlygintų nuostolių dydis apskaičiuojamas atsižvelgiant į objektyvesnį pagrindą – potencialaus skolininko interesą, turimą vykdant sutartį. Todėl nuostoliai gali būti apskaičiuojami naudojant įvairius nuo sutarties pobūdžio priklausančius būdus (prekių kaina, darbų vertė, sutarties vertė/kaina ir kita). Pavyzdžiui:

- *„Rangovo atsakomybė Darbdaviui pagal Sutartį negali viršyti konkrečiose sąlygose nurodytos sumos arba (jei tokia suma nėra nurodyta) pasirašytos Sutarties vertės.“*
- *„X sutartinė atsakomybė už dėl vėlavimo įvykdyti sutartinius įsipareigojimus Y atsiradusią žalą ribojama iki 5 (penkių) proc. nuo sutarties kainos už kiekvieną savaitę.“*
- *„Nesant kitokio susitarimo, X atsako už dėl vėlavimo įvykdyti Sutartį atsiradusius nuostolius, neviršijančius 25 (dvidešimt penki) proc. autorinio atlyginimo, numatyto šios Sutarties 17 punkte.“*
- *„X atsako už tiesioginius įrodytus nuostolius, kilusius dėl įrodytų klaidų, susijusių su rašytiniais techniniais duomenimis bei informacija Licenciatui pateikta konkrečiam projektui pagal šį Susitarimą, neviršijančius maksimalios 30 (trisdešimt) proc. autorinio atlyginimo, kurį Licenciatas turi sumokėti už minėtą projektą, sumos.“*
- *„Bet kuriuo atveju X atsakomybė už nerūpestingumą negali viršyti sumos, kurią Atstovaujамasis sumokėjo X per paskutinius 6 (šešis) mėnesius iki žalos padarymo dienos.“*
- *„Jeigu Y nesilaiko sutartinių įsipareigojimų, išdėstytų šios Sutarties 1 priedo sąraše, Klientas turi teisę susigrąžinti sąžiningą pinigų sumą, kuri negali viršyti sumų sumokėtų Y ir susijusių su tokiomis Paslaugomis.“*
- *„Bet kokiame atveju Pardavėjo atsakomybė negali viršyti Pirkėjo faktiškai sumokėtos konkretaus Produkto ar Paslaugos pirkimo kainos.“*
- *„Bendrovės „X“ atsakomybė už Klientui atsiradusią žalą ribojama iki sutartų mokesčių, už darbų atlikimą, sumos.“*
- *„Kliento, kuris nėra prekybininkas, reikalavimas dėl žalos atlyginimo negali viršyti ketvirčio prekių pirkimo kainos.“*

Sutarties sąlygos gali numatyti ir skirtingas atlygintų nuostolių „lubas“, priklausančias nuo sutartinių įsipareigojimų pažeidimų būdų:

- *„Jeigu dėl Kurjerio kaltės dingsta ar buvo sugadintos įvertintos pašto siuntos, jose trūksta daiktų (prekių) ar daiktai (prekės) apgadinti, Kurjeris atlygina: a) už praradimą ar trūkumą – prarastų ar trūkstamų prekių, daiktų vertė; b) už sužalojimą – tokia suma, kokia sumažėjo siuntoje esančių prekių, daiktų vertė.“*

Gana originalų ir įdomų „pakopinio atsakomybės ribojimo“ pavyzdį yra pateikę M. Fontaine bei F. De Ly⁹⁶. Buvo sudaryta įmonės akcijų pirkimo-pardavimo sutartis, kurioje įtvirtinta nuostata, jog kilus akcijų įgijėjo pareigai patenkinti trečiųjų asmenų įmonei pareikštas pretenzijas, grindžiamas pardavėjo, akcijų įsigijimo metu, pirkėjui neatskleistomis aplinkybėmis, buvusiomis dar iki akcijų šiam perdavimo, kartu su pirkėju atsako ir pardavėjas, tačiau jo atsakomybė yra ribota, palaipsniui (su kiekvienais metais) didėjanti: *„Pardavėjas prisiima dalį įsipareigojimo įvykdymo kartu su Pirkėju pagal šią schemą: už išlaidas 1991 m.: 20 proc.; už išlaidas 1992 m.: 40 proc.; už išlaidas 1993 m.: 60 proc.; už išlaidas 1994 m.: 80 proc.; už išlaidas 1995 m. ir vėlesniais metais: 100 proc.“*

1.2. Minimalaus atlygintinų nuostolių dydžio nustatymas. Atsakomybė gali būti apribota ne tik numatant viršutinę, bet ir žemutinę atlygintinų nuostolių dydžio ribą. Šiuo atveju nustatomos ne „lubos“, o tam tikras „slenkstis“ tik kurį peržengus kreditorius turi teisę į nuostolių atlyginimą, t.y. jei atsiradę nuostoliai nesiekia šalių sutarto dydžio, kreditorius neturi teisės reikalauti iš skolininko nuostolių atlyginimo. Tokiomis nuostatomis iš principo siekiama ne apriboti ar pašalinti atsakomybę, o tiesiog išvengti bereikalingų bylinėjimųsi dėl mažareikšmių sutarties pažeidimų bei minimalių nuostolių atlyginimo. Pavyzdžiui:

- *„Pardavėjas neatsako už bet kokią pagal Garantiją pareikštą reikalavimą atlyginti žalą, kol visa bendrai (keliais reikalavimais reikalaujama) suma neviršija 100 (vieno šimto) EUR (tokiu atveju Pirkėjas turi teisę reikalauti visos sumos, o ne tik perviršio).“*
- *„Bendrovė „B“ atsako už nukentėjusiojo asmens turtui padarytą žalą, jei žala yra ne mažesnė kaip 50 (penkiasdešimt) EUR.“*

Galimas ir dvigubo „slenksčio“ nustatymas. Pavyzdžiui, *„X neatsako už padarytą žalą, nebent nustatomos dvi būtinosios sąlygos: 1) bendra reikalaujama suma (dėl kelių sutarties pažeidimų atveju) yra didesnė kaip 300 (trys šimtai) EUR; 2) kiekvieno atskiro reikalavimo, kylančio dėl sutarties pažeidimo, suma yra ne mažesnė kaip 60 (šešiasdešimt) EUR“*. Be to, minimalaus bei maksimalaus atlygintinų nuostolių dydžio nustatymas gali būti derinamas, t.y. šalys gali susitarti ir dėl tokio atsakomybės ribojimo, kai nustatomas tiek atlygintinų nuostolių „slenkstis“, tiek „lubos“. Pavyzdžiui, *„Y grupės bendrovės neturi teisės gauti žalos atlyginimo iš X, išskyrus atvejus, kai bendra reikalavimų suma yra ne mažesnė kaip 500 (penki šimtai) EUR.“*

⁹⁶ Marcel Fontaine and Filip De Ly, *supra* note, 19: 372.

Jei Y grupės bendrovėms atsiradusių nuostolių suma yra didesnė nei 500 (penki šimtai) EUR, X atlygina atsiradusius nuostolius, tačiau neviršijančius 100 000 (vienas šimtas tūkstančių) EUR sumos“.

2. Susitarimas dėl solidariosios atsakomybės netaikymo

Esant skolininkų daugetui, pagal jų pareigų apimtį atsakomybė skirstoma į dalinę ir solidariąją. Dalinė civilinė atsakomybė – tai pagrindinė taisyklė esant skolininkų daugetui (LR CK 6.5 str.). Tuo tarpu solidarioji atsakomybė atsiranda tik įstatymo ar sutarties pagrindu arba prievolės dalykui esant nedaliam (LR CK 6.6 str. 1 d.). Solidarioji civilinė atsakomybė nepreziumuojama, išskyrus įstatymo numatytas išimtis (LR CK 6.6 str. 1 d. ir 3 d.). Solidariosios atsakomybės atveju kreditorius turi teisę reikalauti, kad prievolę įvykdytų tiek visi ar keli skolininkai bendrai, tiek bet kuris iš jų skyrium, be to, tiek ją visą, tiek dalį. Tai reiškia, jog kreditorius turi teisę reikalauti, jog visus patirtus nuostolius atlygintų vienas iš skolininkų. Tad bet kokia sutartinė nuostata, panaikinanti solidariąją atsakomybę, taikytiną pagal įstatymą, gali būti prilyginama atsakomybę ribojančiam susitarimui. Pavyzdžiui:

- *„Bendrojo draudimo sutartį pasirašo kiekvienas bendrasis draudikas. Ta aplinkybė, jog šia draudimo sutartimi draudimo objektas yra apdraustas bendrai kelių draudikų, iš šios Sutarties kylančią draudikų prievolę nedaro solidariąja. Kiekvienas bendrajame draudime dalyvaujantis draudikas atsako tik už jo prisiimtą draudimo rizikos dalį.“*

3. Susitarimas tik dėl tiesioginių nuostolių atlyginimo

Be žalos, tiesiogiai kilusios dėl netinkamo sutartinių įsipareigojimų vykdymo (pavyzdžiui, parduotos prekės su trūkumais ar rangovo nekokybiškai atlikti statybos darbai), kreditoriui dažnai atsiranda ir tam tikrų iš sutartinių įsipareigojimų nevykdymo išplaukiančių (angl. *consequential damages*) ar netiesioginių nuostolių (angl. *indirect damages*) (pavyzdžiui, bendrovės negautos pajamos dėl prastos mechanizmų kokybės sugedus gamybos linijai arba krovinių pervežimo įmonės negautos pajamos dėl netinkamos kokybės degalų sugedus vilkikui). Tokie nuostoliai, palyginti su tiesioginiais nuostoliais bei iš sudarytos sutarties išplaukiančiu skolininko interesu, gali būti labai dideli. Be to, patys netiesioginiai nuostoliai, jų pobūdis bei dydis, neretai yra sunkiai numatomi. Atsižvelgiant į tai, sutarties šalys, siekdamos išvengti pareigos atlyginti šiuos nuostolius, dažnai sutartyse įtvirtina atitinkamas sąlygas. Tokios išlygos gali būti įvairių formų. Susitarime gali būti aiškiai nurodoma, jog atsakomybė ribojama iki tiesioginių nuostolių atlyginimo:

- *„Projektavimo įmonė atsako tik už tiesioginę žalą, kilusią dėl klaidingų tyrimų, skaičiavimų, planų ir kitų dokumentų, pateiktų vykdant šią Sutartį.“*

- *„Paslaugų teikėjas atlygina Paslaugų gavėjui bet kokius tiesioginius nuostolius, kuriuos jis patyrė dėl to, kad Paslaugų teikėjas nesilaikė visų savo įsipareigojimų pagal šį Susitarimą.“*
- *„Bankas atsako tik už Kliento tiesioginius nuostolius, patirtus dėl turto investavimo [...]“*
- *„Konsultacijų įmonės atsakomybė, bet kuriuo atveju, yra ribota iki kompensacijos už padarytą tiesioginę žalą [...]“*

Galimi atvejai, kai nors susitarime tiesiogiai neįvardijamas atsakomybės ribojimas iki tiesioginių nuostolių atlyginimo, tačiau tokią išvadą leidžia daryti susitarimo turinys:

- *„Projektavimo įmonės atlygintina žala neapima netiesioginės žalos.“*
- *„Nė viena iš Šalių jokiais aplinkybėmis neatsako už specifinius, netiesioginius ar išplaukiančius nuostolius.“*
- *„Šalių atsakomybė jokiais atvejais neapima specialių, neesminių, atsitiktinių, išplaukiančių bei netiesioginių nuostolių.“*

Aukščiau jau buvo aptartas atsakomybės ribojimo iki tyčios ir didelio neatsargumo atvejais. Pažymėtina, jog tokia sąlyga gali būti įtraukiama ir susitariant tik dėl tiesioginių nuostolių atlyginimo:

- *„Pardavėjas neatsako Pirkėjui už jo, dėl Sutarties pažeidimo, patirtus netiesioginius nuostolius, išskyrus atvejus, jei Sutartis pažeista tyčia ar dėl didelio neatsargumo.“*
- *„Nė viena iš Šalių neatsako kitai Šaliai už netiesioginius nuostolius, galinčius kilti dėl šia Sutartimi prisiimtų įsipareigojimų netinkamo vykdymo, išskyrus atvejus, kai įsipareigojimų nevykdanti Šalis sukčiavo ar įsipareigojimų nevykdė sąmoningai (tyčia) ar dėl didelio neatsargumo.“*

Aptartosios sutarčių sąlygos gana abstrakčiai apibrėžia atlygintinų nuostolių apimtį, o tai gali sukelti interpretacijos problemų, kadangi tiesioginių nuostolių samprata bei jų mastas gali būti suprantami bei aiškinami skirtingai. Todėl neretai šalys sudaro ir į sutartį įtraukia pavyzdinį įvairių rūšių neatlygintinų netiesioginių nuostolių sąrašą, pavyzdžiui, *„Bendrovė „X“, bet kuri „X“ grupės bendrovė bei „X“ tiekėjai neatsako už netiesioginius nuostolius (įskaitant, bet neapsiribojant, nuostolius dėl pelno ar pajamų netekimo, verslo sustabdymo, verslo informacijos netekimo ar kita), atsirandančius iš šio Susitarimo.“*; *„Nei bendrovė „X“, nei jos Vadovai jokiais aplinkybėmis neatsako Klientui už netiesioginius nuostolius (prarastos investicijos, nesudarytos sutartys, prarasti klientai, gamybos nuostoliai, negautas pelnas, laiko sąnaudos ir kiti netiesioginiai ar specialūs nuostoliai).“*; *„Nė viena iš Sutarties Šalių jokiai Sutarties pažeidimo atveju neatsako kitai Šaliai už specifinius, atsitiktinius bei netiesioginius nuostolius: pelno, pajamų ar klientų netekimas; įrenginių naudojimo sąnaudos; kapitalo išlaidos; pakaitinės*

įrangos, įrenginių ar paslaugų išlaidos; elektros energijos, dujų bei alyvos įsigijimo ar pakeitimo išlaidos ir t.t.“.

4. Susitarimas tik dėl numatomų nuostolių atlyginimo

Sprendžiant kilusios atsakomybės apimties klausimą, aktualu nustatyti ar skolininkas atsako už nenumatytus nuostolius, ar tik už nuostolius, kuriuos jis galėjo numatyti kaip sutarties pažeidimo pasekmę. Nenumatyti nuostoliai kartais yra painiojami su netiesioginiais nuostoliais. Tačiau nors ir tiesa, kad kuo labiau laiko ir erdvės prasme nuostoliai yra nutolę nuo tiesioginių nuostolių, tuo mažiau tikėtina, kad jie bus numatyti, tai nereiškia, jog nenumatomi gali būti tik netiesioginiai nuostoliai. Nenumatomi taip pat gali būti ir tiesioginiai nuostoliai, o kai kurie netiesioginiai nuostoliai gali būti pakankamai lengvai numatyti iš anksto.

Nuostolių numatymo principo esmė – sutartį netinkamai vykdžiusi šalis yra atsakinga tik už tuos nuostolius, kurie buvo numatomi ar turėjo būti numatyti sutarties sudarymo metu kaip sutarties neįvykdymo pasekmė. Šis principas yra įtvirtintas, pavyzdžiui, UNIDROIT Principų 7.4.4 str., PECL 9:503 str. ir kituose teisės aktuose. Tuo tarpu Lietuvoje, vadinamoji nuostolių numatyto doktrina, įstatymiškai įtvirtinta LR CK 6.258 str. 4 d. Tiesa, ši specialioji norma taikoma tik kai skolininkas yra verslininkas. LR CK 6 knygos komentare nurodoma, jog toks principas skirtas griežtos civilinės atsakomybės poveikiui sušvelninti ir protingai skolininko – verslininko atsakomybei riboti tokiu būdu, kad ji neprarastų savo kompensacinio pobūdžio ir nevirstų bausme⁹⁷. Tačiau kartu LR CK nenumatyta draudimo pasitelkti nuostolių numatymo doktriną, siekiant riboti asmens ne verslininko atsakomybę. Tokia galimybė, manytina, išplaukia ir iš PECL, kurie, nors ir neprivalomai, gali būti taikomi visoms sutartims ir įtvirtindami aptariamą principą neišskiria, jog 9:503 str. taikomas tik kai skolininkas – verslininkas. Tad susitarimas, kuriuo nustatoma, kad sutarties šalis atsako tik už tuos nuostolius, kuriuos ji numatė ar galėjo protingai numatyti sutarties sudarymo metu kaip tikėtiną prievolės neįvykdymo pasekmę, gali būti laikomas atsakomybę ribojančiu susitarimu. Pavyzdžiui:

- *„Nė viena iš Šalių neatsako kitai Šaliai už Sutarties sudarymo metu nenumatytus nuostolius, galinčius kilti dėl šia Sutartimi priimtų įsipareigojimų netinkamo vykdymo.“*
- *„Sutarties Šalys atsako viena kitai tik už tiesioginius Sutarties sudarymo metu numatytus nuostolius, galinčius kilti dėl vėlavimo įvykdyti Sutartį.“*

Pažymėtina, jog sąlygos dėl nenumatytų nuostolių atlyginimo/neatlyginimo, palyginti su sąlygomis, reguliuojančiomis klausimus susijusius su netiesioginiais nuostoliais, sutartyse numatomos pakankami retai. Tačiau atsižvelgiant į tai, jog net ne visi tiesioginiai nuostoliai gali

⁹⁷ Valentinas Mikelėnas, *supra* note, 7: 360.

būti iš anksto numatyti, rengiant sutartines atsakomybės sąlygas šalims vertėtų dažniau atkreipti dėmesį į nenumatytų nuostolių kategoriją.

5. Išimtinių netesybų nustatymas bei liquidated damages

Prie kilusias pasekmes ribojančių susitarimų galima priskirti ir išimtinių netesybų nustatymą bei *liquidated damages* sąlygas. Nors nei išimtinės netesybos, nei *LD* negali būti visiškai tapatinamos su atsakomybę ribojančiomis sutarties sąlygomis dėl šio darbo 1.3.1 ir 1.3.3 skyreliuose jau aptartų priežasčių, tačiau tiek išimtinės netesybos, tiek *LD* riboja sutartį pažeidusios šalies atsakomybę tam tikra sutartine ir iš anksto žinoma pinigų suma, o tai iš principo atitinka kilusių pasekmių ribojimo esmę.

Sutarties šalys, nustatydamos išimtinės netesybas, susitaria, jog už sutarties pažeidimą iš skolininko galima reikalauti tik sutartų netesybų, tačiau negalima reikalauti jokių nuostolių atlyginimo, t.y. laikoma, kad netesybos yra iš anksto nustatytos potencialių nuostolių „lubos“. Todėl išimtinių netesybų nustatymas prilygintinas atsakomybę ribojančiam susitarimui, kadangi toks susitarimas, iš principo, nustato maksimalų atlygintinų nuostolių dydį ir taip apsaugo skolininką nuo netesybų sumą viršijančių nuostolių išieškojimo.

Labai panašų poveikį turi ir *liquidated damages* sąlygos, kurios numato vienos sutarties šalies pareigą, esant tam tikram sutarties pažeidimui, sumokėti kitai šaliai sutartą pinigų sumą. *LD* sąlygos, taip pat kaip ir išimtinės netesybos, suteikia teisę kreditoriui reikalauti tik sutartos sumos, tačiau užkerta kelią iš anksto sutartą sumą viršijančių nuostolių išieškojimui. Tiesa, skirtingai nei išimtinės netesybos, *LD* sąlygos nenustato atlygintinų nuostolių viršutinės ribos, o numato konkrečią, vienkartinio pobūdžio sumą, mokamą sutarties pažeidimo atveju. Jų tikslas – iš anksto (sutarties sudarymo metu) įvertinti galimos žalos dydį bei nustatyti konkrečią vienkartinę sumą, mokėtiną sutarties pažeidimo atveju. Šiuo atveju laikoma, jog sutarta suma yra iš anksto nustatyta galimų nuostolių atlyginimo suma. Taigi susitarimas dėl iš anksto sutartų nuostolių sąlygos įtraukimo į sutartį kartu laikytinas ir atsakomybę ribojančiu susitarimu, nes jis apriboja skolininko atsakomybės dydį atitinkama suma.

Teisės doktrinoje galima rasti ir kitokių atsakomybės išlygų klasifikacijų⁹⁸. Pavyzdžiui, G. McMeel⁹⁹ yra pateikęs tokią atsakomybę ribojančių sutarties sąlygų klasifikaciją: 1) susitarimai, ribojantys ar mažinantys sutarties šalies įsipareigojimus; 2) susitarimai, ribojantys ar pašalinantys sutarties šalies atsakomybę už tam tikrų sutartinių įsipareigojimų pažeidimus; 3) susitarimai, kuriais dėl sutarties pažeidimo nukentėjusiai šaliai nustatomi papildomi

⁹⁸ H. G. Beale (ed.), *Chitty on contracts. Twenty-ninth edition. Volume I. General Principles* (London: Sweet and Maxwell, 2004), 792-793; Gerard McMeel, *The construction of contracts. Interpretation, Implication and Rectification* (Oxford; New York: Oxford University Press, 2007), 421-422.

⁹⁹ Gerard McMeel, *supra* note, 98: 421-422.

reikalavimai, siekiant pasinaudoti teise į nuostolių atlyginimą (pavyzdžiui, reikalavimas apie bet kokius prekių trūkumus pranešti per trumpą laiką arba nustatomas terminas pretenzijos ar kitiems reikalavimams pareikšti). Tačiau teigtina, jog ši klasifikacija persidengia su šiame darbe jau aptarta atsakomybę ribojančių sutarties sąlygų klasifikacija į dvi pagrindines kategorijas ir joms priklausančias įvairias susitarimų rūšis, kadangi pirmasis ir trečiasis susitarimai laikytini susitarimais dėl sutarties sąlygų ribojimo, o antrasis – susitarimu dėl kilusių pasekmių ribojimo. Todėl manytina, jog būtent šiame darbe aptartas atsakomybės išlygų klasifikavimo būdas į dvi pagrindines rūšis bei jų porūšius yra aiškiausias bei geriausiai atspindi skirtingų susitarimų rūšių praktinį poveikį.

Apibendrinant tai kas buvo išdėstyta, teigtina, jog aptartoji įvairių atsakomybę ribojančių susitarimų rūšių klasifikacija yra reikšminga praktiškai, kadangi padeda tinkamai suvokti skirtingų atsakomybės išlygų praktinį poveikį, kas yra itin svarbu sudarant sutartis bei derantis dėl atitinkamų sutarties sąlygų. Tiesa, nesutiktina su R. Lazauskaitės išvada, jog „ir tiesiogiai, ir netiesiogiai atsakomybę ribojantys susitarimai iš tikrųjų turi iš esmės vienodą praktinį poveikį, t.y. galiausiai pasiekiamas tas pat ekonominis skolininko tikslas – esant tam tikroms aplinkybėms išvengti pareigos atlyginti kreditoriaus patirtą žalą“¹⁰⁰, kadangi atsakomybės išlygos į tiesiogiai ir netiesiogiai atsakomybę ribojančias sąlygas skirstomos atsižvelgiant į tai ar jos turi poveikį sutarties sąlygoms, ar kilusioms pasekmėms. Taigi jau pats skirstymo pagrindas suponuoja jų skirtingą, o ne vienodą praktinį poveikį. Susitarimais dėl sutarties sąlygų ribojimo (netiesioginiai, procedūriniai ribojimai) ribojama pačios atsakomybės atsiradimo rizika, kitaip tariant, ribojami atvejai kuomet potencialiam skolininkui gali atsirasti atsakomybė, tuo tarpu susitarimais dėl kilusių pasekmių ribojimo (tiesioginiai ribojimai) atsakomybės atsiradimo rizika neribojama, toks susitarimas įgyja reikšmę tik jeigu atsakomybė kyla ir tuomet jis riboja jos mastą.

¹⁰⁰ Rūta Lazauskaitė, *supra* note, 9: 29.

2. ATSAKOMYBĖ RIBOJANČIŲ SUTARTIES SĄLYGŲ/SUSITARIMŲ RIBOS

Atsakomybės išlygos yra sutarties laisvės principo išraiška. Sutarčių laisvės principas yra pripažįstamas daugelyje valstybių, todėl ir atsakomybę ribojančios sutarčių sąlygos yra laikomos galiojančiomis *a priori*. Vis dėlto galimos įvairios tokio galiojimo išimtys, kadangi „šiuolaikinėje teisėje visuotinai pripažįstama, kad šalių autonomija ir sutarčių laisvė nėra absoliuti. Net įstatymo lygmeniu įtvirtinus sutarčių laisvės principą, reikia pripažinti, kad ši laisvė turi savo ribas“¹⁰¹. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas pasisakydamas dėl sutarčių laisvės principo ribojimo, yra pabrėžęs, jog „asmenų laisvė sandoriais (sutartimis) nustatyti tarpusavio įsipareigojimus nėra absoliuti, nes sutarties šalių valios autonomija yra ribojama imperatyviųjų teisės normų, kurių galiojimo ir taikymo šalys savo susitarimu negali pakeisti, apriboti ar panaikinti (CK 6.157 straipsnio 1 dalis, 1964 m. CK 4 straipsnio 1 dalis)“¹⁰² bei, kad „absoliuti sutarčių laisvė nėra galima, nes tai kenktų verslo santykiams, galėtų pažeisti kitų asmenų interesus. Sutarčių laisvę riboja ne tik imperatyviosios teisės normos, bet ir visuomenės moralės bei sąžiningumo principai. Esant pakankamam pagrindui – silpnesnės šalies interesus, viešojo tvarka, visuomenės interesus, kreditoriaus interesus – valstybė gali daryti poveikį ir sutartiniams santykiams“¹⁰³.

Taigi pavienių visuomenės narių bei visos visuomenės interesais nustatomi įvairūs sutarčių laisvės principo apribojimai, tame tarpe ir nustatantys atsakomybę ribojančių ar ją pašalinančių sąlygų ribas, taip siekiant subalansuoti sutarties šalių interesus bei užtikrinti lygias galimybes pasinaudoti sutarčių laisvės principu. Lietuvoje įtvirtintos specialios tik atsakomybės išlygų ribas nustatančios teisės normos (LR CK 6.211 str., 6.252 str.), kartu numatant skirtingas taisykles, priklausomai nuo sutartinių santykių pobūdžio (vartojimo ar komerciniai) (LR CK 6.228⁴ str. 2 d. 1 p.) ar sutarties rūšies (pavyzdžiui, LR CK 6.587 str. 3 d., numatanti, jog negalioja gyvenamosios patalpos nuomos sutarties sąlyga, apribojanti ar panaikinanti nuomotojo atsakomybę nuomininkui). Specialios tik atsakomybės išlygoms skirtos taisyklės yra įtvirtintos ir, pavyzdžiui, Prancūzijos, Belgijos bei Italijos teisėje¹⁰⁴. Tiesa kai kuriose valstybėse, pavyzdžiui, Olandijoje, atsakomybę ribojančioms ar ją pašalinančioms sutarties sąlygoms yra taikomos bendrosios visoms sutarties sąlygoms skirtos teisės normos. Pavyzdžiui, sutarties sąlyga pašalinanti atsakomybę už nuostolius, padarytus dėl skolininko tyčios ar didelio

¹⁰¹ Asta Dambrauskaitė, *Sandorių negaliojimo teisinės pasekmės. Monografija* (Vilnius: Justitia, 2009), 25.

¹⁰² „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2009 m. birželio 15 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-265/2009,“ Infoplex, žiūrėta 2017 m. spalio 9 d., <https://www.infolex.lt/tp/127526>

¹⁰³ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2002 m. birželio 5 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-831/2002,“ Infoplex, žiūrėta 2017 m. spalio 9 d., <https://www.infolex.lt/tp/10503>

¹⁰⁴ Christian von Bar, Ulrich Drobnig, *supra* note, 50: 161, 164.

neatsargumo, Olandijos teisėje laikoma prieštaraujančia gerai moralei, todėl remiantis bendruoju Olandijos civilinio kodekso 3:40 str. yra negaliojanti¹⁰⁵.

Kaip jau ne kartą minėjome, Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 6.252 straipsnio 1 dalyje įtvirtinta, jog negalioja šalių susitarimas dėl civilinės atsakomybės netaikymo ar jos dydžio apribojimo už nuostolius, padarytus dėl skolininko tyčios ar didelio neatsargumo. Be to, draudžiama apriboti ar panaikinti civilinę atsakomybę už sveikatos sužalojimą, gyvybės atėmimą ar neturtinę žalą. Tuo tarpu LR CK 6.211 straipsnyje nurodyta, jog negalioja sutarties sąlygos, panaikinančios ar apribojančios šalies atsakomybę už sutarties neįvykdymą arba leidžiančios ją įvykdyti sutartį tokiu būdu, kuris iš esmės skiriasi nuo to, kurio protingai tikėjosi kita šalis, jeigu tokios sąlygos atsižvelgiant į sutarties prigimtį bei kitas aplinkybes yra nesąžiningos. Taigi remiantis šiais straipsniais galima išskirti tokius kriterijus, „nubrėžiančius“ atsakomybę ribojančių ar ją pašalinančių susitarimų ribas: (1) skolininko kaltės forma ir laipsnis; (2) objektas, kuriam padaryta žala; (3) žalos rūšis; (4) sąžiningumo principas.

2.1. Ribos, susijusios su skolininko kaltės forma ir laipsniu

Atsakomybės išlygų ribos, visų pirma, nubrėžiamos remiantis skolininko kaltės forma bei laipsniu. Sprendžiant, ar sudarant susitarimą dėl atsakomybės apribojimo ar jos pašalinimo nebuvo peržengtos leistinos tokio susitarimo ribos, atsižvelgiama į tai kokia forma pasireiškė skolininko kaltė padarant sutarties pažeidimus, t.y. ar jis veikė tyčia, ar žala atsirado dėl jo neatsargumo. Nekonstatavus tyčinių veikslių, turi būti atsižvelgiama ir į skolininko kaltės laipsnį, t.y. žala atsirado dėl jo didelio ar paprasto neatsargumo.

LR CK 6.248 straipsnio 1 dalis, įtvirtinta LR CK 6 knygos III dalies XXII skyriaus „Civilinė atsakomybė“ pirmajame skirsnyje „Bendrosios nuostatos“ ir taikoma tiek sutartinei, tiek deliktinei atsakomybei, numato, kad civilinė atsakomybė atsiranda tik tais atvejais, jeigu įpareigotas asmuo kaltas, išskyrus įstatymų arba sutarties numatytus atvejus, kuriais civilinė atsakomybė atsiranda be kaltės. To paties straipsnio 2 dalis įtvirtina, kad kaltė gali pasireikšti tyčia arba neatsargumu, o 3 dalis numato standartą, kuriuo naudojantis nustatoma, ar asmuo kaltas: laikoma, kad asmuo kaltas, jeigu atsižvelgiant į prievolės esmę bei kitas aplinkybes jis nebuvo tiek rūpestingas ir apdairus, kiek atitinkamomis sąlygomis buvo būtina. Tačiau Lietuvos įstatymų leidėjas nepateikia tyčios ar neatsargumo sampratos. Tiesa, šių sąvokų išaiškinimą galima rasti teisės doktrinoje bei teismų praktikoje.

¹⁰⁵ Christian von Bar, Ulrich Drobnig, *supra* note, 16: 164; Danny Busch, Ewoud Hondius, Hugo van Kooten, Harriët Shelhaas (ed.), *The Principles of European Contract Law (Part III) and Dutch Law. A Commentary II* (The Hague, The Netherlands: Kluwer Law International, 2006), 247; „Dutch Civil Code,“ Dutch Civil Law, žiūrėta 2017 m. spalio 10 d., <http://www.dutchcivillaw.com/civilcodebook033.htm>

Štai LR CK 6 knygos komentare¹⁰⁶ „tyčia laikomas toks asmens elgesys, kai sąmoningai siekiama padaryti žalos arba sąmoningai leidžiama jai atsirasti“. Taigi tyčia pasireiškia ne tik tuomet, kai siekiama padaryti žalos, tačiau ir tais atvejais, kai nors ir nesiekama, tačiau asmuo atlieka veiksmus, žinodamas, kad žala tikrai ar beveik tikrai atsiras. Atsakomybė už tyčia padarytą žalą negali būti nei apribota, nei panaikinta jokiu išankstiniu šalių susitarimu. Tokia taisyklė galioja ne tik Lietuvoje (LR CK 6.252 str. 1 d.), bet ir daugelyje užsienio valstybių (pavyzdžiui, Kvebeko provincijoje¹⁰⁷, Austrijoje¹⁰⁸, Prancūzijoje¹⁰⁹, Vokietijoje¹¹⁰, Italijoje¹¹¹, Šveicarijoje¹¹², Ispanijoje¹¹³, Lenkijoje¹¹⁴, Danijoje ir Suomijoje¹¹⁵, Graikijoje¹¹⁶, Estijoje¹¹⁷ ir kt.). Tačiau kartu pažymėtina, jog, pavyzdžiui, Anglijos teisėje nėra jokios specialios taisyklės draudžiančios apriboti ar panaikinti atsakomybę už tyčinius sutarties pažeidimus. Tą dar 1967 m. nurodė teisėjas lordas Wilberforce *Suisse Atlantique Société d'Armement Maritime SA v NV Rotterdamsche Kolen Centrale* byloje¹¹⁸. Pažymėdamas, jog Anglijos teisėje nėra specialios taisyklės, ribojančios galimybę į sutartį įtraukti atsakomybės išlygą už tyčia padarytą žalą, Lordas Wilberforce kartu nurodė, jog net ir nėra reikalinga sukurti tokią specialią taisyklę, nes ji galėtų būti klaidinanti. Jo nuomone, teisingas požiūris būtų aiškinti atsakomybės išlygą atsižvelgiant į konkrečias faktines bylos aplinkybes bei šalių ketinimus, taip siekiant nustatyti ar išlyga taikytina tokiems tyčiniams sutarties pažeidimams, kurie buvo padaryti nagrinėjamos bylos atveju. Lordas Wilberforce šią savo nuomonę grindė tuo, jog kai kurie, net ir tyčiniai, sutarties pažeidimai gali būti mažareikšmiai, o jų padaryta žala gali būti atlyginta ir taikant atsakomybę ribojančią sutarties sąlygą (pavyzdžiui, tyčinis delsimas, vieną

¹⁰⁶ Valentinas Mikelėnas, *supra* note, 7: 339.

¹⁰⁷ „Kanados Kvebeko provincijos civilinio kodekso 1474 straipsnis,“ Gouvernement du Québec, žiūrėta 2017 m. spalio 11 d., <http://legisquebec.gouv.qc.ca/en/ShowDoc/cs/CCQ-1991>

¹⁰⁸ „OGH 12.07.1966 8 Ob 182/66,“ Bundeskanzleramt Österreich, žiūrėta 2017 m. spalio 11 d., https://www.ris.bka.gv.at/Dokument.wxe?Abfrage=Justiz&Dokumentnummer=JJR_19660712_OGH0002_0080OB_00182_6600000_001

¹⁰⁹ Christian von Bar and Eric Clive, *Principles, Definitions and Model Rules of European Private Law. Draft Common Frame of Reference (DCFR). Full edition. Volume I* (München: Sellier. European Law Publishers, 2009), 798; Stefan Vogenauer, *supra* note, 62: 861.

¹¹⁰ „Vokietijos civilinio kodekso 276 straipsnio 3 dalis,“ juris GmbH, žiūrėta 2017 m. spalio 11 d., http://www.gesetze-im-internet.de/bgb/_276.html

¹¹¹ „Italijos civilinio kodekso 1229 straipsnio 1 dalis,“ The Cardozo Institute, žiūrėta 2017 m. spalio 11 d., http://www.jus.unitn.it/cardozo/obiter_dictum/codciv/Lib4.htm

¹¹² „Šveicarijos prievolių kodekso 100 straipsnio 1 dalis,“ The federal Council, žiūrėta 2017 m. spalio 11 d., <https://www.admin.ch/opc/en/classified-compilation/19110009/index.html>

¹¹³ „Ispanijos civilinio kodekso 1,102 straipsnis,“ Wipo, žiūrėta 2017 m. spalio 11 d., http://www.wipo.int/wipolex/en/text.jsp?file_id=221319

¹¹⁴ „Lenkijos civilinio kodekso 473 straipsnio 2 dalis,“ INFOR PL S.A., žiūrėta 2017 m. spalio 11 d., <http://www.infor.pl/akt-prawny/1258711,ustawa-kodeks-cywilny.html>

¹¹⁵ Christian von Bar and Eric Clive, *op. cit.*, 799.

¹¹⁶ „Graikijos civilinio kodekso 332 straipsnis,“ Hellenic Republic, žiūrėta 2017 m. spalio 11 d., <http://www.ministryofjustice.gr/site/Default.aspx?alias=www.ministryofjustice.gr/site/kodikos>

¹¹⁷ „Estijos prievolių akto 106 straipsnio 2 dalis,“ Justiitsministeerium, žiūrėta 2017 m. spalio 11 d., <https://www.riigiteataja.ee/en/eli/506112013011/consolide>

¹¹⁸ *Suisse Atlantique Société d'Armement Maritime SA v NV Rotterdamsche Kolen Centrale*, 1967, ICLR 1 A.C. 361.

dieną, pakrauti krovinį). Pastarasis Lordo Wilberforce pavyzdys, iš esmės, buvo detalizuotas PECL komentaro autorių PECL 8:109 straipsnio komentare pateikiant pavyzdį, kuomet tyčinis sutarties pažeidimas gali neprieštarauti sąžiningumo principui: *Laivo frachtavimo sutartyje (čarteryje) numatomas kelių dienų terminas laivui pakrauti-iškrauti; jeigu sutartyje numatytas terminas viršijamas, frachtuotojas turi atlyginti žalą už laivo prastovą, kuri negali viršyti 1000 EUR per dieną. Abi sutarties šalys informuojamos, jog pakrovimo uoste susidarė spūstys, todėl frachtuotojas sąmoningai vėluoja pakrauti laivą, kol pakraunamas kitas jo laivas. Taigi užsakytas laivas, per sutartyje numatytą terminą, nepakraunamas. Laivo savininko patiriami nuostoliai yra didesni nei sutartyje numatyta nuostolių riba. Tačiau nors frachtuotojo vėlavimas pakrauti laivą ir buvo tyčinis, jo rėmimasis atsakomybę ribojančia sutarties sąlyga, tokioje situacijoje, laikytinas neprieštaraujančiu sąžiningumo principui*¹¹⁹. Tačiau teisinėje literatūroje¹²⁰ nurodoma, jog mažai tikėtina, kad atsakomybės išlygos bus aiškinamos kaip taikytinos ne vien tik paprasto neatsargumo nulemtiems, bet ir tyčiniams sutarties pažeidimams, o tai, kad išlyga gali apriboti ar panaikinti atsakomybę už tyčinius pažeidimus gali būti priežastimi teismui laikyti ją neprotinga/nepagrįsta (angl. *unreasonable*) ir todėl netaikytina¹²¹. Vis dėlto pažymėtina, jog Anglijos teisėje nėra absoliutaus draudimo sudaryti išankstinius susitarimus ribojančius ar pašalinančius atsakomybę už tyčia pažeistą sutartį. Tą patvirtina ir Anglijos komercinio teismo *Astrazeneca UK Ltd v Albemarle International Corp*¹²² byloje priimtas sprendimas, kuriame teisėjas Flaux J pažymėjo, jog sprendžiant ar atsakomybės išlyga taikytina tyčinio sutarties pažeidimo atveju, paprasčiausiai ji turi būti aiškinama, nors ir griežtai, atsižvelgiant į bylos aplinkybes, tačiau negali būti vadovaujamosi jokia išankstine prezumpcija, kad tyčiniams sutarties pažeidimas atsakomybės išlygos netaikytinos. Paminėtina, jog šiuo sprendimu kartu buvo paneigtas ir 2009 m. byloje *Internet Broadcasting Corp Ltd (t/a NETTV) v MAR LLC (t/a MARHedge)*¹²³ teisėjo Gabriel Moss QC išreikštas požiūris, jog egzistuoja paneigiama, atsakomybės išlygos netaikymo tyčiniam sutarties pažeidimui, prezumpcija.

Sutartis, žinoma, gali būti pažeista ne tik tyčia, bet ir dėl neatsargumo. Neatsargumu laikomas asmens nepakankamas apdairumas, rūpestingumas, atidumas atitinkamomis aplinkybėmis. Kaip jau minėta, neatsargumas skirstomas į didelį neatsargumą ir paprastą neatsargumą. „Lietuvos teismų praktikoje bei teisės doktrinoje dideliu neatsargumu (*culpa lata* – lot., *gross negligence* – angl., *grobe Fahrlässigkeit* – vok., *faute lourde* – pranc.) laikomi tokie

¹¹⁹ Ole Lando and Hugh Beale, *Principles of European Contract Law. Parts I and II* (The Hague/London/Boston: Kluwer Law International, 2000), 387.

¹²⁰ Christian von Bar and Eric Clive, *supra* note, 109: 799.

¹²¹ Thomas Witter Ltd v TBP Industries Ltd, 1996 2 All E.R. 573.

¹²² *Astrazeneca UK Ltd v Albemarle International Corp*, 2011 EWHC 1574 (Comm).

¹²³ *Internet Broadcasting Corp Ltd (t/a NETTV) v MAR LLC (t/a MARHedge)*, 2009 EWHC 844 (Ch); 2010 1 All ER (Comm) 112.

asmens veiksmai, kurių asmuo, laikydamasis bent minimalių atsargumo ir dėmesingumo reikalavimų, nebūtų padaręs¹²⁴. Taigi didelis neatsargumas – tai paprasčiausių, elementarių atidumo, atsargumo bei rūpestingumo taisyklių nepaisymas, jų ignoravimas, o paprastas neatsargumas – tai nekonkrečių bendro pobūdžio nurodymų elgtis atsargiai ir rūpestingai nevykdymas. Kartu pažymėtina, jog kai kuriais atvejais (paprastai asmenų, veikiančių profesinėje srityje atsakomybės atveju) paprastas neatsargumas gali pasireikšti ir kaip „objektyvi klaida, mažiausias neapsižiūrėjimas, neatidumas ar nepakankamas apdairumas, net nesugebėjimas konkrečioje situacijoje numatyti visų saugaus elgesio galimybių ir jomis pasinaudoti“¹²⁵.

Lietuvoje, kaip ir kai kuriose užsienio valstybėse (pavyzdžiui, Ispanijoje, Portugalijoje, Austrijoje¹²⁶ ir kt.), susitarimai dėl civilinės atsakomybės ribojimo ar panaikinimo paprasto neatsargumo atveju, iš principo, yra leidžiami ir galimi, išskyrus atvejus, kai žalos padaryta sveikatos sužalojimu, gyvybės atėmimu ar žala yra neturtinė. Tiesa, pavyzdžiui Graikijoje, tam tikrais atvejais, atsakomybė negali būti panaikinta ar apribota net jei žala atsirado dėl paprasto neatsargumo (pavyzdžiui, Graikijos civilinio kodekso 332 str. 2 d. numatyta, jog atsakomybė, kylanti iš vykdomos komercinės veiklos, kuriai yra reikalingas ir anksčiau buvo išduotas leidimas, negali būti apribota ar panaikinta net ir paprasto neatsargumo atvejais¹²⁷). Vis dėlto tokie atvejai laikytini labiau išimtimi nei taisykle.

Tuo tarpu atsakomybė už žalą padarytą dėl didelio neatsargumo, kaip ir atsakomybė už tyčia padarytą žalą, kaip taisyklė, negali būti nei apribota, nei panaikinta jokių išankstiniu šalių susitarimu. Tokia taisyklė, suformuota teismų praktikos ar įtvirtinta teisės aktuose, galioja ne tik Lietuvoje (LR CK 6.252 str. 1 d.), bet ir daugelyje užsienio valstybių. Pavyzdžiui, Prancūzijoje ši taisyklė teisės aktuose nėra reglamentuota, ją suformavo teismų praktika, kurioje, iš principo, atsakomybės išlygų galiojimas pripažįstamas, tačiau kartu numatomos ir tam tikros išimtys. Laikoma, kad sutarties sąlygos panaikinančios ar apribojančios skolininko atsakomybę už tyčia ar dėl didelio neatsargumo padarytą sutarties pažeidimą prieštarauja viešajai tvarkai ir yra nesąžiningos. Negana to, nurodoma, jog tokios sąlygos taikymas tyčinės kaltės atveju suteiktą galimybę sutarties šaliai pasirinkti vykdyti sutartį ar ne bei dėl to nepatirti jokių neigiamų pasekmių¹²⁸. O tai, šio darbo autoriaus nuomone, pažeistų pačių sutartinių teisinių santykių esmę

¹²⁴ „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2004 m. gruodžio 22 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-671/2004,“ Infollex, žiūrėta 2017 m. spalio 10 d., <https://www.infollex.lt/tp/45358>

¹²⁵ „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2008 m. kovo 3 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-153/2008,“ Infollex, žiūrėta 2017 m. spalio 10 d., <https://www.infollex.lt/tp/84685>

¹²⁶ Christian von Bar and Eric Clive, *supra* note, 109: 798; Christian von Bar, Ulrich Drobnig, *supra* note, 16: 162-163.

¹²⁷ Christian von Bar and Eric Clive, *supra* note, 109: 799; „Greek Civil Code,“ Hellenic Republic, žiūrėta 2017 m. spalio 10 d., <http://www.ministryofjustice.gr/site/Default.aspx?alias=www.ministryofjustice.gr/site/kodikos>

¹²⁸ François Terré, Philippe Simler, Yves Lequette, *Droit civil. Les obligations. 9^e édition* (Paris: Dalloz, 2005), 608.

(pavyzdžiui, Ispanijos CK 1,256 straipsnyje netgi įtvirtinta speciali nuostata, draudžianti, jog sutarties vykdymas/nevykdymas priklausytų nuo vienos iš sutarties šalių diskrecijos¹²⁹). Kartu paminėtina, jog Prancūzijoje didelis neatsargumas, atsakomybę ribojančių ar ją pašalinančių sąlygų kontekste, paprastai prilyginamas tyčiai¹³⁰. Pažymėtina, jog, kaip jau minėta, Lietuvoje, skirtingai nei Prancūzijoje, su dideliu neatsargumu susijusių atsakomybės išlygų reguliavimas įtvirtintas įstatymiškai (LR CK 6.252 str. 1 d.), tačiau teismų praktikoje, kaip ir Prancūzijoje, taip pat atkreipiamas dėmesys į didelio neatsargumo ir tyčios sugretinimą: „skolininko tyčia ar didelis neatsargumas įstatymo leidėjo požiūriu turi vienodą įtaką sudarant susitarimus, ribojančius civilinę atsakomybę – toks susitarimas negalioja (CK 6.252 straipsnio 1 dalis)“¹³¹.

Didelis neatsargumas, kaip atsakomybės išlygų ribas „nubrėžiantis“ kriterijus, taip pat taikomas Italijoje¹³², Olandijoje¹³³, Vokietijoje¹³⁴, Graikijoje¹³⁵, Šveicarijoje¹³⁶, tačiau ne Meksikoje¹³⁷ ar Belgijoje. Pagal Belgijos teismų praktiką, iš principo, yra leidžiama iš anksto apriboti ar panaikinti atsakomybę už dėl didelio neatsargumo padarytą sutarties pažeidimą, išskyrus atvejus, kai pažeidimas susijęs su prisiimto įsipareigojimo esme¹³⁸.

Apibendrinant tai kas buvo išdėstyta, dar kartą pažymėtina, jog Lietuvoje, kaip ir daugelyje užsienio valstybių, atsakomybė už tyčia ar dėl didelio neatsargumo padarytą sutarties pažeidimą ir jo nulemtą žalą negali būti nei panaikinta, nei apribota. Ši riba Lietuvoje „nubrėžta“ įstatymiškai, o tokiu teisiniu reglamentavimu, manytina, siekiama: (1) užkirsti kelią betikslių ir beprasmiškų sutarčių sudarinėjimui (pavyzdžiui, prisiimamas įsipareigojimas pasiekti tam tikrą rezultatą, bet kartu į sutartį įtraukiama sąlyga, pašalinanti ar apribojanti atsakomybę už tyčinį sutarties pažeidimą); (2) užkirsti kelią pastarajame pavyzdyje minėtoms situacijoms, kai skolininkas, iš esmės, gali nuspręsti vykdyti sutartį ar nevykdyti ir dėl to nepatirti jokių pasekmių; (3) užtikrinti didesnę sutartinių santykių stabilumą, teisinį tikrumą ir (ar) nuspėjamumą; bei (4) užtikrinti, kad sutartys būtų vykdomos kuo rūpestingiau ir atidžiau. Kartu atkreiptinas dėmesys, kad šis, su kaltės forma ir laipsniu susijęs, atsakomybės išlygų apribojimas taikomas nepriklausomai nuo objekto, kuriam buvo padaryta žala ir žalos rūšies. Tiesa, objektas, kuriam padaryta žala yra reikšmingas veiksnys, kai žala padaroma ne tyčia ar ne dėl didelio

¹²⁹ „Ispanijos civilinio kodekso 1,256 straipsnis,“ Wipo, žiūrėta 2017 m. spalio 14 d., http://www.wipo.int/wipolex/en/text.jsp?file_id=221319

¹³⁰ François Terré, Philippe Simler, Yves Lequette, *supra* note, 128: 608.

¹³¹ „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2009 m. liepos 7 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-318/2009,“ Infolex, žiūrėta 2017 m. spalio 14 d., <https://www.infolex.lt/tp/128974>

¹³² „Italijos civilinio kodekso 1229 straipsnio 1 dalis,“ *supra* note, 111.

¹³³ Christian von Bar, Ulrich Drobnig, *supra* note, 16: 164.

¹³⁴ Marcel Fontaine and Filip De Ly, *supra* note, 19: 385.

¹³⁵ „Graikijos civilinio kodekso 332 straipsnis,“ *supra* note, 116.

¹³⁶ „Šveicarijos prievolių kodekso 100 straipsnio 1 dalis,“ *supra* note, 112.

¹³⁷ Marcel Fontaine and Filip De Ly, *op. cit.*, 385.

¹³⁸ Christian von Bar and Eric Clive, *supra* note, 109: 798.

neatsargumo. Būtent su objektu ir yra susijusi toliau aptariama išankstinių, atsakomybę pašalinančių ar ją ribojančių, susitarimų riba.

2.2. Ribos, susijusios su objektu, kuriam padaryta žala

Antrasis kriterijus, nubrėžiantis atsakomybės išlygų ribas – objektas, kuriam padaryta žala. Atsižvelgiant į objektą, kuriam padaryta žalos, draudžiami išankstiniai susitarimai dėl atsakomybės panaikinimo ar jos apribojimo. Viena vertus, jeigu žalos padaryta esant paprastam neatsargumui, susitarimai dėl civilinės atsakomybės ribojimo ar panaikinimo galimi, išskyrus atvejus, kai žalos padaryta sveikatos sužalojimu, gyvybės atėmimu ar žala yra neturtinė. Kita vertus, jeigu žalos padaryta sveikatos sužalojimu, gyvybės atėmimu arba žala yra neturtinė, šalys neturi teisės susitarti dėl civilinės atsakomybės netaikymo ar ribojimo, nepaisant to kokie būtų kaltės forma ir laipsnis. Taigi gyvybė bei sveikata, kaip objektai, kuriems padaryta žala, nepriklausomai nuo kaltės formos ir laipsnio, nubrėžia antrąją atsakomybę panaikinančių ar ją ribojančių sutarties sąlygų ribą. Todėl atsakomybę už žalą, padarytą sveikatos sužalojimu ar gyvybės atėmimu draudžiama apriboti ar panaikinti bet koku išankstiniu šalių susitarimu.

Tokia įstatyminė nuostata galioja ne tik Lietuvoje (LR CK 6.252 str. 1 d.), bet ir Vokietijoje¹³⁹, Anglijoje¹⁴⁰ ir kt. Italijoje, iš anksto atsakomybę už žalą, padarytą sveikatos sužalojimu ar gyvybės atėmimu, panaikinamos ar ribojamos sutarties sąlygos yra draudžiamos, remiantis Italijos civilinio kodekso 1229 straipsniu, numatančiu, jog negalioja tokios atsakomybės išlygos, kurios pažeidžia pagrindines teisinės sistemos vertybes¹⁴¹. Ispanijoje ir Šveicarijoje tokios sutarčių sąlygos draudžiamos, remiantis atitinkamai civilinių kodeksų 1,255 bei 27 straipsniais¹⁴², numatančiais, jog ribojimai negalimi, jeigu jie prieštarauja įstatymams, viešajai tvarkai ar moralei. Tiesa, toks atsakomybės išlygų apribojimas neegzistuoja Belgijoje¹⁴³. Pažymėtina, jog kai kuriose valstybėse, iš principo, nėra įtvirtinta konkreto draudimo sudaryti išankstinius susitarimus dėl atsakomybės panaikinimo ar ribojimo už žalą, padarytą sveikatos sužalojimu ar gyvybės atėmimu, tačiau dėl tokių susitarimų teisėtumo sprendžiama konkrečiu atveju ir jie pripažįstami negaliojančiais taikant egzistuojančios bendrąsias atsakomybės išlygų

¹³⁹ „Vokietijos civilinio kodekso 309 straipsnio 7 dalies a) punktas,“ juris GmbH, žiūrėta 2017 m. spalio 17 d., http://www.gesetze-im-internet.de/bgb/_309.html

¹⁴⁰ „Nesąžiningų sutarties sąlygų akto 2 straipsnio 1 dalis,“ The National Archives, žiūrėta 2017 m. spalio 17 d., <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/1977/50>

¹⁴¹ Christian von Bar, Ulrich Drobniig, *supra* note, 16: 163.

¹⁴² „Ispanijos civilinio kodekso 1,255 straipsnis,“ Wipo, žiūrėta 2017 m. spalio 17 d., http://www.wipo.int/wipolex/en/text.jsp?file_id=221319; „Šveicarijos civilinio kodekso 27 straipsnis,“ The federal Council, žiūrėta 2017 m. spalio 17 d., <https://www.admin.ch/opc/en/classified-compilation/19070042/index.html>

¹⁴³ Marcel Fontaine and Filip De Ly, *supra* note, 19: 386.

peržiūros taisyklės¹⁴⁴. Tai reiškia, jog neesant konkrečių įstatyminių taisyklių, atsakomybės išlygų apribojimais išplaukia iš teismų praktikos. Pavyzdžiui, Prancūzijoje¹⁴⁵ toks atsakomybės panaikinimas ar jos ribojimas teismų laikomas prieštaraujančiu viešajai tvarkai ir dėlto negaliojančiu, o Austrijos teismų praktika¹⁴⁶ bendrosiose sutarčių sąlygose esančias atsakomybės išlygas už asmens sveikatai ar gyvybei padarytą žalą kvalifikuoja kaip ypač nepalankias kitai sutarties šaliai, todėl taip pat laiko jas negaliojančiomis, net jei žala padaryta dėl paprasto neatsargumo. Be to, Austrijos Aukščiausiasis Teismas yra pažymėjęs, kad atsakomybę už žalą asmens sveikatai ar gyvybei panaikinančios ar ribojančios sąlygos buvo neteisėtos ir netaikytinos dar net iki įsigaliojant Vartotojų apsaugos aktui (vok. *Konsumentenschutzgesetzes*), kadangi jos visada prieštaravo gerai moralei¹⁴⁷.

Kalbant apie sąlygas, panaikinančias ar ribojančias atsakomybę už gyvybės atėmimu ar sveikatos sužalojimu padarytą žalą, svarbu pažymėti, jog daugelyje valstybių numatomos specialios taisyklės vartojimo sutartyse įtvirtintoms atsakomybės išlygoms, taip, iš principo, atskiriant vartotojus nuo ne vartotojų¹⁴⁸. Specialios taisyklės yra įtvirtintos Anglijoje (Nuostatų dėl nesąžiningų sąlygų vartojimo sutartyse 2 priedo 1 punkto a) papunktis¹⁴⁹), Vokietijoje (Civilinio kodekso 309 str. 7 d. a) punktas¹⁵⁰), Austrijoje (Vartotojų apsaugos akto 6 str. 1 d. 9 p.¹⁵¹), Suomijoje (Vartotojų apsaugos akto 8 skyriaus 2 str. kartu su to paties skyriaus 20 str. 1 d. ir 21 str. 3 d. bei 9 skyriaus 2 str. kartu su to paties skyriaus 20 str. 3 d. 1 p.¹⁵²) ir kt. LR CK 6.228⁴ straipsnio 2 dalies 1 punkte taip pat yra numatyta speciali būtent vartojimo sutartims skirta nuostata. Tiesa, vartojimo sutartims skirtų teisės normų tinkamai nesuderinus su bendrosiomis atsakomybės išlygas reglamentuojančiomis nuostatomis gali kilti tam tikrų neaiškumų. Štai D. Bublienė¹⁵³ yra atkreipusi dėmesį į LR CK 6.228⁴ straipsnio 2 dalies 1 punkto

¹⁴⁴ Christian von Bar and Eric Clive, *supra* note, 109: 800.

¹⁴⁵ *Ibid.*

¹⁴⁶ Christian von Bar, Ulrich Drobnig, *supra* note, 16: 156.

¹⁴⁷ „OGH 24.03.1998 1 Ob 400/97y,“ Bundeskanzleramt Österreich, žiūrėta 2017 m. spalio 17 d., https://www.ris.bka.gv.at/Dokument.wxe?Abfrage=Justiz&Dokumentnummer=JTT_19980324_OGH0002_00100B_00400_97Y0000_000

¹⁴⁸ Christian von Bar and Eric Clive, *op. cit.*, 800.

¹⁴⁹ „The Unfair Terms in Consumer Contracts Regulations 1999,“ The National Archives, žiūrėta spalio 17 d., <http://www.legislation.gov.uk/uk/si/1999/2083/schedule/2/made>

¹⁵⁰ „Vokietijos civilinio kodekso 309 straipsnio 7 dalies a) punktas,“ juris GmbH, žiūrėta 2017 m. spalio 17 d., http://www.gesetze-im-internet.de/bgb/_309.html

¹⁵¹ „Konsumentenschutzgesetz – KSchG,“ Bundeskanzleramt Österreich, žiūrėta 2017 m. spalio 17 d., https://www.ris.bka.gv.at/Dokumente/ErV/ERV_1979_140/ERV_1979_140.html

¹⁵² „Consumer Protection Act,“ Finlex, žiūrėta 2017 m. spalio 17 d., <http://finlex.fi/en/laki/kaannokset/1978/en19780038.pdf>

¹⁵³ Danguolė Bublienė, *supra* note, 10: 275-279. Atkreiptinas dėmesys, jog D. Bublienė nagrinėjo LR CK 6.188 straipsnio 2 dalies 1 punkto ir 6.252 straipsnio 1 dalies santykį. Kaip žinome, LR CK 6.188 straipsnis yra netekęs galios, o galiojanti LR CK redakcija yra papildyta šeštosios knygos II dalies XVIII¹ skyriumi, skirtu vartojimo sutartims. Tačiau šiame skyriuje įtvirtintas 6.228⁴ straipsnio 2 dalies 1 punktas yra iš esmės analogiškas buvusiam 6.188 straipsnio 2 dalies 1 punkte, todėl neabejotina, jog D. Bublienės atkreiptas dėmesys į 6.188 straipsnio 2 dalies 1 punkto bei 6.252 straipsnio 1 dalies santykį yra aktualus ir kalbant apie 6.228⁴ straipsnio 2 dalies 1 punkto bei 6.252 straipsnio 1 dalies santykį.

ir 6.252 straipsnio 1 dalies santykio nulemtus neaiškumus, kadangi pastaroji nuostata draudžia apriboti ar panaikinti civilinę atsakomybę už sveikatos sužalojimą ar gyvybės atėmimą, kas reiškia, jog sąlyga, apribojanti ar panaikinanti atsakomybę už žalą, padarytą sveikatos sužalojimu ar gyvybės atėmimu, yra automatiškai negaliojanti, t.y. niekinė, tuo tarpu LR CK 6.228⁴ straipsnio 2 dalies 1 punkte įtvirtinta tik tokios sąlygos nesąžiningumo prezumpcija, suteikianti teisę vartotojui kreiptis į teismą dėl jos pripažinimo negaliojančia (LR CK 6.228⁴ str. 1 d.), t.y. ji nėra niekinė. Pritartina R. Lazauskaitė¹⁵⁴, jog iš tokios „normos formuluotės susidaro įspūdis, kad vartojimo sutartyse esanti atsakomybę už žalą, padarytą dėl vartotojo gyvybės atėmimo ar sveikatos sužalojimo, ribojanti ar pašalinanti sąlyga tam tikrais atvejais galėtų būti galiojanti“, nes ji laikytina nuginkijama, o ne automatiškai negaliojančia. Gali pasirodyti, jog susidaro gana paradoksali situacija, nes vartotojams, kurių teisių gynimas vertintinas kaip viešasis interesas, svarbus ne tik pačiam vartotojui, bet ir didelei visuomenės daliai¹⁵⁵, iš principo, suteikiama mažesnė jų teisių apsauga nei, pavyzdžiui, verslininkams. Todėl pritartina D. Bublionienei¹⁵⁶, jog siekiant užtikrinti sąžiningą ir teisingą silpnesnės šalies – vartotojo teisių gynimą, aptariamų normų kolizija turėtų būti išsprendžiama pirmenybę suteikiant LR CK 6.252 straipsnio 1 daliai, t.y. LR CK 6.228⁴ straipsnio 2 dalies 1 punktą taikytinas tik tuomet, kai negali būti taikoma LR CK 6.252 straipsnio 1 dalis. Taigi, kai vartojimo sutartyje numatyta sąlyga, pašalinanti arba ribojanti atsakomybę už žalą, padarytą sveikatos sužalojimu ar gyvybės atėmimu, turėtų būti taikoma LR CK 6.252 straipsnio 1 dalyje įtvirtinta nuostata, kadangi ji „taikoma visoms sutartims: tiek vartojimo, tiek komercinėms, tiek kitoms civilinėms ir individualiai suderėtoms sutartims“¹⁵⁷.

Svarbiausias kriterijus, lemiantis aptariamą atsakomybės išlygų ribos įtvirtinimą, yra pažeistos vertybės teisinė prigimtis, įvertinant jos vietą vertybių hierarchijos skalėje. Akivaizdu, jog pačiame teisės ginamų vertybių skalės viršuje, kaip konkrečios, aiškios, absoliutinės vertybės, yra gyvybė bei sveikata. Nors teisės ginamų vertybių skalės reglamentavimas pozityviojoje teisėje nėra būdingas nacionalinių teisės sistemų reiškinys, tačiau teismų praktikoje sprendžiant atsakomybės už žalą klausimus konkrečiose bylose visais atvejais didelis dėmesys skiriamas pažeistos vertybės prigimčiai. Štai Lietuvos teismų praktikoje pažymima, jog „civilinėje atsakomybėje galioja principas, kad kuo aiškesnė ir svarbesnė yra vertybė, tuo stipriau ji ginama“¹⁵⁸, o „asmens teisės į gyvybę ir sveikatą, kurios savo esme yra absoliučios

¹⁵⁴ Rūta Lazauskaitė, *supra* note, 9: 64.

¹⁵⁵ „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2015 m. balandžio 14 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-7-149-706/2015,“ Infoplex, žiūrėta 2017 m. spalio 18 d., <https://www.infolex.lt/tp/1033382>

¹⁵⁶ Danguolė Bublioniene, *supra* note, 10: 278-279.

¹⁵⁷ *Ibid.*, 278.

¹⁵⁸ „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2009 m. vasario 13 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-326/2014,“ Infoplex, žiūrėta 2017 m. spalio 19 d., <https://www.infolex.lt/tp/98142>

teisės, vienos iš svarbiausių, jas pažeidus, ne visada atkuriamos (sveikata) ar neįmanomos atkurti (gyvybė, sveikata) vertybės.¹⁵⁹ LAT savo jurisprudencijoje yra pabrėžęs, jog žmogaus sveikata yra „viena svarbiausių, nesunkiai pažeidžiamų, ne visada atkuriamų ar neįmanomų atkurti vertybių, todėl turi būti itin saugoma.“¹⁶⁰ Tuo tarpu žmogaus gyvybė demokratiinių šalių teisėje pripažįstama aukščiausia vertybe, „dėl tokios vertybės pažeidimo patiriami neigiami padariniai yra visiškai akivaizdūs, nes, ją sunaikinus, gyvybės atkūrimo procesas neįmanomas.“¹⁶¹ Ypatingą asmens gyvybės svarbą yra pabrėžęs ir Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas 1998 m. gruodžio 9 d. nutarime¹⁶² pažymėdamas, kad žmogaus gyvybė išreiškia žmogaus nepaprastą esmę, todėl ji yra aukščiau įstatymo ir vertintina kaip ypatinga vertybė. Užsienio teisės doktrinoje taipogi akcentuojama, kad gyvybė ir sveikata yra pačios svarbiausios, fundamentalios vertybės, kurių prioritetas turtinių interesų atžvilgiu yra akivaizdus, todėl ypatingos ir specialios jų apsaugos užtikrinimas įvairiais būdais – pagrindinis teisinės sistemos uždavinys¹⁶³. Taigi niekam nekyla abejonių, jog žmogaus gyvybė ir sveikata yra didžiausias bei svarbiausias gėris pasaulyje, todėl ir jų apsauga turi būti plačiausia¹⁶⁴. Būtent siekis užtikrinti šią apsaugą ir lemia išankstinių susitarimų, panaikinančių ar ribojančių atsakomybę už sveikatos sužalojimu ar gyvybės atėmimu padarytą žalą, draudimą.

Apibendrinant tai kas buvo išdėstyta, pasakytina, jog šis atsakomybės išlygų apribojimas yra bene vienintelis, kai skirtingose valstybėse taikoma vieninga taisyklė – įstatymų ar teismų praktikos keliu, panaikinti ar riboti atsakomybę už sveikatos sužalojimu ar gyvybės atėmimu padarytą žalą, nepriklausomai nuo skolininko kaltės formos ir laipsnio, yra draudžiama. Tai logiškai išplaukia iš sveikatos bei gyvybės, kaip amžinųjų vertybių, prigimties. Būtų mažų mažiausiai amoralu leisti į sutartis įtraukti tokias sąlygas, nes taip, iš esmės, būtų suteikta galimybė išvengti civilinės teisinės atsakomybės bei civilinių teisinių pasekmių už žalą, padarytą svarbiausioms vertybėms – sveikatai ar gyvybei.

¹⁵⁹ „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2014 m. kovo 3 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-7-144/2014,“ Inforex, žiūrėta 2017 m. spalio 19 d., <https://www.inforex.lt/tp/804567>

¹⁶⁰ „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2015 m. vasario 25 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-80-706/2015,“ Inforex, žiūrėta 2017 m. spalio 19 d., <https://www.inforex.lt/tp/1006652>

¹⁶¹ „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2010 m. vasario 23 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-59/2010,“ Inforex, žiūrėta 2017 m. spalio 19 d., <https://www.inforex.lt/tp/151536>

¹⁶² „Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1998 m. gruodžio 9 d. nutarimas dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 105 straipsnio sankcijoje numatytos mirties bausmės atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai,“ LRKT, <http://www.lrkt.lt/lt/teismo-aktai/paieska/135/ta385/content>

¹⁶³ Helmut Koziol, *Österreichisches Haftpflichtrecht: Allgemeiner Teil. 2. Auflage* (Wien: Manz, 1980), 353 (Cituota iš: OGH 24.03.1998 1 Ob 400/97y); Franz Bydlinski, „Zur Haftung der Dienstleistungsberufe in Österreich und nach dem EG-Richtlinienvorschlag,“ *Juristische Blätter (JBl)* 341 (1992): 351 (Cituota iš: OGH 24.03.1998 1 Ob 400/97y).

¹⁶⁴ Simona Selionytė-Drukeitinienė, „Grynai ekonominio pobūdžio žala kaip specifinė žalos kategorija Lietuvos Respublikos deliktų teisėje,“ *Jurisprudencija* 4, 118 (2009): 131.

2.3. Ribos, susijusios su žalos rūšimi

Dar vienas kriterijus, kuriuo remiantis negalima iš anksto susitarti dėl atsakomybės panaikinimo ar jos ribojimo, įtvirtintas LR CK 6.252 straipsnio 1 dalyje, yra neturtinės žalos padarymas. Neturtinė žala – žala, nesusijusi su turtingos padėties pablogėjimu. Įstatyminis neturtinės žalos apibrėžimas pateiktas per jos pasireiškimo atvejus: neturtinė žala pasireiškia kaip asmens fizinis skausmas, dvasiniai išgyvenimai, nepatogumai, dvasinis sukrėtimas, emocinė depresija, pažeminimas, reputacijos pablogėjimas, bendravimo galimybių sumažėjimas ir kita, teismo įvertinti pinigais (LR CK 6.250 str. 1 d.). Lietuva priklauso prie tų valstybių, kuriose neturtinė žala atlyginama tik įstatymų nustatytais atvejais. Jeigu įstatymas specialiai jos atlyginimo nenustato, ji neatlyginama¹⁶⁵. Ši žala atlyginama visais atvejais, kai ji padaryta dėl nusikaltimo, asmens sveikatai ar dėl gyvybės atėmimo bei kitais įstatymų nustatytais atvejais (LR CK 6.250 str. 2 d.). Sistemiskai aiškinant LR CK nuostatas galima daryti išvadą, kad neturtinės žalos atlyginimo galimybė numatyta visų neturtinių vertybių pažeidimo atvejais¹⁶⁶.

LRKT yra pažymėjęs, jog „kompensacijos už neturtinę žalą paskirtis – sudaryti materialias sąlygas iš naujo sukurti tai, ko negalima sugrąžinti, kuo teisingiau atlyginti tai, ko žmogui neretai apskritai niekas – pinigai ar materialus turtas – negali pakeisti“¹⁶⁷. Panašiai yra nurodęs ir LAT, pabrėždamas, kad kompensacijos už patirtą neturtinę žalą paskirtis – „sudaryti materialias prielaidas bent iš dalies atlyginti asmens neturtinius praradimus, sušvelninti patirtus neigiamus padarinius suteikiant galimybę naudotis kitais dvasinį ir fizinį pasitenkinimą teikiančiais dalykais, prarastas vertybes pakeisti kitais asmeniui vertingais dalykais, taip siekiant atkurti pažeistų teisių pusiausvyrą“¹⁶⁸. Tuo tarpu „teismo, sprendžiančio nukentėjusiajam padarytos neturtinės žalos įvertinimo pinigais klausimą, funkcija yra parinkti teisingą, kuo labiau sušvelninančią negatyvius padarinius piniginę kompensaciją už nukentėjusio asmens patirtus neturtinio pobūdžio išgyvenimus bei praradimus ir taip sudaryti materialias prielaidas kiek įmanoma atkurti tai, ko neturtinės vertybės pažeidimo atveju sugrąžinti, adekvačiai įvertinti ir atlyginti pinigais iš esmės nėra galimybės“¹⁶⁹. Atsižvelgiant į tai, manytina, jog įstatymo leidėjo draudimas panaikinti ar riboti atsakomybę, atsiradusią dėl neturtinės žalos, nulemtas siekio kiek

¹⁶⁵ Valentinas Mikelėnas, *supra* note, 7: 345.

¹⁶⁶ Solveiga Cirtautienė, „Neturtinės žalos atlyginimas kaip neturtinių vertybių gynimo būdas“, *Jurisprudencija* 71, 63 (2005): 8.

¹⁶⁷ „Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. rugpjūčio 19 d. nutarimas dėl Lietuvos Respublikos žalos, padarytos neteisėtais kvotos, tardymo, prokuratūros ir teismo veiksmais, atlyginimo įstatymo 3 straipsnio (2001 m. kovo 13 d. redakcija) 3 dalies ir 7 straipsnio (2001 m. kovo 13 d. redakcija) 7 dalies atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“, LRKT, <http://www.lrkt.lt/lt/teismo-aktai/paieska/135/ta217/content>

¹⁶⁸ „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2012 m. lapkričio 29 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-539/2012“, Infolex, žiūrėta 2017 m. spalio 20 d., <https://www.infolex.lt/tp/483485>

¹⁶⁹ „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2009 m. gruodžio 22 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-582/2009“, Infolex, žiūrėta 2017 m. spalio 20 d., <https://www.infolex.lt/tp/145506>

įmanoma labiau apsaugoti neturtinius asmens interesus, kuriuos pažeidus, neretai, vienintelė galima satisfakcija yra būtent neturtinės žalos atlyginimas. Todėl leidžiant iš anksto susitarti dėl atsakomybės, atsiradusios dėl neturtinės žalos, panaikinimo ar jos ribojimo, iš principo, iš nukentėjusiojo būtų apskritai atimama galimybė gauti bent kokią satisfakciją už patirtus negatyvius neturtinius padarinius.

Kanados Kvebeko provincijos civilinio kodekso 1474 straipsnio 2 dalyje¹⁷⁰ taip pat įtvirtintas draudimas panaikinti ar riboti atsakomybę už moralinę žalą. Atsižvelgiant į tai, jog vienas iš pagrindinių šaltinių, kuriais vadovautasi rengiant LR CK – Kanados Kvebeko provincijos civilinis kodeksas¹⁷¹, teigtina, jog tai taip pat, galimai, turėjo įtakos kodėl Lietuvoje buvo įtvirtintas draudimas panaikinti ar riboti atsakomybę, atsiradusią dėl neturtinės žalos. Kanados teisės doktrinoje pažymima, kad draudimas panaikinti ar riboti atsakomybę už moralinę žalą įtvirtintas remiantis Kanados Kvebeko provincijos civilinio kodekso pripažįstamu žmogaus prigimties viršenybės principu (pranc. *la primauté de la personne humaine*), lemiančiu, jog fizinių sužalojimų ar moralinę žalą patyręs asmuo nusipelno didesnės apsaugos¹⁷². Tuo tarpu Vokietijos teisės doktrinoje¹⁷³ nurodoma, jog nors Vokietijos civilinio kodekso 253 straipsnio 1 dalyje¹⁷⁴ ir įtvirtinta, kad neturtinė žala atlyginama tik įstatymų numatytais atvejais, tačiau ši nuostata nėra imperatyvi, todėl šalys gali susitarti, kad neturtinė žala turės būti atlyginama ir įstatyme nenumatytais atvejais. Iš to išplaukia, jog jeigu šalys gali susitarti dėl neturtinės žalos atlyginimo, tai jos lygiai taip pat gali savo susitarimu pašalinti ar apriboti atsakomybę, atsiradusią dėl neturtinės žalos, o tai, kaip nurodo R. Lazauskaitė¹⁷⁵, ir yra daroma.

Apibendrinant aptartą atsakomybės išlygų ribą, susijusią su padarytos žalos rūšimi, pažymėtina, kad Lietuvoje susitarti dėl atsakomybės už neturtinę žalą panaikinimo ar apribojimo negalima, nepriklausomai nuo to koku pažeidimu ir kokias teises bei vertybes pažeidžiant ji buvo padaryta (jeigu tik konkrečiu atveju įstatymas numato, kad atlyginama ir neturtinė žala) taip pat, nepriklausomai nuo skolininko kaltės formos bei laipsnio.

¹⁷⁰ „Kanados Kvebeko provincijos civilinio kodekso 1474 straipsnio 2 dalis,“ Gouvernement du Québec, žiūrėta 2017 m. spalio 20 d., <http://legisquebec.gouv.qc.ca/en/ShowDoc/cs/CCQ-1991>

¹⁷¹ Valentinas Mikelėnas, Alfonsas Vileita, Algirdas Taminskas, *Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Pirmoji knyga. Bendrosios nuostatos* (Vilnius: Justitia, 2001), 11.

¹⁷² Nathalie Vézina, „Préjudice matériel, corporel et moral: variations sur la classification tripartite du préjudice dans le nouveau droit de la responsabilité,“ *R.D.U.S.* 24 (1993): 171, https://www.usherbrooke.ca/droit/fileadmin/sites/droit/documents/RDUS/volume_24/24-1-vezina.pdf

¹⁷³ Meihua Jiao, *Immaterieller Schaden und Schadensersatz im deutschen und chinesisches Recht* (Osnabrück: V&R unipress, 2007), 284-285 (Cituota iš: Rūta Lazauskaitė, „Nuo šalių valios priklausantys sutartinės atsakomybės ribojimai“ (daktaro disertacija, Mykolo Romerio universitetas, 2011), 65).

¹⁷⁴ „Vokietijos civilinio kodekso 273 straipsnio 1 dalis,“ juris GmbH, žiūrėta 2017 m. spalio 20 d., http://www.gesetze-im-internet.de/bgb/_253.html

¹⁷⁵ Rūta Lazauskaitė, *supra* note, 9: 65.

2.4. Ribos, susijusios su sąžiningumo principu

Šalių autonomija ir jos esminė vertybė – sutarties laisvės principas yra sutartinių teisinių santykių pagrindas. Tuo tarpu sutarties laisvės principas, kaip minėta, yra ir išankstinių susitarimų dėl atsakomybės panaikinimo ar jos apribojimo atsiradimo pagrindas. Vis dėlto, sutarties laisvės principas atsakomybės išlygų kontekste nėra ir negali būti absoliutus ir vienu esminių išankstinius susitarimus ribojančiu veiksmu yra sąžiningumo principo reikalavimas.

Sąžiningumas yra bendrasis civilinės teisės principas, įtvirtintas LR CK 1.5 straipsnyje. Šis principas taikomas visoms prievolėms be išimčių, tačiau jo taikymas sutarčių teisei papildomai įtvirtintas LR CK 6.158 straipsnyje „Sąžiningumas ir sąžininga dalykinė praktika“. Šis straipsnis parengtas remiantis UNIDROIT Principų 1.7 straipsniu¹⁷⁶. LR CK 6.158 straipsnio 1 dalyje nurodyta, jog: „Kiekviena sutarties šalis turėdama sutartinių santykių, privalo elgtis sąžiningai“. Imperatyvus sąžiningumo pareigos pobūdis nustatytas to paties straipsnio 2 dalyje, nurodant, kad „straipsnio 1 dalyje nustatytos pareigos šalys savo susitarimu negali pakeisti ar panaikinti“. Perkeliant šią nuostatą iš UNIDROIT Principų buvo atsisakyta „tarptautinės prekybos“ (angl. *international trade*) kriterijaus, kadangi siekta, jog LR CK 6.158 straipsnyje numatyta bendroji sąžiningumo pareiga būtų taikoma visų rūšių civiliniams teisiniams santykiams, o ne tik komerciniams. Tiesa sąžiningumo principo taikymas atsakomybę panaikinančioms ar ribojančioms sutarčių sąlygoms yra numatytas ir specialiosiose šias sąlygas reglamentuojančiose LR CK normose (LR CK 6.211 str. bei 6.228⁴ str. 2 d.). Tačiau specialios normos dėl atsakomybės išlygų atitikties sąžiningumo principui yra įtvirtintos ne visose valstybėse. Štai, pavyzdžiui, Vokietijoje atsakomybę panaikinančių ar ribojančių sutarties sąlygų sąžiningumo kontrolės taisyklė buvo išplėta teismų praktikoje, kaip jos pagrindą cituojant Vokietijos civilinio kodekso 242 straipsnį – bendrąją nuostatą, kurioje paprasčiausiai numatyta, kad šalys savo sutartinius įsipareigojimus turi vykdyti laikydamosi sąžiningumo reikalavimų bei geros verslo praktikos¹⁷⁷. Tiesa, teisinėje literatūroje nurodoma, jog iš tikrųjų tai buvo grynai teisėjo sukurta taisyklė¹⁷⁸. Kartu pastebėtina, kad Vokietijoje tiek teismų praktikos suformuluotos, tiek teisės aktuose įtvirtintos taisyklės taikomos tik toms sutarties sąlygoms, kurios buvo iš anksto suformuluotos ar nebuvo individualiai suderėtos¹⁷⁹.

¹⁷⁶ Valentinas Mikelėnas, *supra* note, 7: 197.

¹⁷⁷ Ole Lando and Hugh Beale, *supra* note, 119: 388.

¹⁷⁸ Hein Kötz and Axel Flessner, *European Contract Law. Vol. 1: Formation, Validity, and Content of Contracts; Contract and Third Parties* (Oxford: Clarendon Press, 1997), 142.

¹⁷⁹ Ole Lando and Hugh Beale, *op. cit.*

Nepaneigtina, kad sąžiningumo pareigos imperatyvus pobūdis prievoliniuose santykiuose yra beveik¹⁸⁰ visuotinai pripažintas, nors dėl jo turinio vieningos nuomonės ir nėra. Tikriausiai reikėtų pritarti E. A. Farnsworth nuomonei, jog sąžiningumo reikalavimo turinys gali skirtis priklausomai nuo valstybės teisinių tradicijų, istorinio laikmečio, visuomenės bei joje kylančių teisinių ginčų – t. y. nuo to, kokio turinio taisyklės poreikis yra iškilęs¹⁸¹. Vis dėlto, daugelyje teisinių sistemų išskiriamas subjektyvusis ir objektyvusis sąžiningumas. Subjektyvusis sąžiningumas paprastai apibūdinamas kaip subjektyvi psichinė būseną: nežinojimas ar negalėjimas žinoti tam tikrų faktų ar įvykių, tuo tarpu objektyvusis sąžiningumas dažniausiai apibrėžiamas kaip susitariančiųjų šalių elgesio standartas: veikimas laikantis sąžiningumo principo arba jį pažeidžiant¹⁸² arba, kitaip tariant, sąžiningumas objektyviaja prasme yra elgesio standartas, kurį šalies elgesys turi atitikti ir pagal kurį jis yra vertinamas¹⁸³. Lietuvos teisės doktrinoje ir teismų praktikoje sąžiningumo principas taip pat atskleidžiamas per subjektyvųjį ir objektyvųjį kriterijus. Štai LAT praktikoje nurodoma, jog siekiant nustatyti, ar asmuo yra sąžiningas, būtina taikyti objektyvųjį ir subjektyvųjį kriterijus¹⁸⁴. Tuo tarpu LR CK pirmosios knygos komentare pažymima, kad objektyviuoju požiūriu sąžiningas yra toks asmuo, kuris veikia rūpestingai, teisingai, t. y. taip, kaip tokioje pat situacijoje elgtųsi *bonus pater familias*. Nustatant, ar objektyviuoju požiūriu asmuo yra sąžiningas, ieškoma atsakymo į klausimą, ar asmuo turėjo ką nors žinoti, daryti ar nedaryti, o subjektyviuoju požiūriu – nustatant, ar asmuo galėjo ką nors žinoti, daryti ar nedaryti, atsižvelgiant į jo amžių, išsimokslinimą, išprusimą, gyvenimo patirtį ir kitas reikšmingas aplinkybes. Kitaip tariant, subjektyvus sąžiningumas yra faktinis sąžiningumas. Šiems kriterijams sutampant, galima teigti, kad asmuo buvo sąžiningas, t. y. ne tik nežinojo, bet ir neturėjo žinoti tam tikrų aplinkybių¹⁸⁵. Tokio paties požiūrio į objektyviojo bei subjektyviojo sąžiningumo suvokimą laikomasi ir teismų praktikoje¹⁸⁶.

¹⁸⁰ Pavyzdžiui, R. Zimmermann ir S. Whittaker nurodo, kad Anglijos teisė nepripažįsta nei bendrosios pareigos sąžiningai derėtis, nei bendrosios pareigos sąžiningai vykdyti sutartinius įsipareigojimus (žr. Reinhard Zimmermann and Simon Whittaker, *Good Faith in European Contract Law* (Cambridge: Cambridge University Press, 2008), 39). Tačiau kartu reikia pastebėti, kad tai nereiškia, jog Anglijos teisės sistemoje apskritai netaikomas sąžiningumo principas.

¹⁸¹ Edward Allan Farnsworth, „Good Faith and Fair Dealing under the UNIDROIT Principles, Relevant International Conventions, and National Laws,“ *Tulane Journal of International and Comparative Law* 3 (1995): 47-64, https://www.trans-lex.org/122100/_farnsworth-allan-duties-of-good-faith-and-fair-dealing-under-the-unidroit-principles-relevant-international-conventions-and-national-laws-tuljintcompl-1995-at-56-et-seq/ (Cituota iš: Viktorija Budreckienė, „Teisminės komercinių sutarčių turinio kontrolės ribos“ (daktaro disertacija, Mykolo Romerio universitetas, 2016), 69).

¹⁸² Martijn Hesselink, „The Concept of Good Faith,“ iš *Towards a European Civil Code. 4th Revised and Expanded Edition*, Arthur Hartkamp, Martijn Hesselink, Ewoud Hondius, Chantal Mak, Edgar du Perron (Nijmegen: Kluwer Law International, 2011), 619-620.

¹⁸³ Reinhard Zimmermann and Simon Whittaker, *supra* note, 179: 30.

¹⁸⁴ „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2015 m. gruodžio 9 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-653-695/2015,“ Infolex, žiūrėta 2017 m. spalio 23 d., <https://www.infolex.lt/tp/1165105>

¹⁸⁵ Valentinus Mikelėnas, Alfonsas Vileita, Algirdas Taminskas, *supra* note, 171: 77.

¹⁸⁶ Žr., pvz., „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2010 m. lapkričio 30 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-485/2010,“ Infolex, žiūrėta 2017 m. spalio 23 d., <https://www.infolex.lt/tp/181541>; „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2015 m.

Tačiau kartu atkreiptinas dėmesys, jog doktrinoje dažnai pažymima sąžiningumo sąsaja su morale, leidžianti teigti, jog šis principas, visų pirma, yra tam tikras vertybinis (moralinis) kriterijus. Kaip nurodo M. Hesselink¹⁸⁷, sąžiningumas pats savaime yra moralinis standartas, teisinis-etinis principas, reiškiantis dorumą, atvirumą, lojalumą, pareigą atsižvelgti į kitos šalies interesus. Šį imperatyvą pastarasis autorius laiko vartais, per kuriuos moralinės vertybės patenka į teisę. Lietuvos teisės doktrinoje taip pat laikomasi to paties požiūrio, pažymint glaudų šio principo bei moralės ryšį. Teigiama, kad sąžiningumo principas „yra ne tik teisinė, bet ir psichologinė bei moralinė kategorija. Teisėje abu šie komponentai – psichologinis ir moralinis, yra svarbūs“¹⁸⁸. Atsižvelgiant į neabejotiną sąžiningumo principo ryšį su morale, teigtina, jog tai yra neapibrėžto turinio teisinė kategorija, kadangi moralės sąvoka yra vertinamojo pobūdžio, galinti kisti priklausomai nuo visuomenėje vyraujančių normų plėtojimosi. Todėl atskirose visuomenėse skirtingais laikais suvokimas kas yra moralu ar amoralu gali būti nevienodas, o priklausomai nuo to gali kisti ir sąžiningumo principo turinys. Tad konkretūs sąžiningumo reikalavimai bei jo reikšmė nustatomi kiekvienu konkrečiu atveju individualiai.

Pažymėtina, kad teisinėje literatūroje „sąžiningumo kontrolė yra skiriama į procedūrinę arba, kitaip tariant, sutarties sąlygų įtraukimo į sutartį kontrolę ir materialinę arba kitaip vadinamą sutarties turinio kontrolę“¹⁸⁹. Kalbant apie sutarties sąlygų sąžiningumą, taikoma aukščiau minėtoji objektyviojo sąžiningumo koncepcija¹⁹⁰. Objektyvusis sąžiningumas paprastai dar vadinamas atvira norma, kurios turinys negali būti nustatytas abstrakčiai, bet priklauso nuo konkrečios bylos, kurioje ši taisyklė taikoma, aplinkybių. Taigi šios atvirosios normos turinys nustatomas kiekvienu atveju individualiai, jį konkretizuojant pagal bylos aplinkybes¹⁹¹. Tuo tarpu kalbant apie sutarties sąlygų sąžiningumo kontrolę, teisės aktuose ir teismų praktikoje paprastai yra įtvirtintas tik procedūrinės sąžiningumo kontrolės taikymas, t.y. sutarties sąlygų įtraukimo į sutartį kontrolė. Tuo tarpu sutarties turinio kontrolė įgyvendinama atskirais atvejais, pavyzdžiui, vartojimo sutartyse ar individualiai nesuderėtų bei standartinių sutarčių sąlygų atžvilgiu. Tiesa, kaip nurodo R. Lazauskaitė¹⁹², atsižvelgiant į LR CK normas, reglamentuojančias atsakomybę iš anksto ribojančias ar ją pašalinančias sutarties sąlygas, darytina išvada, jog sąžiningumo požiūriu kontroliuojamas tiek atsakomybės išlygų įtraukimas į sutartį (procedūrinė kontrolė), tiek jų turinys (materialinė kontrolė). Tai lemia, jog atsakomybę

gruodžio 28 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-689-695/2015,“ Infollex, žiūrėta 2017 m. spalio 23 d., <https://www.infollex.lt/tp/1165628>; „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2017 m. balandžio 19 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-187-421/2017,“ Infollex, žiūrėta 2017 m. spalio 23 d., <https://www.infollex.lt/tp/1462603> ir kt.

¹⁸⁷ Martijn Hesselink, *supra* note, 182: 621.

¹⁸⁸ Valentinas Mikelėnas, *Prievolių teisė. Pirmoji dalis* (Vilnius: Justitia, 2002), 193.

¹⁸⁹ Danguolė Bublienė, *supra* note, 10: 196.

¹⁹⁰ *Ibid.*, 243.

¹⁹¹ Martijn Hesselink, *op. cit.*, 622.

¹⁹² Rūta Lazauskaitė, *supra* note, 9: 66.

ribojančios ar ją pašalinančios sąlygos sąžiningumas gali būti vertinamas ne tik tuo atveju, kai kreditoriui žala jau padaryta ir jau sprendžiamas skolininko atsakomybės bei jos apimties klausimas, tačiau ir tada, kai žala dar nepadaryta ir skolininko atsakomybė dar neatsirado. Be to, sprendžiant iš minėtas sąlygas reglamentuojančių LR CK normų, abiejų formų kontrolė tokioms nuostatomis taikoma, nepriklausomai nuo to ar jos yra standartinės, ar individualiai suderėtos/nesuderėtos taip pat, nepriklausomai nuo to ar šios sąlygos įtvirtintos vartojimo ar komercinėse sutartyse. Toks atsakomybės išlygų teisinis reglamentavimas suponuoja jų išskirtinumą bei didelę sąžiningumo principo pažeidimo tikimybę.

Taigi išankstinių atsakomybę pašalinančių ar ją ribojančių susitarimų atitiktį sąžiningumo principui turi nustatyti teismas pagal konkrečias nagrinėjamos bylos aplinkybes. Kaip ir nagrinėjant kitų sutarties sąlygų atitiktį sąžiningumo principui, atsakomybę pašalinančių ar ją ribojančių sutarties sąlygų atveju atsižvelgiama į sutartinių santykių pobūdį (vartojimo ar komerciniai), sutarties šalių statusą (ar šalys yra vartotojai), sutarties sudarymo būdą (abipusėmis derybomis ar prisijungimo būdu), sutarties sudarymo aplinkybes ir kt. Kartu primintina, jog sąžiningumo kontrolė tokioms nuostatomis taikoma, nepriklausomai nuo to ar jos yra standartinės, ar individualiai suderėtos/nesuderėtos taip pat, nepriklausomai nuo to ar šios sąlygos įtvirtintos vartojimo ar komercinėse sutartyse. Be to, atsakomybės išlyga teismo gali būti pripažinta nesąžininga, dėlto negaliojančia ir netaikytina, nepriklausomai nuo skolininko kaltės formos ir laipsnio, objekto, kuriam buvo padaryta žala bei žalos rūšies. Todėl sąžiningumo principas laikytinas esminiu išankstinius susitarimus ribojančiu veiksmu.

Šioje baigiamojo darbo dalyje išnagrinėjus atsakomybę ribojančių ar ją pašalinančių sutarties sąlygų ribų klausimus, darytina išvada, jog, visų pirma, Lietuvoje draudžiama iš anksto apriboti ar pašalinti atsakomybę už tyčia ar dėl didelio neatsargumo padarytą žalą, nepriklausomai nuo to kokiam objektui, teisėms ar vertybėms buvo padaryta žala (turtui, asmeniui, neturtinėms ar turtinėms teisėms) ir nepriklausomai nuo kilusios žalos rūšies (turtinė ar neturtinė žala). Tuo tarpu panaikinti ar riboti atsakomybę už dėl paprasto neatsargumo padarytą žalą, iš esmės, leidžiama jei tik padarytoji žala nėra žala asmeniui (sveikatos sužalojimas ar gyvybės atėmimas) bei nepadaryta neturtinė žala ir jei toks susitarimas neprieštarauja sąžiningumo principui. Pastaroji išvada išplaukia iš Lietuvoje įtvirtinto draudimo panaikinti ar apriboti atsakomybę už žalą, padarytą sveikatos sužalojimu ar gyvybės atėmimu bei atsakomybę už neturtinę žalą ir iš draudimo sudaryti išankstinius susitarimus, prieštaraujančius sąžiningumo principui. Pažymėtina, jog abu šie draudimai taikomi, nepriklausomai nuo skolininko kaltės formos ir laipsnio, o draudimas numatyti atsakomybės išlygą dėl neturtinės žalos –

nepriklausomai ir nuo to kokių pažeidimų ir kokias teises bei vertybes pažeidžiant ji buvo padaryta (jeigu tik konkrečiu atveju įstatymas numato, kad atlyginama ir neturtinė žala).

Apibendrinant šią darbo dalį taip pat pažymėtina, jog, šio darbo autoriaus nuomone, esminiu išankstiniu susitarimu ribojančiu veiksmu laikytinas sąžiningumo principas. Šią išvadą lemia tai, jog, pirma, sąžiningumo kontrolė atsakomybę pašalinančioms ar ją ribojančios sutarties sąlygoms taikoma, nepriklausomai nuo to ar jos yra standartinės, ar individualiai suderėtos/nesuderėtos taip pat, nepriklausomai nuo to ar šios sąlygos įtvirtintos vartojimo ar komercinėse sutartyse. Antra, atsakomybės išlyga gali būti pripažinta nesąžininga, nepriklausomai nuo skolininko kaltės formos ir laipsnio, objekto, kuriam buvo padaryta žala bei žalos rūšies. Trečia, atsakomybę pašalinančios ar ribojančios sutarties sąlygos sąžiningumas gali būti vertinamas ne tik tuo atveju, kai kreditoriui žala jau padaryta ir jau sprendžiamas skolininko atsakomybės bei jos apimtys klausimas, tačiau ir tada, kai žala dar nepadaryta ir skolininko atsakomybė dar neatsirado. Vertinti šių sutarties sąlygų sąžiningumą palikta išimtinai teismo diskrecijai, kurią jis turi įgyvendinti atsižvelgdamas į sutartinių santykių pobūdį, sutarties šalių statusą, sutarties sudarymo būdą, sutarties sudarymo aplinkybes bei kitas su šalimis ir sudaryta sutartimi susijusias reikšmingas aplinkybes.

3. ATSAKOMYBĖ RIBOJANČIŲ SUTARTIES SĄLYGŲ/SUSITARIMŲ RIBŲ PERŽENGIMO TEISINĖS PASEKMĖS

Sutarties laisvės principo svarba civiliniuose teisiniuose santykiuose išplaukia iš bendrųjų privatinės teisės principų bei dispozityviųjų normų dominavimo civilinėje teisėje. Kaip jau ne kartą minėta, būtent galimybė sudaryti išankstinius susitarimus dėl civilinės atsakomybės pašalinimo ar jos ribojimo yra viena iš šalių valios autonomijos principo įgyvendinimo formų. Tiesa šio darbo antrajame skyriuje aptarėme, jog visose valstybėse vienokia ar kitokia forma (įstatymų ar teismų praktikos keliu) yra įtvirtintos ir tokių išankstinių susitarimų ribos. Akivaizdu, jog nustatytų ribų peržengimas turi sukelti ir sukelia tam tikras teises pasekmes. Teisė netoleruoja atsakomybės išlygų, prieštaraujančių valstybėje nustatytiems imperatyvams, viešajai tvarkai, gerai moralei, bendriesiems teisingumo, protingumo ir sąžiningumo principams, t.y. pažeidžiančių tiek viešąjį interesą, tiek privatųjį interesą. Todėl numatomos atitinkamos taisyklės, kuriomis remiantis siekiama panaikinti tokių neteisėtų susitarimų sukeltas pasekmes ir atkurti pažeistą teisėtumą, užtikrinti teisingumą, sąžiningumą bei sutarties šalių lygiateisiškumą ir interesų pusiausvyrą. Taigi šiame darbo skyriuje aptarsime atsakomybę ribojančių sutarties sąlygų/susitarimų ribų peržengimo teises pasekmes bei teismo vaidmenį kontroliuojant atsakomybės išlygas. Didžiausią dėmesį skirsime atsakomybę pašalinančių ar ją ribojančių sutarties sąlygų prieštaravimo sąžiningumo principui teisinėms pasekmėms.

3.1. Ribų, susijusių su skolininko kaltės forma ir laipsniu, objektu, kuriam padaryta žala bei žalos rūšimi, peržengimo teises pasekmės

LR CK 6.252 straipsnio 1 dalis įtvirtina imperatyvias normas, draudžiančias susitarimus dėl civilinės atsakomybės panaikinimo ar ribojimo už žalą, padarytą dėl skolininko tyčios ar didelio neatsargumo. Taip pat draudžiama apriboti ar panaikinti civilinę atsakomybę už sveikatos sužalojimą, gyvybės atėmimą ar neturtinę žalą. Pažymėtina, jog LR CK 6.252 straipsnio 1 dalies normos draudžiamas susitarimas pripažįstamas negaliojančiu pagal LR CK 1.80 straipsnį¹⁹³. Tai reiškia, jog LR CK 6.252 straipsnio 1 daliai prieštaraujantis susitarimas yra niekinis ir negalioja nuo pat sudarymo momento (*ab initio* arba *ex tunc*), nesvarbu, ar yra pareikštas reikalavimas pripažinti jį negaliojančiu¹⁹⁴. Kitaip tariant, dėl tokio išankstinio susitarimo negaliojimo net nereikia kreiptis į teismą, kadangi jis negalioja pagal įstatymą, kad ir kokia būtų šalių valia. Tai reiškia, jog nesvarbu, yra ar ne teismo sprendimas pripažinti jį negaliojančiu (LR CK 1.78 str. 1

¹⁹³ Valentinas Mikelėnas, *supra* note, 7: 348.

¹⁹⁴ Valentinas Mikelėnas, Alfonsas Vileita, Algirdas Taminskas, *supra* note, 171: 177.

d.). Vis dėlto šio niekinio sandorio požymio nevertėtų suabsoliutinti, kadangi nei reikalavimas dėl susitarimo pripažinimo negaliojančiu, nei teismo sprendimas nereikalingi tik tada, kai tarp šalių nekyla ginčas. Tuo tarpu kilus ginčui, dėl niekinio susitarimo sprendžia teismas ir sprendime konstatuoja, kad toks susitarimas yra niekinis ir negalioja¹⁹⁵. Tiesa tarp šalių kilus ginčui priimtas teismo sprendimas yra konstatuojamojo pobūdžio, t.y. teismas tik konstatuoja niekinio susitarimo faktą, nors toks susitarimas ir taip yra niekinis bei negaliojantis pagal įstatymą.

Be to, LR CK 1.78 straipsnio 5 dalyje įtvirtinta, jog teismas *ex officio* (savo iniciatyva) konstatuoja niekinio sandorio faktą ir tokio sandorio teises pasekmes. Pažymėtina, jog Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija yra suformulavusi teisės aiškinimo ir taikymo taisyklę, jog „savo iniciatyva, nesant ginčo šalies reikalavimo, teismas pripažįsta sandorį niekiniu ir taiko niekinio sandorio teisinius padarinius tik tada, kai nagrinėjant bylą pagrindas pripažinti sandorį niekiniu tampa akivaizdus. Tuo atveju, kai sandoris nėra akivaizdžiai niekinis, teismas imtis nagrinėti ir spręsti proceso šalių ginčą dėl aplinkybių, suponuojančių kokio nors sandorio negaliojimą, bei tirti su tuo susijusius įrodymus gali tik esant šalies reikalavimui pripažinti tokį sandorį negaliojančiu, pareikštam ieškinio ar priešieškinio forma“¹⁹⁶. Taigi, kai pagrindas pripažinti sandorį niekiniu tampa akivaizdus, teismas turi ne tik teisę, bet ir pareigą *ex officio* konstatuoti niekinio sandorio faktą ir jo teises pasekmes. Atsižvelgiant į tai, jog teismų praktikoje akivaizdžiai niekiniu laikomas toks sandoris, kurio niekinį pobūdį patvirtina byloje esančios aplinkybės ir teismui nereikia rinkti papildomų įrodymų¹⁹⁷, t.y. iš esmės toks sandoris, kurio prieštaravimas imperatyviai įstatymo normai teismui nekelia abejonų, šio darbo autoriaus nuomone, galima teigti, kad pagal LR CK 6.252 straipsnio 1 dalį draudžiami susitarimai laikytini akivaizdžiai niekiniais, todėl tokių išankstinių susitarimų niekinį pobūdį teismas visais atvejais turėtų konstatuoti *ex officio*. To paties požiūrio laikosi ir R. Lazauskaitė, LR CK 6.252 straipsnio 1 dalies reikalavimus pažeidžiančias atsakomybės išlygas priskirdama prie neabejotinai/aiškiai prieštaraujančių imperatyviosioms įstatymų normoms¹⁹⁸.

Atsižvelgiant į tai, jog atsakomybę pašalinanti ar ją ribojanti sutarties sąlyga yra tik viena iš keleto sudėtinių sutarties dalių, konstatavus tokios sąlygos niekinį pobūdį kyla visos sutarties galiojimo klausimas. Šis klausimas reglamentuojamas LR CK 1.96 bei 6.226 straipsniuose. Bendroji taisyklė – tam tikros sutarties sąlygos negaliojimas neturi įtakos visos

¹⁹⁵ Vytautas Mizaras (moksl. red.), *Civilinė teisė. Bendroji dalis: vadovėlis* (Vilnius: Justitia, 2009), 339.

¹⁹⁶ „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2015 m. balandžio 8 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-191-916/2015,“ Infoplex, žiūrėta 2017 m. spalio 30 d., <https://www.infolex.lt/tp/1025131>

¹⁹⁷ „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2011 m. vasario 25 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-73/2011,“ Infoplex, žiūrėta 2017 m. spalio 30 d., <https://www.infolex.lt/tp/193673>

¹⁹⁸ Rūta Lazauskaitė, *supra* note, 9: 57.

sutarties galiojimui, jeigu ši gali galioti ir be jos. Teisės doktrinoje pažymima, kad „sprendžiant sandorio galiojimo klausimą, reikia atsižvelgti, kad sandorio sąlygų, nustatančių atsakomybę už netinkamą sutarties įvykdymą ar neįvykdymą, negaliojimas nėra pagrindas pripažinti visą sandorį negaliojančiu, jeigu yra įstatymo nustatytos atsakomybės sąlygos. Taip pat nepripažintinas negaliojančiu visas sandoris, pripažinus negaliojančiomis sąlygas, kurios riboja vienos sandorio šalies atsakomybę“¹⁹⁹. Remiantis tuo, darytina išvada, jog konstatavimas, kad atsakomybės išlyga, prieštaraujanti LR CK 6.252 straipsnio 1 daliai, yra niekinė ir negaliojanti neturi įtakos visos sutarties galiojimui. Tuo labiau, kad šios išlygos yra apskritai draudžiamos, niekinės ir negaliojančios savaime, pagal įstatymą, o tai suponuoja, jog tokių sąlygų įtraukimas į sutartį negali būti sutarties sudarymo pagrindas/priežastis.

LR CK 6.252 straipsnio 1 dalies draudžiami išankstiniai susitarimai yra tiesiog bereikšmiai, iš karto, nuo pat jų sudarymo pradžios, neturintys jokios galios ir jokios įtakos tiek atsakomybei už netinkamą sutarties įvykdymą ar neįvykdymą, tiek visai sutarčiai ir jos galiojimui. Vaizdžiai tariant, tokios sutarčių sąlygos yra „nulinės“, bevertės, o sprendžiant atsakomybės klausimą į jas neatsižvelgiama, tarsi jų apskritai nebūtų. Todėl sutartyje įtvirtinus LR CK 6.252 straipsnio 1 daliai prieštaraujančią atsakomybės išlygą, taikoma dispozityvi LR CK 6.251 straipsnio norma, taigi skolininko atsakomybė nebėra ribota ir jis žalos padarymo atveju turės atlyginti visus kreditoriaus patirtus nuostolius.

Pastebėtina, jog LR CK 6.252 straipsnyje įtvirtinta norma yra bendroji, todėl taikoma visais atvejais²⁰⁰ ir visoms sutartims: tiek vartojimo, tiek komercinėms, tiek kitoms civilinėms ir individualiai suderėtoms sutartims²⁰¹. LR CK yra ir specialiųjų normų, taikomų tam tikrais, specifiniais atvejais, pavyzdžiui, LR CK 6.228⁴ straipsnio 2 dalies 1 punktas. Pastaroji nuostata iš dalies sutampa su LR CK 6.252 straipsnio 1 dalimi, todėl teisinėje literatūroje²⁰² keliamas jų santykio klausimas. Kaip jau aptarėme, sutarties sąlyga prieštaraujanti LR CK 6.252 straipsnio 1 daliai yra automatiškai negaliojanti, t.y. niekinė, arba, kaip nurodo D. Bublienė, būtų priskiriama „juodojo“ nesąžiningų sąlygų sąrašo sąlygoms, tuo tarpu LR CK 6.228⁴ straipsnio 2 dalies 1 punkte numatyta sąlyga priskirtina tik „pilkajam“ sutarčių sąlygų sąrašui ir gali būti pripažinta negaliojančia, kitaip tariant, ji nėra niekinė²⁰³. LR CK 6.252 straipsnio 1 dalies nuostata apima ne visas kaltės formas ir laipsnius, kai kalbama apie žalos padarymą turtui, o tik tyčią ir didelį neatsargumą, kitaip tariant, ji neapima paprasto nerūpestingumo formos, be to, kaip jau minėjome, ši nuostata taikoma visoms sutartims, o LR CK 6.228⁴ straipsnio 2 dalies 1 punkte numatyta sąlyga apima visas kaltės formas ir laipsnius žalos padarytos turtui atveju, tačiau ji

¹⁹⁹ Valentinas Mikelėnas, Alfonsas Vileita, Algirdas Taminskas, *supra* note, 171: 211.

²⁰⁰ Valentinas Mikelėnas, *supra* note, 7: 348.

²⁰¹ Danguolė Bublienė, *supra* note, 10: 277-278.

²⁰² *Ibid.*, 277-279.

²⁰³ *Ibid.*, 277.

taikoma tik vartojimo sutartims ir tik ne individualiai suderėtoms sutartims²⁰⁴. Tačiau kaip pažymi D. Bublienė, toje apimtyje, kurioje šios normos sutampa, vis tiek lieka neaišku, kuri norma turi būti taikoma. Tiesa, pritartina pastarosios autorės nuomonei, jog aptariamų normų koliziją reikėtų spręsti atsižvelgiant į normų tikslus ir siekį labiau apginti silpnesnės šalies – šiuo atveju vartotojo interesus. Todėl tiek, kiek taikytina LR CK 6.252 straipsnio 1 dalies norma, tiek LR CK 6.228⁴ straipsnio 2 dalies 1 punktas netaikytinas, kitaip tariant, pirmenybė, siekiant apginti vartotojo interesus, turėtų būti teikiama LR CK 6.252 straipsnio 1 daliai, o LR CK 6.228⁴ straipsnio 2 dalies 1 punktas taikytinas tik tais atvejais, kai negali būti taikoma LR CK 6.252 straipsnio 1 dalis²⁰⁵. Iš esmės vienintelis toks galimas atvejis – žalos padarymas vartotojo turtui paprasto neatsargumo forma. Tokiu atveju turėtų būti taikomas LR CK 6.228⁴ straipsnio 2 dalies 1 punktas, kadangi, kaip minėjome, LR CK 6.252 straipsnio 1 dalies nuostata neapima žalos padarymo turtui paprasto neatsargumo forma.

Atkreiptinas dėmesys, jog priklausomai nuo taikytinos normos skiriasi ir teismo vaidmuo kontroliuojant atsakomybės išlygas. Kur kas didesnę ir reikšmingesnę vaidmenį, šio darbo autoriaus nuomone, teismas turi vertinant atsakomybę pašalinančių ar ją ribojančių sutarties sąlygų atitiktį sąžiningumo principui. Tuo tarpu kontroliuojant LR CK 6.252 straipsnio 1 daliai prieštaraujančias atsakomybės išlygas, teismo vaidmuo iš esmės yra konstatuojamojo pobūdžio. Kontroliuodamas LR CK 6.252 straipsnio 1 dalies draudžiamus išankstinius susitarimus teismas tik patvirtina ir konstatuoja tai, kas imperatyviai nustatyta įstatyme – niekinio susitarimo faktą – taip išsklaidydamas sutarties šalių abejones dėl jų susitarimo negaliojimo. Kitaip tariant, šiuo atveju atsakomybės išlygų ribų peržengimo teisinių pasekmių klausimai yra imperatyviai išspręsti įstatyme, o teismo diskrecija pasireiškia tik fakto konstatavimu ir dispozityviųjų normų pritaikymu. Neabejotina, jog tokia teisminė kontrolė vykdoma teisėtumo užtikrinimo tikslu. Kita vertus, bet kokia teismo intervencija į sutartinius santykius yra vykdoma remiantis kartu ir sąžiningumo principo užtikrinimo tikslu. Todėl net ir tuo atveju, kai sutarties sąlyga pažeidžia imperatyvias teisės nuostatas, teismas, užkirsdamas kelią jos taikymui teisiniuose santykiuose, kartu siekia ir sąžiningų pasekmių kitos sutarties šalies, trečiųjų asmenų ar visos visuomenės atžvilgiu.

Apibendrinant tai kas buvo išdėstyta, pažymėtina, jog atsakomybę pašalinanti ar ją ribojanti sutarties sąlyga, prieštaraujanti LR CK 6.252 straipsnio 1 daliai, yra akivaizdžiai niekinė, kas reiškia, jog toks išankstinis susitarimas negalioja nuo pat jo sudarymo momento, nesvarbu, ar yra pareikštas reikalavimas pripažinti jį negaliojančiu ir ar yra ar ne teismo sprendimas pripažinti jį negaliojančiu. Tuo tarpu tarp šalių kilus ginčui (dėl susitarimo

²⁰⁴ Danguolė Bublienė, *supra* note, 10: 278.

²⁰⁵ *Ibid.*, 279.

galiojimo), dėl niekinio susitarimo sprendžia teismas ir sprendime konstatuoja, kad toks susitarimas yra niekinis ir negalioja. Taigi tokiu atveju sprendžiant atsakomybės už netinkamą sutarties įvykdymą ar neįvykdymą bei jos apimties klausimą, taikoma dispozityvi LR CK 6.251 straipsnio norma, kas reiškia, jog skolininko atsakomybė nebėra ribota ir jis žalos padarymo atveju turės atlyginti visus kreditoriaus patirtus nuostolius. Kartu pažymėtina, jog teismo vaidmuo kontroliuojant LR CK 6.252 straipsnio 1 dalies draudžiamus išankstinius susitarimus iš esmės yra konstatuojamojo pobūdžio – teismo diskrecija pasireiškia tik niekinio susitarimo fakto konstatavimu bei dispozityviųjų normų pritaikymu.

3.2. Ribų, susijusių su sąžiningumo principu, peržengimo teisinės pasekmės

LR CK 6.211 straipsnis įtvirtina imperatyvią normą, draudžiančią nesąžiningus susitarimus panaikinti ar riboti šalies civilinę atsakomybę²⁰⁶. Taigi teismui konstatavus, kad išankstinis atsakomybę panaikinant ar ją ribojantis susitarimas prieštarauja sąžiningumo principui, tokia sutarties sąlyga, kaip ir prieštaraujanti LR CK 6.252 straipsnio 1 daliai, laikytina niekine ir negaliojančia nuo sutarties sudarymo momento. Kaip minėta, LR CK 6.211 straipsnis pakartoja UNIDROIT Principų 7.1.6 straipsnio nuostatą, numatančią panašias atsakomybę panaikinančios ar ją ribojančios sutarties sąlygos pripažinimo nesąžininga pasekmes. Tiesa, LR CK 6.211 straipsnis imperatyviai nustato, jog tokia sąlyga negalioja, tuo tarpu UNIDROIT Principų 7.1.6 straipsnyje nurodoma, kad tokia sąlyga negali būti taikoma/remiamasi (angl. *may not be invoked*). Tačiau atsižvelgiant į tai, jog UNIDROIT Principų 1.3 straipsnio komentare²⁰⁷ nurodyta, jog negaliojimo pagrindai numatyti 3 skyriuje, bet atskirų nuostatų galima rasti ir kituose skyriuose (pavyzdžiui, 7.1.6 str.), galima daryti išvadą, kad 7.1.6 straipsnyje taip pat kalbama apie atsakomybę panaikinančių ar ribojančių sąlygų negaliojimą. Be to, UNIDROIT Principų 1.5 straipsnio komentare pažymima, kad išimtiniais atvejais privalomas/imperatyvus nuostatos pobūdis yra tik numanomas ir išplaukia iš pačios nuostatos turinio bei tikslo (pavyzdžiui, 7.1.6 str.). Tai leidžia teigti, jog LR CK 6.211 straipsnyje pakartojama UNIDROIT Principų 7.1.6 straipsnio norma taip pat yra privaloma/imperatyvi. Pastebėtina, jog pirminėje 7.1.6 straipsnio versijoje negaliojančiomis buvo laikomos tik tos atsakomybės išlygos, kurios panaikino ar ribojo atsakomybę už tyčia ar dėl didelio neatsargumo padarytą žalą²⁰⁸. Bet galiausiai buvo nuspręsta pasirinkti lankstesnį požiūrį ir šis reikalavimas buvo pakeistas bendra

²⁰⁶ Valentinas Mikelėnas, *supra* note, 7: 282.

²⁰⁷ „UNIDROIT principles. Official comments,“ Unilex, 2017 m. spalio 31 d., <http://unilex.info/dynasite.cfm?dssid=2377&dsmid=109294>

²⁰⁸ Stefan Vogenaer, *supra* note, 62: 860.

formuluote, kad atsakomybės išlygos negali būti taikomos, jeigu jos yra nesąžiningos²⁰⁹. Taigi UNIDROIT Principų kūrėjai atsisakė specialių atsakomybę ribojančių ar ją panaikinančių sąlygų negaliojimo kriterijų, plačiai naudojamų civilinėje teisėje (pvz., tyčia, didelis neatsargumas, sveikatos sužalojimas ir pan.), ir atsakomybės išlygų vertinimą patikėdami teismui pasirinko vieną bendrą kriterijų²¹⁰. Tai reiškia, jog UNIDROIT Principų 7.1.6 straipsnio nuostata apima ne tik tuos atvejus, kai sąlyga yra nesąžininga atsižvelgiant į sutarties sudarymo aplinkybes ar jos turinį, bet ir tuos atvejus, kai nors pati sąlyga ir nėra nesąžininga, tačiau ji negali būti taikoma: pavyzdžiui, kai sutarties neįvykdymas yra nulemtas skolininko didelio neatsargumo ar tyčios.

Panašaus pobūdžio nuostata kaip LR CK 6.211 straipsnyje ir UNIDROIT Principų 7.1.6 straipsnyje įtvirtinta PECL 8:109 straipsnyje. Tačiau šioje PECL nuostatoje įtvirtintas ne draudimas į sutartį įtraukti tam tikras atsakomybės išlygas, o leidimas panaikinti ar apriboti pažeistų teisių gynimo priemones, taikytinas sutarties nevykdymo ar netinkamo vykdymo atveju, išskyrus atvejus, kai toks apribojimas ar panaikinimas prieštarautų sąžiningumui ir sąžiningai dalykinei praktikai²¹¹. PECL komentare nurodoma, kad 8:109 straipsnis taikomas tik tais atvejais, kai yra sutartinis įsipareigojimas, bet atsakomybė už jo nevykdymą ar netinkamą vykdymą yra apribota ar panaikinta, o jo tikslas – neleisti atsakomybės išlygoms būti veiksmingoms tais atvejais, kai skolininkas prisiimdamas įsipareigojimą tuo pat metu panaikina ir visas sankcijas už tokio įsipareigojimo neįvykdymą ar netinkamą įvykdymą²¹². Aptariamo PECL straipsnio komentare taip pat nurodoma, kad nuostatoje pateikta formuluotė yra labai bendro pobūdžio, todėl apima visas sutarties sąlygas, kurios praktikoje nukentėjusioms šalims neleidžia pasinaudoti įprastomis teisių gynimo priemonėmis. Kartu pažymima, jog atsakomybės apribojimas gali būti nustatomas tiesiogiai tam tikru skaičiumi arba formule, susijusia su tam tikru sutarties elementu (pvz., sutarties kaina)²¹³. Atsižvelgiant į tai, galima teigti, kad PECL 8:109 straipsnio nuostatoje vartojama teisių gynimo priemonių (angl. *remedies*) sąvoka turėtų būti suprantama plačiai kaip apimanti ne tik sutarties sąlygas, kurios, pavyzdžiui, riboja ar panaikina šalies teisę nutraukti sutartį ar teisę reikalauti sumažinti sutarties kainą, bet ir visas šio darbo 1.4 skyriuje aptartas atsakomybės išlygų rūšis. Taigi, šio PECL straipsnio taikymo apimtis yra platesnė, nei LR CK 6.211 ar UNIDROIT Principų 7.1.6 straipsnių.

Kalbant apie aptariamų straipsnių taikymo apimtį, reikėtų atkreipti dėmesį ir į kitą su jų skirtinga taikymo apimtimi susijusį aspektą. Kaip žinome, UNIDROIT Principai taikomi

²⁰⁹ Stefan Vogenauer, *supra* note, 62: 860.

²¹⁰ Marcel Fontaine, „Les clauses exonératoires et les indemnités contractuelles dans les Principes d'UNIDROIT: Observations critiques,“ *Uniform Law Review* 3, 2-3 (1998): 409-410, http://heinonline.org.skaitykla.mruni.eu/HOL/Page?handle=hein.journals/droit1998&div=38&start_page=405&collection=journals&set_as_cursor=0&men_tab=srchresults

²¹¹ Ole Lando and Hugh Beale, *supra* note, 119: 385.

²¹² *Ibid.*

²¹³ *Ibid.*

išimtinai tik komercinėms sutartims, tad ir jų 7.1.6 straipsnis taikytinas tik komercinėse sutartyse įtvirtintoms atsakomybės išlygoms. Kartu pastebėtina, kad nei 7.1.6 straipsnyje, nei jo komentare nėra numatyta jokie apribojimo dėl šios nuostatos taikymo individualiai suderėtoms atsakomybės išlygoms, kas leidžia teigti, jog 7.1.6 straipsnis taikytinas komercinėse sutartyse numatytoms atsakomybę panaikinančioms ar ją ribojančioms sąlygoms, nepriklausomai nuo to, ar jos buvo individualiai suderėtos ar ne. Pastarąją UNIDROIT Principų nuostatą, kaip ne kartą minėjome, pakartoja LR CK 6.211 straipsnis, tačiau pažymėtina, jog nėra jokių apribojimų šios LR CK normos taikymui ne tik komercinėms, bet ir visoms sutartims: tiek vartojimo, tiek komercinėms, tiek kitoms civilinėms ir individualiai suderėtoms sutartims. PECL taip pat gali būti taikomi visoms sutartims, o jų 8:109 straipsnio komentare pažymima, kad ši nuostata gali būti taikoma net ir sąlygai dėl kurios buvo individualiai derėtasi²¹⁴. Tad PECL 8:109 straipsnis, kaip ir LR CK 6.211 straipsnis, taikytinas visose sutartyse numatytoms atsakomybės išlygoms, nesvarbu, jos buvo individualiai suderėtos ar ne.

Dar grįžtant prie PECL 8:109 straipsnio, pažymėtina, jog jame, skirtingai nei LR CK 6.211 bei UNIDROIT Principų 7.1.6 straipsniuose, nieko neužsimenama apie atsakomybės išlygų prieštaravimo sąžiningumui ar sąžiningai dalykinei praktikai pasekmes. Tiesa šis klausimas išspręstas aptariamose PECL nuostatos komentare, kuriame nurodoma, kad nustačius, jog tokios sutarties sąlygos taikymas prieštarauja sąžiningumui ar sąžiningai dalykinei praktikai, atsakomybės išlyga nebus taikoma (ji laikoma negaliojančia, netaikytina ar neturinčia galios)²¹⁵. Taigi, nors LR CK 6.211, UNIDROIT Principų 7.1.6 bei PECL 8:109 straipsnių taikymo apimtys ir skiriasi, bet atsakomybės išlygų prieštaravimo jiems pasekmės tapačios – sąžiningumo principą pažeidžianti sąlyga laikoma negaliojančia ir netaikytina.

Pažymėtina, jog PECL 8:109 straipsnis iš esmės atkartojamas DCFR III.-3:105 straipsnio 2 dalyje: Sąlyga panaikinanti ar ribojanti teisių gynimo priemones, taikytinas sutartinio įsipareigojimo nevykdymo ar netinkamo vykdymo atveju, net jei ji yra galiojanti ar kitaip veiksminga (angl. *even if valid and otherwise effective*), vis dėlto negali būti taikoma (angl. *may nevertheless not be invoked*), jeigu atsižvelgiant į nesąžiningų sutarties sąlygų taisykles, įtvirtintas II knygos 9 skyriaus 4 skirsnyje, tai prieštarautų sąžiningumui ir sąžiningai dalykinei praktikai²¹⁶. Atkreiptinas dėmesys, jog DCFR, skirtingai nei UNIDROIT Principuose, yra numatyti specialūs atsakomybės išlygų negaliojimo pagrindai (pvz., tyčia, didelis neatsargumas, žala sveikatai ar gyvybės atėmimas (III.-3:105 str. 1 d. bei VI.-5:401 str.)), todėl III.-3:105 straipsnio 2 dalis pradeda veikti tik tuomet, jei atsakomybę panaikinanti ar ribojanti

²¹⁴ Ole Lando and Hugh Beale, *supra* note, 119: 386.

²¹⁵ *Ibid.*, 388.

²¹⁶ Christian von Bar and Eric Clive, *supra* note, 109: 792.

sąlyga yra galiojanti ar kitaip veiksminga²¹⁷, kitaip tariant, jeigu ji nelaikytina negaliojančia remiantis specialiaisiais negaliojimo pagrindais. Kaip ir PECL 8:109 straipsnio komentare, DCFR komentare taip pat pažymima, kad III.-3:105 straipsnio 2 dalies nuostata yra labai bendra ir apima visas sutarties sąlygas, kurios užkerta kelią kreditoriui pasinaudoti įprastomis teisių gynimo priemonėmis. Kartu nurodoma, kad ši DCFR norma taikoma, nesvarbu, atsakomybės išlyga buvo individualiai suderėta ar ne bei, nepriklausomai nuo to, ar tokios sąlygos įtraukimas į sutartį prieštaravo sąžiningumui ir sąžiningai dalykinei praktikai²¹⁸. Tai leidžia teigti, kad DCFR III.-3:105 straipsnio 2 dalies sąžiningumo kontrolė yra nukreipta ne į procedūrinę arba, kitaip tariant, sutarties sąlygų įtraukimo į sutartį kontrolę, o į materialinę arba kitaip vadinamą sutarties turinio kontrolę. Be to, aptariamos DCFR nuostatos komentaras suponuoja imperatyvų jos pobūdį, kadangi pažymima, jog neturėtų būti įmanoma šalių susitarimu panaikinti ar pakeisti III.-3:105 straipsnio 2 dalyje įtvirtintų nuostatų; tai prieštarautų sąžiningumo pareigai²¹⁹. Tuo tarpu jeigu nustatoma, kad sutartyje įtvirtintos atsakomybės išlygos taikymas prieštarautų sąžiningumui ir sąžiningai dalykinei praktikai, tokia sutarties sąlyga neturės jokios įtakos²²⁰. Taigi, atsakomybės išlygų prieštaravimo DCFR III.-3:105 straipsnio 2 daliai pasekmės analogiškos kaip ir LR CK 6.211, UNIDROIT Principų 7.1.6 bei PECL 8:109 straipsnių atveju.

DCFR III.-3:105 straipsnio 2 dalis nukreipia į DCFR II knygos 9 skyriaus 4 skirsnį, reglamentuojantį nesąžiningas sutarčių sąlygas. Atkreiptinas dėmesys, jog pastarojo DCFR skirsnio nuostatų analizė leidžia daryti išvadą, kad šio *soft law* instrumento autoriai siekė tam tikro atribojimo tarp komercinių ir kitų rūšių sutartinių santykių. Aiškiu tokio išskyrimo pavyzdžiu yra tarp verslininko ir vartotojo, ne verslo tikslais veikiančių šalių bei verslininkų sudarytų sutarčių sąlygų nesąžiningumo testai, numatyti atitinkamai DCFR II.-9:403, II.-9:404 bei II.-9:405 straipsnyje. Remiantis pastaruoju straipsniu, verslininkų sudarytos sutarties sąlyga laikoma nesąžininga tik tuo atveju, jei ši standartinės sutarties sąlyga, pateikta vienos iš šalių, yra tokios prigimties, jog ženkliai nukrypsta nuo geros komercinės praktikos bei prieštarauja sąžiningumui ir sąžiningai dalykinei praktikai²²¹. Šiame straipsnyje numatytas nesąžiningumo testas skiriasi nuo tų, kurie aptariami DCFR II.-9:403 ir II.-9:404 (DCFR II.-9:403 straipsnis reglamentuoja sutarties, sudarytos tarp verslininko ir vartotojo sąlygų nesąžiningumą, o II.-9:404 straipsnis reglamentuoja sutarties, sudarytos tarp ne verslo tikslais veikiančių šalių sąlygų nesąžiningumą). DCFR II.-9:405 straipsnio komentaro autoriai pastebi, kad nuoroda į sąžiningumą ir sąžiningą dalykinę praktiką, kuri yra numatyta visuose trijuose straipsniuose, leidžia spręsti apie tam tikrą turinio kontrolę, vertinant, ar sutarties sąlyga atitinka šį principą, tuo

²¹⁷ Christian von Bar and Eric Clive, supra note, 109: 793.

²¹⁸ *Ibid.*, 794.

²¹⁹ *Ibid.*, 796.

²²⁰ *Ibid.*

²²¹ *Ibid.*, 641.

tarpu šio straipsnio pagrindu taikomas elgesio standartas iš esmės skiriasi nuo to, kuris numatytas kituose dviejuose straipsniuose, akcentuojant, kad jo veikimui esminę reikšmę turi tai, kad nesąžiningumas turi būti konstatuotas tik tuo atveju, jei sutarties sąlyga ženkliai nukrypsta nuo geros komercinės praktikos²²². Paminėtina, kad tokiam skirtingų sąžiningumo testų taikymui pritaria ne visi teisės mokslo atstovai²²³. Bet kuriuo atveju, atsižvelgiant į tai, jog minėtieji DCFR straipsniai, nustatantys skirtingus sudarytų sutarčių sąlygų nesąžiningumo testus, įtvirtinti būtent tame skirsnyje į kurį nukreipia nesąžiningas atsakomybės išlygas reglamentuojanti DCFR III.-3:105 straipsnio 2 dalis, darytina išvada, kad vertinant atsakomybę panaikinančių ar ją ribojančių sutarties sąlygų atitiktį sąžiningumo principui, taip pat taikytini skirtingi nesąžiningumo testai, priklausomai nuo sutarties, kurioje tokios sąlygos įtvirtintos.

Akivaizdu, jog Lietuvoje taip pat pripažįstama skirtinga komerciniams ir vartojimo sutartiniams santykiams taikytino sąžiningumo reikalavimo turinio specifika. LR CK 6.158 straipsnio komentare nurodoma, kad jo pavadinime vartojamos dvi atskiros sąvokos „sąžiningumas“ ir „sąžininga dalykinė praktika“. Pažymima, kad „pastaroji sąvoka reiškia sąžiningumą versle, nes LR CK reglamentuoja tiek komercines, tiek nekomercines – vartojimo sutartis. Sąžiningumas versle reiškia laikymąsi tiek bendrųjų elgesio standartų, taikomų bet kuriam žmogui, tiek specifinių elgesio standartų, susiklosčiusių tam tikroje verslo srityje [...]“²²⁴. Šiam sąvokų dualizmui pritariama ir Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktikoje²²⁵. Skirtingus sąžiningumo standartus komercinėse bei vartojimo sutartyse pabrėžia ir V. Mikelėnas pažymėdamas, kad sąžiningumo „principo ypatumus gali lemti ir prievolės šalys. Pavyzdžiui, tai, kas bus laikoma sąžininga komercinėje sutartyje, gali būti laikoma nesąžininga vartojimo sutartyje (CK 6.188)“²²⁶. Atkreiptinas dėmesys, jog sutartinių santykių pobūdžio nulemti nesąžiningumo skirtumai yra reikšmingi ir kalbant apie atsakomybės išlygas.

Štai LR CK 6.211 straipsnyje numatyta, kad: „*Sutarties sąlygos, kurios panaikina ar apriboja šalies atsakomybę už sutarties neįvykdymą [...] negalioja, jeigu tokios sąlygos atsižvelgiant į sutarties prigimtį bei kitas aplinkybes yra nesąžiningos*“. Tuo tarpu šio straipsnio

²²² Christian von Bar and Eric Clive, *supra* note, 109: 642.

²²³ Pavyzdžiui, M. W. Hesselink pažymi, jog DCFR II.-9:405 straipsnyje numatytas testas įtvirtintas neatsižvelgiant į tai, jog verslininkai gali būti taip pat ar net labiau pažeidžiami nei vartotojai, todėl, šio autoriaus nuomone, geriausias sprendimas būtų vienodą sąžiningumo testą taikyti tiek verslininkams, tiek vartotojams. M. W. Hesselink atkreipia dėmesį į Vokietiją, kuri ilgą laiką buvo nesąžiningų sutarties sąlygų reglamentavimo modeliu Europoje ir kuri taip pat turi vieną bendrą sąžiningumo testą, taikomą tiek vartojimo, tiek visoms verslininkų sutartims. Martijn W. Hesselink, *CFR & Social justice. A short study for the European Parliament on the values underlying the draft Common Frame of Reference for European private law: what roles for fairness and social justice?* (Munich: Sellier. European Law Publishers, 2008), 37.

²²⁴ Valentinas Mikelėnas, *supra* note, 7: 197-198.

²²⁵ „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2008 m. gruodžio 16 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-572/2008,“ Infoplex, žiūrėta 2017 m. lapkričio 3 d., <https://www.infoplex.lt/tp/91920>

²²⁶ Valentinas Mikelėnas, *supra* note, 188: 195. Atkreiptinas dėmesys, jog V. Mikelėno cituojamas LR CK 6.188 straipsnis yra netekęs galios. Galiojanti LR CK redakcija yra papildyta šeštosios knygos II dalies XVIII¹ skyriumi, skirtu vartojimo sutartims.

komentare aiškinama, kad ar atsakomybę panaikinančios ar ją apribojančios „sąlygos yra nesąžiningos ir negalioja, teismas sprendžia atsižvelgdamas į konkrečias aplinkybes. Pavyzdžiui, sprendžiant šį klausimą, **būtina atsižvelgti į sutarties rūšį (komercinė ar vartojimo)** [...]“²²⁷. Be to, kaip jau ne kartą minėta, Lietuvoje nesąžiningoms atsakomybę pašalinančioms ar ją ribojančios sutarties sąlygoms įtvirtintoms vartojimo sutartyse yra skirta specialioji nuostata – LR CK 6.228⁴ straipsnio 2 dalies 1 punktas. Tai leidžia teigti, kad ne tik apskritai, bet ir atsakomybės išlygų atžvilgiu Lietuvoje svarbiu kriterijumi, sprendžiant atsakomybę panaikinančių ar ją ribojančių sutarties sąlygų atitikties sąžiningumo principui bei teismo intervencijos į sutartinius santykius klausimą, yra sutartinių santykių pobūdis, kurį nulemia sutarties šalių statusas. Juo labiau, kad tą patvirtina ir Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktika.

Štai vienoje naujausių LAT nagrinėtų bylų²²⁸ buvo prašoma fizinės apsaugos sutarties, sudarytos tarp dviejų verslo subjektų, nuostatas, ribojančias civilinę atsakomybę už sutarties neįvykdymą konkrečiu dydžiu (100 000 Lt (28 962 Eur) tiesioginių nuostolių sumos dydžiu) bei pretenzijos pateikimo terminu (per 30 kalendorinių dienų nuo nuostolių atsiradimo dienos), pripažinti negaliojančiomis kaip nesąžiningas. Lietuvos apeliacinis teismas, šioje byloje, pažymėjo, kad „nagrinėjamu atveju **du verslo subjektai Fizinės apsaugos sutartimi susitarė dėl ribotos civilinės atsakomybės. Atsakovė teikė apsaugos paslaugas [...] ribotą paros laiką, visą objektą saugojo vienas darbuotojas, už vieną valandą užsakovė apsaugos tarnybai mokėjo 12,80 Lt (3,71 Eur), saugomas objektas buvo itin didelės vertės turtas. Nurodytos aplinkybės pagrįstai lėmė atsakovės atsakomybės ribojimą ir nėra pagrindo ieškinyje nurodytų Fizinės apsaugos sutarties sąlygų vertinti kaip nesąžiningų užsakovės atžvilgiu. [...] Kolegija sprendė, kad nėra pagrindo pripažinti negaliojančiomis Fizinės apsaugos sutarties [...] punktu, kiek šių punktų nuostatos įtvirtina atsakovės civilinės atsakomybės ribojimą už sutarties nevykdymą per 30 kalendorinių dienų nuo nuostolių atsiradimo dienos pretenzijos pateikimo atsakovei. Tokios sutarties nuostatos įstatymai nedraudžia, dėl šios nuostatos susitarė du verslo subjektai, ši sąlyga buvo priimtina abiem šalims, toks susitarimas yra teisėtas, todėl nėra pagrindo pripažinti jį negaliojančiu“²²⁹. Tuo tarpu kasacinis teismas pabrėžė, jog „tai, ar šalių sutartyje įtvirtintos sąlygos, ribojančios jų atsakomybę, atitinka įstatymų reikalavimus ir nepažeidžia imperatyviųjų teisės normų, vertina teismas konkrečioje byloje sprenddamas šalių ginčą, kylantį iš sutartinių teisinių santykių. [...] Šioje byloje [...] nustatius sąžiningą [...] susitarimą dėl civilinės atsakomybės ribojimo tam tikra suma ir kalte, nėra pagrindo taikyti CK 6.211, 6.252 straipsnių. [...] sudaryta sutartis, pagal kurią didelės vertės patalpas saugojo tik vienas darbuotojas, o**

²²⁷ Valentinas Mikelėnas, *supra* note, 7: 282.

²²⁸ „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2017 m. birželio 6 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-250-687/2017“, Infoplex, žiūrėta 2017 m. lapkričio 3 d., <https://www.infolex.lt/tp/1485227>

²²⁹ *Ibid.*, 31 ir 34 punktai.

civilinė atsakomybė buvo apribota 100 000 Lt, buvo sudaryta sąžiningai, [...] įvertinus visas rizikas ir galimas būsimas išlaidas. [...] teisėjų kolegija daro išvadą, kad apeliacinės instancijos teismas iš esmės tinkamai aiškino ir taikė civilinę atsakomybę reglamentuojančias teisės normas [...]“²³⁰. Neabejotinai vienas esminių kriterijų į kurią atsižvelgdamas Lietuvos apeliacinis teismas vertino atsakomybės išlygų atitiktį sąžiningumo principui buvo toji aplinkybė, kad sutartis sudaryta tarp dviejų verslo subjektų, o LAT palaikė tokią apeliacinio teismo poziciją. Taigi, akivaizdu, kad teismų praktikoje vertinant atsakomybės išlygų atitiktį sąžiningumo principui yra atsižvelgiama į sutartinių santykių pobūdį. Tuo tarpu verslo sutartinių santykių specifiskumas neabejotinai lemia ir skirtingo sąžiningumo standarto taikymą.

Šią poziciją tik dar labiau sustiprina LAT praktika sprendžiant netesybų mažinimo klausimą, į kurią, subjektyvia darbo autoriaus nuomone, įvertinus aplinkybę, kad teismų praktika atsakomybės išlygų atžvilgiu yra itin negausi, verta atsižvelgti, kadangi, kaip buvo aptarta šio darbo 1.3.1 skyrelyje, netesybos tam tikrais atvejais prilygintinos atsakomybę ribojančioms sutarties sąlygoms. LAT pažymima „kad, sprendžiant dėl priteistinių sutartinių netesybų dydžio, svarbu atsižvelgti į tai, jog netesybos nustatytos šalių valia jų sudarytoje sutartyje, įvertinti konkrečių sutartinių santykių pobūdį“²³¹. Ypatingai dažnai šiose bylose teismai remiasi tuo, kad „abi sutarties šalys – privatūs verslo subjektai, turintys patirties verslo bei derybų srityje, galintys numatyti įsipareigojimų nevykdymo padarinius ir laisva valia pasirenkantys sutarties sąlygas“²³². Kartu, remiantis šiomis aplinkybėmis, daroma išvada, kad „teismas neturėtų iš esmės paneigti šalių valios dėl atsakomybės už sutartinių įsipareigojimų nevykdymą“²³³. Atskirai paminėtina ir Lietuvos kasacinio teismo byla, kurioje tam tikra prasme buvo nagrinėjamas šio darbo 1.3.3 skyrelyje aptartų iš anksto sutartų nuostolių (angl. *liquidated damages*) proporcingumo klausimas. Kasacinis teismas pažymėjo, kad „verslo subjektai, sudarydami sandorius, gali laisva valia susitarti dėl atsakomybės už sutartinių prievolių nevykdymą pobūdžio ir dydžio ir toks jų susitarimas turi būti gerbiamas, teismas neturėtų formaliais pagrindais paneigti šalių išreikštos ir suderintos valios. [...] šalių susitarimu

²³⁰ „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2017 m. birželio 6 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-250-687/2017,“ *supra* note, 228: 76-80 punktai.

²³¹ Pavyzdžiui, „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2012 m. liepos 26 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-383/2012,“ Inforex, žiūrėta 2017 m. lapkričio 3 d., <https://www.inforex.lt/tp/394379>; „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2014 m. kovo 19 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-98/2014,“ Inforex, žiūrėta 2017 m. lapkričio 3 d., <https://www.inforex.lt/tp/813483> ir kt.

²³² Pavyzdžiui, „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2017 m. spalio 18 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-358-916/2017,“ Inforex, žiūrėta 2017 m. lapkričio 3 d., <https://www.inforex.lt/tp/1530597>; „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2014 m. balandžio 24 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-236/2014,“ Inforex, žiūrėta 2017 m. lapkričio 3 d., <https://www.inforex.lt/tp/822096>; „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2011 m. kovo 14 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-104/2011,“ Inforex, žiūrėta 2017 m. lapkričio 3 d., <https://www.inforex.lt/tp/195538> ir kt.

²³³ Pavyzdžiui, „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2010 m. lapkričio 2 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-7-409/2010,“ Inforex, žiūrėta 2017 m. lapkričio 3 d., <https://www.inforex.lt/tp/176866>; „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2016 m. kovo 16 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-153-916/2016,“ Inforex, žiūrėta 2017 m. lapkričio 3 d., <https://www.inforex.lt/tp/1228926> ir kt.

nustatomi iš anksto aptarti nuostoliai pasireiškia ne tik kreditoriaus tikrumu, kokios iš anksto aptartos sumos šis pažeidimo atveju gali tikėtis iš skolininko, bet ir skolininko atsakomybės apribojimu atitinkama suma. [...] nagrinėjamos bylos atveju dėl iš anksto aptartų nuostolių kaip netesybų formos sulygta specifinėje sutartyje, sudarytoje profesionalaus žaidėjo ir jo agento. Byloje **nenustatyta aplinkybių, sudarančių pagrindą suinteresuotą asmenį – profesionalų žaidėją – laikyti silpnesniąja civilinių teisinių santykių šalimi. Todėl šalių sudaryta sutartis gali būti vertinama kaip sudaryta profesionalų, išmanančių tokių sutarčių specifiką, turinčių patirtį ir derybinę galią sudarant tokias sutartis, taip pat turinčių galimybę šias sutartis sudarant, vykdant ar nutraukiant pasitelkti kvalifikuotus reikiamos srities teisininkus. Tokių šalių suderinta valia dėl netesybų neturėtų būti paneigiama nesant išskirtinių aplinkybių, dėl kurių būtų pagrindas konstatuoti svarbiausių ir pagrindinių teisės nuostatų pažeidimą, o tokių aplinkybių nagrinėjamoje byloje nenustatyta**²³⁴. Be to, kasacinio teismo jurisprudencijoje „pripažįstama, kad tais atvejais, kai sutarties šalys yra profesionalios verslininkės, sudariusios komercinę sutartį, tai reiškia, kad jos geba pamatuoti prisiimtą riziką, todėl **galimas teismo įsikišimas į jų sutartinius santykius yra labai ribotas**“²³⁵. Taigi, manytina, jog nėra abejonių, kad sprendžiant atsakomybės išlygos atitikties sąžiningumo principui bei teisminės intervencijos į sutartinius santykius pagrįstumo klausimą, turi būti atsižvelgiama į esminius komercinių ir vartojimo sutartinių santykių skirtumus.

Kalbant apie vartojimo sutartyse numatytų atsakomybės išlygų atitiktį sąžiningumo principui, pažymėtina, jog teismų praktikoje kaip apribojančios ir panaikinančios verslininko civilinę atsakomybę ir dėl to nesąžiningos, buvo pripažintos sutarčių sąlygos, kurios perkelia vartotojui atsakomybę už kitų vartotojų neatsiskaitymą su tiekėju, kitaip tariant, sąlyga, įtvirtinta sutartyse su vandens ar šilumos tiekėjais, numatanti, kad vanduo ar šiluma tiekiami tik iki energijos įvado (eksploatacijos ribų) – nesąžininga. LAT nurodė, jog „atsižvelgiant į energijos pirkimo-pardavimo sutarties specifiką, ieškovo atsakomybė tik iki energijos įvado gyvenamajame name reikštų tiekėjo atsakomybės ribojimą, kuris šios vartojimo sutarties atveju reikštų nesąžiningos, pažeidžiančios sandorio šalių teisių ir pareigų balansą sąlygos įtvirtinimą“²³⁶. Atsižvelgdamas į tai, kad „teismas nustatęs, jog vartojimo sutarties sąlyga yra nesąžininga, ir ją pripažinęs negaliojančia, turi teisę sutartį atitinkamai modifikuoti, užpildydamas sutarties

²³⁴ „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2015 m. rugsėjo 25 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-483-421/2015,“ Infolex, žiūrėta 2017 m. lapkričio 3 d., <https://www.infolex.lt/tp/1141422>

²³⁵ „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2017 m. vasario 8 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-17-378/2017,“ Infolex, žiūrėta 2017 m. lapkričio 3 d., <https://www.infolex.lt/tp/1424051>

²³⁶ „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2002 m. spalio 7 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-1137/2002,“ Infolex, žiūrėta 2017 m. lapkričio 3 d., <https://www.infolex.lt/tp/9292>; „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2003 m. gegužės 12 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-579/2003,“ Infolex, žiūrėta 2017 m. lapkričio 3 d., <https://www.infolex.lt/tp/8912>; „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2004 m. lapkričio 29 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-651/2004,“ Infolex, žiūrėta 2017 m. lapkričio 3 d., <https://www.infolex.lt/tp/42941>

*spragą, atsiradusią dėl nesąžiningos sutarties sąlygos pripažinimo negaliojančia (CK 6.195 str.)*²³⁷, LAT modifikavo šią sutarties sąlygą, nustatydamas, kad vanduo ar šiluma turi būti tiekiami ne iki eksploatacijos ribų, bet iki skaitiklių butuose. Nacionalinė vartotojų teisių apsaugos taryba, kartu remdamasi ir LR CK 6.252 straipsnio 1 dalimi, yra pripažinusi nesąžiningą sąlygą, numatančią verslininko atsakomybės ribojimą atitinkamu dydžiu, pvz., mokamu abonentinio mokesčio dydžiu²³⁸, taip pat sutartyje dėl sporto klubo naudojimosi paslaugų sąlygą, numatančią, kad visa atsakomybė dėl lankytojo sveikatos sutrikimų, sužalojimų ir nelaimingų atsitikimų, atsiradusių lankantis sporto klube, tenka lankytojui, remiantis tuo, kad ši sąlyga apriboja ir sporto klubo atsakomybę dėl jo veiksmų ar neveikimo²³⁹.

Atsižvelgiant į tai, jog sutarties šalių statusas bei jo nulemtas sutartinių santykių pobūdis neabejotinai turi įtakos sprendžiant sutarties sąlygų, tame tarpe ir atsakomybės išlygų, atitikties sąžiningumo principui bei teismo intervencijos į sutartinius santykius klausimą, šio darbo autoriaus nuomone, būtina trumpai aptarti situacijas kai formaliai vartotojo požymius atitinkantis asmuo neturėtų būti laikomas silpnesniąja sutarties šalimi, o formaliai verslininko požymius atitinkantis asmuo – turėtų.

Sprendžiant dėl atsakomybės išlygų atitikties sąžiningumo principui, turi būti įvertinamas šalių derybinių pozicijų stiprumas viena kitos atžvilgiu, atsižvelgiant ne tik į alternatyvias priemones, galėjusias patenkinti kliento reikalavimus, tačiau ir į tai ar klientas buvo priverstas sutikti su atsakomybę pašalinančia ar ją ribojančia sąlyga, ar sutikdamas su tokia sąlyga jis turėjo galimybę sudaryti panašią sutartį su kitais asmenis, bet neturėdamas sutikti su tokia atsakomybės išlyga²⁴⁰. Vertinant šalių tarpusavio derybinės galios santykį atsižvelgtina ir tai, kiek praktiška ir patogiu klientui būtų buvę kreiptis į kitą tiekėją²⁴¹. Kaip pažymi R. Lazauskaitė²⁴², praktikoje potencialaus kreditoriaus galimybę pasirinkti tiekėją gali riboti tam tikrose ūkinės veiklos srityse susiformavusi monopolija ar oligopolija. Tuo tarpu kai potencialus kreditorius užima monopolinę ar dominuojančią padėtį rinkoje, dėl tokios nelygiavertės šalių padėties potencialaus kreditoriaus galimybės derėtis dėl sutarties sąlygų, tame tarpe ir atsakomybės išlygų, yra labai ribotos, o tai gali lemti ypač nenaudingų, jo teises ir interesus pažeidžiančių sąlygų įtraukimą į sutartis²⁴³. Todėl siekiant užtikrinti šalių lygiateisiškumą ir interesų pusiausvyrą, šiuolaikinėje sutarčių teisėje pradėjo formotis silpnesniosios sutarties

²³⁷ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktika, *supra* note, 236.

²³⁸ „Nacionalinės vartotojų teisių apsaugos tarybos 2003 m. gegužės 7 d. sprendimas Nr. 10-43 „Dėl UAB „Neltė“ interneto tinklo paslaugų teikimo sutarties“,“ (Cituota iš: Danguolė Bublienė, *supra* note, 10: 279).

²³⁹ „Nacionalinės vartotojų teisių apsaugos tarybos 2005 m. vasario 4 d. sprendimas Nr. 10-8 „Dėl sporto klubo „Impuls“ naudojimosi taisyklių“,“ (Cituota iš: Danguolė Bublienė, *supra* note, 10: 279).

²⁴⁰ Gerard McMeel, *supra* note, 98: 447; Jack Beatson, *Anson's law of Contract. 28th Edition* (Oxford: Oxford University Press, 2002), 195.

²⁴¹ Gerard McMeel, *op. cit.*

²⁴² Rūta Lazauskaitė, *supra* note, 9: 95.

²⁴³ *Ibid.*

šalies apsaugos doktrina, taikytina ne tik vartojimo, bet tam tikrais atvejais ir komerciniams sutartiniams santykiams.

Kaip pažymi V. Budreckienė „dažniausiai įvardijama vartotojų teisių apsaugos priezastimi yra prezumpcija, jog vartotojai įprastai negali derėtis su verslininkais ir, pastariesiems naudojantis savo ekonominiu, derybiniu ir (ar) disponuojamos informacijos sukuriamu pranašumu, vartotojams tenka priimti siūlomas mažiau palankias sutarčių sąlygas“²⁴⁴. Teisės doktrinoje nurodoma, kad tradiciškai vartotojų teisių apsauga grindžiama siekiu suvaržyti didžiųjų įmonių monopolinę galią ir jų potencialą paveikti vartotojus reklama, kuri riboja vartotojų gebėjimą įvertinti kas labiausiai atitinka jų interesus²⁴⁵. Ši teorija lemia, jog atsižvelgiama ne į konkrečią situaciją, tačiau pabrėžiama bendra ekonomiškai silpnesnė vartotojo padėtis²⁴⁶. Vartotojas laikomas mažiau žinančiu ir ekonomiškai menkesniu, nei gamintojai ar prekybininkai, todėl yra itin didelis nukrypimas nuo vartotojų suverenumo idealo ir egzistuojančios realybės²⁴⁷. Iš to išplaukia, kad „nors ne kiekvienas fizinis asmuo, įsigydamas prekes iš verslininko savo asmeniniams su verslu nesusijusiems poreikiams tenkinti, yra mažiau informuotas ir neturintis patirties konkrečioje verslo srityje ir nebūtinai ekonomiškai silpnesnis, remiantis minėtu aiškinimu, vartotojo statusas jam vis vien bus teisės pripažįstamas, o apsaugos priemonės taikomos, nepriklausomai nuo šio konkretaus vartotojo savybių, t. y. apsaugos priemonės taikomos net ir tais atvejais, kai sutartį sudaro stipresne derybine galia, patirtimi ar finansiniais pajėgumais pasižymintis vartotojas ir silpną derybinę galią turintis nepatyręs ir, pavyzdžiui, nemokumo būsenoje esantis verslininkas“²⁴⁸. Į šį aspektą dėmesį yra atkreipusi ir D. Bublienė, pažymėdama, kad asmens kaip vartotojo statusas iš esmės yra vertinamas atsižvelgiant į formalųjį vartotojo apibrėžimą ir iš jo išplaukiančius požymius, tačiau ne į konkrečią konkretaus asmens situaciją²⁴⁹. Tai, pasak šios autorės, gali lemti, jog teisės normos bus pritaikytos asmeniui, kuris atitiks formaliuosius reikalavimus, tačiau įvertinus jo konkrečią situaciją jo niekaip nebūtų galima priskirti silpnesnei sutarties šaliai, pavyzdžiui, „vartotojas – asmuo, kuris perka ne verslo tikslais, yra didelio mažmeninės prekybos tinklo savininkas, akcininkas, vadovas ar pan., kitaip tariant, asmuo, kuris išmano visą mažmeninės prekybos specifiką ir turi tam tikro patyrimo“²⁵⁰. Todėl, D. Bublienės nuomone²⁵¹, būtina diskutuoti ne apie vartotojų apsaugos teisę, kuri orientuota į abstrakčius tam tikrus grupės požymius, kai

²⁴⁴ Viktorija Budreckienė, *supra* note, 12: 99.

²⁴⁵ Stefan Haupt, „An Economic Analysis of Consumer Protection in Contract Law,“ *German Law Journal* 4, 11 (2003): 1137, https://static1.squarespace.com/static/56330ad3e4b0733dcc0c8495/t/56b96e2f22482e110fab1f78/1454992944362/GLJ_Vol_04_No_11_Haupt.pdf

²⁴⁶ *Ibid.*

²⁴⁷ Stefan Haupt, *supra* note, 243: 1137.

²⁴⁸ Viktorija Budreckienė, *supra* note, 12: 100.

²⁴⁹ Danguolė Bublienė, *supra* note, 10: 353-354.

²⁵⁰ *Ibid.*, 354-355.

²⁵¹ *Ibid.*, 360-361.

išskiriami tam tikri asmenys pagal jų statusą, neatsižvelgiant į konkretaus asmens konkrečią situaciją, tačiau nustatyti bendrą sąžiningumo reikalavimą, kurio laikantis būtų apginta mažiau informacijos, patyrimo, ekonominių galių turinti ar dėl kitų priežasčių silpnesnė šalis ir nesąžiningos sutarčių sąlygos pašalintos iš sutarties, kartu paliekant teismui spręsti silpnesnės šalies gynimo klausimą, atsižvelgiant į konkrečią kiekvieno asmens situaciją, arba, kitaip tariant, į kiekvienos konkrečios bylos aplinkybes. Tokiai D. Bublienės nuomonei iš dalies pritartina, nes minėta, jog galima ir atvirkštinė situacija – tiek teismų praktikoje²⁵², tiek teisės doktrinoje²⁵³ pripažįstama galimybė silpnesne sutartinių santykių šalimi laikyti verslininką.

Ole Lando žodžiais tariant, smulkaus profesionalo, ūkininko, žvejo, prekybininko, amatininko ir kt. situacija iš esmės yra tokia pati kaip ir vartotojo²⁵⁴. Štai dar 1987 m. Prancūzijos kasacinis teismas išaiškino, kad verslininkas gali būti laikomas vartotoju, kai sudaroma sutartis nepatenka į jo profesinės kompetencijos sritį, tačiau vėliau šios taisyklės taikymo sritis buvo gerokai susiaurinta, kadangi iš jos taikymo apimties buvo pašalintos sutartys tiesiogiai susijusios su verslininko vykdoma komercine veikla²⁵⁵. Martijn W. Hesselink teigimu, mažo ir vidutinio dydžio verslininkai nors ir nelaikytini vartotojais, bet, jo nuomone, jie turi būti ginami kaip vartotojai²⁵⁶. Tiesa, tokiai vartotojiškumo (angl. *consumerism*) koncepcija grindžiamai teismo vykdomai komercinės sutarties turinio kontrolei nepritaria komercinės teisės mokslo atstovai, pažymintys, kad skirtumai tarp vartojimo santykių bei komercinių santykių yra fundamentalesni už bet kokius pasiūlymus. Vienu iš esminių skirtumų, anot jų, yra būtent tai, kad komercinės teisės pagrindas – komercinio sandorio šalių lygiavertės derybinės galios pripažinimas, tuo tarpu vartotojų teisėje laikomasi nuostatos, kad santykiyje su verslininku vartotojas visais atvejais laikomas silpnąja sutarties šalimi. L.S. Sealy bei R. J. A. Hooley nuomone, vartojimo santykiams būdingų principų taikymas komerciniams sutartiniams santykiams, neabejotinai sumažintų teisinio tikrumo, kurio tokiuose santykiuose reikalaujama, lygį²⁵⁷. Vis dėlto nepaneigta, kad „komercinius sandorius ne visada sudaro vienodo derybinio pajėgumo šalys. Natūralu, kad susiduriama su daugybe skirtingų situacijų, kuriose verslo sandorio šalių ekonominė būklė, patirtis konkrečioje verslo veikloje ar turima sandorio sudarymo

²⁵² Pavyzdžiui, „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2005 m. spalio 19 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-7-378/2005“, Infoplex, žiūrėta 2017 m. lapkričio 6 d., <https://www.infoplex.lt/tp/55585>; „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2015 m. rugsėjo 25 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-483-421/2015“, Infoplex, žiūrėta 2017 m. lapkričio 6 d., <https://www.infoplex.lt/tp/1141422>

²⁵³ Pavyzdžiui, Viktorija Budreckienė, *supra* note, 12: 96-111; Martijn W. Hesselink, *supra* note, 223: 36-41 ir kt.

²⁵⁴ Ole Lando, „Liberal, Social and Ethical Justice in European Contract Law,“ *Common Market Law Review* 43, 3 (2006): 829.

²⁵⁵ Martijn W. Hesselink, *SMEs in European contract law. Background note for the European Parliament on the position of small and medium-sized enterprises (SMEs) in a future Common Frame of Reference (CFR) and in the review of the consumer law acquis* (Centre for the Study of European Contract Law, 2007), 6-7, [http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/etudes/join/2007/378300/IPOL-JURI_ET\(2007\)378300_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/etudes/join/2007/378300/IPOL-JURI_ET(2007)378300_EN.pdf)

²⁵⁶ Martijn W. Hesselink, *supra* note, 223: 37.

²⁵⁷ L. S. Sealy, R. J. A. Hooley, *Commercial Law. Text, Cases, and Materials. Fourth edition* (Oxford: Oxford University Press, 2009), 16.

įvertinimui naudinga informacija nebūna lygiavertė ir toks neproporcingumas gali būti esminis. Vertinant tokį minėtų kriterijų pusiausvyros nebuvimą, komercinės sutarties šalis, veikianti nepalankiomis sąlygomis, lyginant su kontrahentu, gali būti laikoma silpnesne²⁵⁸. Reikia pripažinti, kad verslininkai negali būti laikomi visų verslo sričių ekspertais ir iš jų negalima reikalauti išmanyti kiekvieną iš jų, jei tik jie sudaro tokį pavienį savo paties vykdomai verslo veiklai nebūdingą sandorį. Todėl pritartina pagrįstai V. Budreckienės nuomonei, jog „silpnosios sutarties šalies komerciniame sutartiniame santykiyje egzistavimo galimybės neigimas prilygtų verslo sutartinių santykių įvairovės neigimui“²⁵⁹. Kaip matėme, tarp skirtingų teisės mokslo atstovų neabejotinai vyksta diskusija dėl silpnosios komercinės sutarties šalies interesų apsaugos pagrindų. Tačiau atsižvelgiant į tai, jog pastarojo klausimo analizė peržengia šiame darbe nagrinėjamos temos ribas, pabrėžtina, kad darbo autoriaus subjektyvia nuomone reikėtų pritarti šį klausimą detaliam analizavusios ir išnagrinėjusios V. Budreckienės pagrįstai nuomonei, jog silpnoji sutarties šalis komerciniuose sutartiniuose santykiuose neabejotinai gali egzistuoti, tad jos interesų apsauga, vykdoma teismui kontroliuojant sutarties turinį, yra galima ir būtina, tačiau ji neturėtų būti tokia pati, kuria sutartiniuose santykiuose gali naudotis vartotojai²⁶⁰. Silpnosios komercinės sutarties šalies apsaugos tikslais vykdomos intervencijos į sutartinius santykius priemonės privalo būti taikomos ribotai, atsižvelgiant būtent į komercinių sutartinių santykių specifiką, o „siekiant kuo didesnio teisinio tikrumo komerciniuose sutartiniuose santykiuose užtikrinimo, silpnosios sutarties šalies apsauga turėtų būti siejama ne su individualiomis konkrečios verslininko savybėmis, o su konkrečiomis situacijomis, kai sutartis sudaroma vienai iš šalių esant akivaizdžiai mažiau palankioje padėtyje ir jai neturint galimybės tokios disproporcijos išvengti. Be abejo, net ir tokios situacijos teismo privalo būti vertinamos konkrečių aplinkybių kontekste“²⁶¹. Ypatingai reikšminga aplinkybė ir vienas esminių kriterijų kvalifikuoti vienos iš komercinės sutarties šalių padėtį silpnąja – sutarties šalies sudaromo sandorio buvimas tipiniu ar netipiniu jos vykdomame versle²⁶².

Aukščiau išdėstytas požiūris vertinti kiekvieno asmens padėtį konkrečioje situacijoje iš esmės yra pabrėžiamas tiek teisės doktrinoje, tiek teismų praktikoje. Štai LR CK 6.211 straipsnio komentare pažymima, kad „teismui suteikiama teisė savo nuožiūra vertinti, ar sutarties sąlygos, panaikinančios ar ribojančios šalies civilinę atsakomybę, yra nesąžiningos. [...] Ar tokios sąlygos yra nesąžiningos ir negalioja, teismas sprendžia atsižvelgdamas į konkrečias aplinkybes“²⁶³. Tuo tarpu kasacinio teismo praktikoje nurodyta, kad „tai, ar šalių sutartyje įtvirtintos sąlygos,

²⁵⁸ Viktorija Budreckienė, *supra* note, 12: 97.

²⁵⁹ *Ibid.*, 110.

²⁶⁰ *Ibid.*, 111.

²⁶¹ *Ibid.*, 108 ir 123.

²⁶² *Ibid.*, 111 ir 123.

²⁶³ Valentinas Mikelėnas, *supra* note, 7: 282.

ribojančios jų atsakomybę, atitinka įstatymų reikalavimus ir nepažeidžia imperatyviųjų teisės normų, vertina teismas konkrečioje byloje sprenddamas šalių ginčą, kylantį iš sutartinių teisinių santykių²⁶⁴. Reikalavimas vertinti atsakomybės išlygų sąžiningumą konkrečių faktinių aplinkybių kontekste, o ne abstrakčiai pabrėžiamas ir DCFR III.-3:105 straipsnio komentare²⁶⁵.

Taigi, neabejotina, kad sprendžiant atsakomybę panaikinančių ar ją ribojančių sąlygų atitiktis sąžiningumo principui bei teisminės intervencijos į sutartinius santykius pagrįstumo klausimą, turi būti atsižvelgiama ne tik į sutartinių santykių pobūdį (vartojimo ar komerciniai), tačiau ir į kiekvieno asmens padėtį konkrečioje situacijoje arba, kitaip tariant, turi būti įvertinama kiekvieno asmens padėtis konkrečios bylos aplinkybių kontekste. Tiesa net ir pripažinus, jog vartotojas nelaikytinas silpnesniąja šalimi arba nustačius, kad verslininkas konkrečioje situacijoje yra silpnesnioji šalis, atsakomybės išlygų atitiktis sąžiningumo principui bei teisminės intervencijos pagrįstumas turėtų būti vertinamas atsižvelgiant atitinkamai į vartojimo bei komercinių sutartinių santykių specifiką. Kitaip tariant, silpnesnioji šalis komerciniuose santykiuose neturėtų būti tapatinama su vartotoju. Atsižvelgiant į tai, nepritartina aukščiau paminėtoms kai kurių autorių nuomonėms dėl bendro sąžiningumo reikalavimo įtvirtinimo, kadangi tai iš esmės reikštų vartojimo bei komercinių sutartinių santykių sutapatinimą. Nors ir būtina vertinti kiekvieno asmens padėtį konkrečioje situacijoje, tačiau manytina, jog tai nereiškia, kad nustačius, jog vartotojas nelaikytinas silpnąja šalimi ar verslininkas laikytinas silpnąja, vartojimo sutartiniai santykiai bus prilyginami komerciniams, o komerciniai – vartojimo. Tai reiškia tik tai, jog ši aplinkybė yra reikšminga vertinant atsakomybės išlygų sąžiningumą ir teisminės intervencijos pagrįstumą, tačiau kartu nepamirštant ir sutartinių santykių pobūdžio specifikos.

Kaip žinome, pagrindinis vaidmuo vertinant atsakomybę pašalinančių ar ją ribojančių sutarties sąlygų atitiktį sąžiningumo principui tenka bylą nagrinėjančiam teismui. Pastebėtina, jog kalbant apie į vartojimo sutartis įtrauktas nesąžiningas atsakomybės išlygas (LR CK 6.228⁴ str. 2 d. 1 p.), įstatymiškai yra įtvirtinta bylą nagrinėjančio teismo pareiga *ex officio* vertinti vartojimo sutarčių sąlygų atitiktį nesąžiningumo kriterijams (LR CK 6.228⁴ str. 9 d.). Tai reiškia, jog teismas turi pareigą savo iniciatyva spręsti, ar sutarties sąlyga yra nesąžininga, nepriklausomai nuo to, ar vartotojas to prašo ar ne. Tuo tarpu bendrojoje, visoms sutartims taikytinoje nesąžiningų atsakomybės išlygų kontrolei skirtoje LR CK 6.211 straipsnio nuostatoje nėra aiškiai atsakyta į klausimą, ar tokia teismo intervencija į sutartinius santykius, tame tarpe ir į komercinius, gali būti vykdoma *ex officio*. Teismo teisė ir pareiga tikrinti vartojimo sutarčių

²⁶⁴ „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2012 m. liepos 4 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-327/2012,“ Infolex, žiūrėta 2017 m. lapkričio 7 d., <https://www.infolex.lt/tp/389383>; „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2017 m. birželio 6 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-250-687/2017,“ Infolex, žiūrėta 2017 m. lapkričio 7 d., <https://www.infolex.lt/tp/1485227>

²⁶⁵ Christian von Bar and Eric Clive, *supra* note, 109: 795.

sąlygų sąžiningumą, net ir nesant šalies reikalavimo, yra pripažinta Europos Teisingumo Teismo (toliau – ETT) praktikoje. Sprendime, priimtame sujungtose bylose C-240/98 iki C-244/98²⁶⁶, ETT teisę vertinti sutarties sąlygų nesąžiningumą *ex officio* grindė Nesąžiningų sąlygų direktyvoje numatytos apsaugos pamatine idėja, pagal kurią vartotojas santykiuje su (*vis-à-vis*) verslininku (pardavėju ar paslaugų teikėju) yra silpnoji šalis tiek savo derybine galia, tiek žiniomis. Tai, anot teismo, gali nulemti vartotojo sutikimą su iš anksto verslininko parengtomis sąlygomis, neturint galimybės daryti įtakos jų turiniui. ETT taip pat akcentavo, kad šios direktyvos tikslai nebūtų pasiekti, jei vartotojas būtų įpareigotas iškelti sutarties sąlygų nesąžiningumo klausimą teisme, nes bylose, kuriose ginčo sumos dažnai yra nedidelės, bylinėjimosi išlaidos gali būti už jas didesnės ir tai gali sulaikyti vartotoją nuo nesąžiningos sutarties sąlygos taikymo ginčijimo. Pabrėždamas riziką, kad dėl teisės nežinojimo vartotojas neginčys teisme jo nenaudai taikomos nesąžiningos sutarties sąlygos, ETT darė išvadą, kad vartotojų teisių apsaugos efektyvumas gali būti užtikrintas tik nacionaliniams teismams pripažįstant, jog jie turi teisę vertinti tokias sąlygas *ex officio*. Vėlesnėse bylose ETT pažymėjo, kad nacionaliniai teismai turi ne tik teisę, bet ir pareigą savo iniciatyva vertinti sutarties sąlygos sąžiningumą, tačiau tik tada, kai teismui tampa žinomos šiuo atžvilgiu reikalingos teisinės ir faktinės aplinkybės²⁶⁷. Aukščiau nurodytų bylų argumentais buvo remtasi ir byloje C-40/08²⁶⁸. Pažymėtina, jog teisės doktrinoje buvo iškeltas klausimas ar nurodytose bylose suformuota taisyklė turėtų galioti ir komercinių sutarčių atžvilgiu²⁶⁹. M. B. M. Loos nurodė, jog visuose ETT sprendimuose teismo pareiga savo iniciatyva vertinti sutarties sąlygų sąžiningumą yra grindžiama argumentu, kad šalių nelygybė sutarties sudarymo metu gali nulemti vartotojo sutikimą su sąlygomis, kurių turiniui jis neturi galimybės daryti įtakos, todėl vienintelis būdas užkirsti kelią stipresnės šalies piktnaudžiavimui savo derybine padėtimi – teismo pareiga *ex officio* vertinti sutarties sąlygų sąžiningumą. Pasak šio autoriaus, ta pati argumentacijos linija galėtų būti naudojama ir kovai su nesąžiningomis komercinių sutarčių sąlygomis, ypač atsižvelgiant į tai, kad Europos Komisija CESL taikymo sritį buvo apribojusi tiems

²⁶⁶ C-240/98, Océano Grupo Editorial SA v. Roció Murciano Quintero, and C-241/98, Salvat Editores SA v. José M. Sánchez Alcón Prades, C-242/98, José Luis Copano Badillo, C-243/98, Mohammed Berroane, and C-244/98, Emilio Viñas Feliú, 2000 ECR I-04941.

²⁶⁷ C-243/08, Pannon GSM Zrt. v. Erzsébet Sustikné Györfi, 2009 ECR I-04713.

²⁶⁸ C-40/08, Asturcom Telecomunicaciones SL v. Cristina RodríguezNogueira, 2009 ECR I-09579.

²⁶⁹ Atkreiptinas dėmesys, kad nors šis klausimas ir buvo iškeltas Bendrosios Europos pirkimo-pardavimo sutarčių teisės (angl. Common European Sales Law (CESL)) 84 ir 85 straipsnių kontekste, tačiau atsižvelgiant į jų turinį (84 straipsnyje numatytas „juodasis“ sutarties nesąžiningų sąlygų sąrašas, o 85 – „pilkasis“) teigtina, jog M. B. M. Loos pateiktos mintys yra aktualios ir mūsų nagrinėjamo klausimo atžvilgiu. Marco B. M. Loos, „Standard Contract Terms Regulation in the Proposal for a Common European Sales Law. Comment to Nils Jansen,“ *Centre for the Study of European Contract Law* 04 (2012): 794-795, file:///C:/Users/User/Downloads/StandardcontracttermsCESL_ZEUP2012.pdf; Reiner Schulze (ed.), *Common European Sales Law (CESL). Commentary* (München: Baden-Baden, 2014), 386-393.

komerciniams sandoriams, kurių bent viena iš šalių yra maža ar vidutinė įmonė²⁷⁰. Atsižvelgiant į tai, jog sutartyse, sudaromose tarp didelės kompanijos bei mažos ar vidutinės įmonės, pastaroji dažnai yra priversta sutikti su jai nepalankiomis didžiosios kompanijos primetamomis sutarties sąlygomis, o fiziniai asmenys, sudarantys sutartis dvigubu tikslu, nėra saugomi kaip vartotojai, M. B. M. Loos nuomone, nepaneigtina, kad ETT savo suformuotą taisyklę nuspręstų taikyti ir komercinių sutarčių atžvilgiu, ypač tais atvejais, kai iš tikrųjų viena iš šalių neturi derybinės galios²⁷¹. Be to, anot šio autoriaus, jei Europos Sąjungos įstatymų leidėjas mano, kad toks žingsnis būtų pernelyg didelis, jis turėtų tai aiškiai išreikšti atitinkamose teisės normose nurodydamas, jog verslininkų sudarytos sutarties atveju, sutarties sąlyga nėra privaloma kitai šaliai tik tuo atveju, jei toji šalis rėmėsi jos nesąžiningumu²⁷². Šio darbo autoriaus nuomone sutiktina, jog atsižvelgiant į komercinių santykių specifiškumą, teismo teisė, juo labiau pareiga *ex officio* vertinti komercinės sutarties sąlygų nesąžiningumą turėtų būti *expressis verbis* aptarta teisės aktuose, kadangi tik taip galėtų būti užtikrintas komerciniuose sutartiniuose santykiuose reikalaujamas teisinis tikrumas. Tuo tarpu verslininkų sudarytų sutarčių sąlygų, tame tarpe ir atsakomybės išlygų, atitiktis sąžiningumo principui, kai nei viena iš šalių nesiremia sąlygos nesąžiningumu, manytina, turėtų būti vertinama tik itin išimtiniais atvejais. Vienas iš jų, šio darbo autoriaus nuomone, galėtų būti aukščiau aptartas atvejis, kai teismas konkrečioje situacijoje nustato pagrindą vieną iš komercinės sutarties šalių laikyti silpnąja sutarties šalimi.

Pripažinus atsakomybę ribojančią ar ją panaikinančią sutarties sąlygą nesąžininga ji laikoma negaliojančia nuo sutarties sudarymo momento (LR CK 6.211 str., 6.228⁴ str. 8 d.). Tačiau atkreiptinas dėmesys, jog tam tikrais atvejais atsakomybės išlygos negaliojimas gali lemti ir visos sutarties negaliojimą. LR CK 1.96 straipsnis įtvirtina taisyklę, jog „sandorio dalies negaliojimas nedaro negaliojančių kitų jo dalių, jeigu galima daryti prielaidą, kad sandoris būtų buvęs sudarytas ir neįtraukiant negaliojančios dalies“. Tuo tarpu LR CK 6.226 straipsnio 1 dalyje numatyta, kad vienos sutarties sąlygos negaliojimas nedaro negaliojančios visos sutarties, išskyrus atvejus, kuriais šalys be tos sąlygos nebūtų sudariusios sutarties. Paminėtuose LR CK iš esmės yra akcentuojamas subjektyvusis kriterijus – šalių valia. Pažymėtina, jog reikalavimas atsižvelgti į sutarties šalių valią pabrėžiamas ir teisės doktrinoje. Štai sandorių negaliojimo teisinės pasekmės išsamiai išnagrinėjusi A. Dambrauskaitė pažymi, kad sprendžiant dėl sutarties sąlygos negaliojimo įtakos visos sutarties galiojimui, sandorio išsaugojimas neturėtų vykti prieš sandorio dalyvio valią, todėl lemiančiu veiksniu, anot šios autorės, „reikėtų laikyti negaliojančios sąlygos svarbą žvelgiant iš sandorio šalių pozicijos. Jeigu be negaliojančios sąlygos šalys nebėra suinteresuotos sandoriu, jis visas turėtų būti pripažintas negaliojančiu. Dėl šios priežasties asmuo

²⁷⁰ Marco B. M. Loos, *supra* note, 269: 794.

²⁷¹ *Ibid.*, 795.

²⁷² *Ibid.*

turi teisę reikalauti pripažinti negaliojančiu visą sandorį²⁷³. Taigi, jeigu atsakomybės išlygos pripažinimas negaliojančia atima iš potencialaus skolininko suinteresuotumą toliau vykdyti sutartį, jis turi teisę pareikalauti pripažinti negaliojančiu visą sandorį. Tiesa, tuomet būtent jam tenka pareiga įrodyti, kad nebūtų sutikęs sudaryti sutarties be negaliojančia pripažintos atsakomybę pašalinančios ar ją ribojančios sąlygos²⁷⁴. Tuo tarpu kalbant apie vartojimo teisinius santykius, likusios sutarties dalies galiojimas priklauso ne nuo šalių valios, o nuo objektyvių aplinkybių (LR CK 6.228⁴ str. 8 d.), t.y. turi būti vertinama ar sutartis objektyviai gali galioti be nesąžiningos sąlygos. Tiesa D. Bublienės nuomone²⁷⁵, vartotojų interesai būtų apsaugoti ir tuomet, jei nacionalinis teisės aktas apsisprendimo teisę paliktų pačiam vartotojui, t.y. jeigu vartotojas galėtų nuspręsti kas labiau atitinka jo interesus, ar sutarties galiojimas be nesąžiningos sąlygos, ar visos sutarties pripažinimas negaliojančia, nes Nesąžiningų sąlygų direktyvos tikslas – padaryti sutartį negaliojančia tik vartotojo naudai, tačiau siekiant apsaugoti vartotoją, palikti įsipareigojimus verslininkui.

Jeigu sutartis išlieka galioti ir be nesąžininga bei dėl to negaliojančia pripažintos atsakomybės išlygos, tuomet kyla atsiradusios sutarties spragos užpildymo klausimas. UNIDROIT Principų 7.1.6 straipsnio komentare nurodoma, kad nustačius, jog šalis neturi teisės remtis atsakomybės išlyga, nes tai reikštų nesąžiningumą, tos šalies atsakomybė laikytina nepakeista, todėl nukentėjusioji šalis turi teisę gauti visišką nuostolių, patirtų dėl sutarties nevykdymo, atlyginimą. Kartu pažymima, kad priešingai nei netesybų atveju (7.4.13 str.), teismai neturi įgaliojimų modifikuoti atsakomybės išlygą. Iš principo tas pats nurodoma ir PECL 8:109 straipsnio komentare, pažymint, jog nustačius, kad atsakomybės išlygų taikymas prieštarauja sąžiningumui ar sąžiningai dalykinei praktikai, tokia sąlyga nebus taikoma (ji laikoma negaliojančia, netaikytina ar neturinčia galios), tačiau skirtingai nei netesybų atveju, kai teismui leidžiama sumažinti pernelyg didelių netesybų dydį (9:508 str.), teismui nesuteikiama diskrecija didinti atsakomybę, o paliekama atsakomybę vertinti pagal bendrąsias 9 skyriaus nuostatas, kadangi nėra galiojančių atsakomybės apribojimų²⁷⁶. DCFR III.-3:105 straipsnio komentare taip pat nurodoma, kad tokiu atveju teismui paliekama atsakomybę vertinti pagal įprastas taisykles²⁷⁷. Atsižvelgiant į tai, kad LR CK taip pat nesuteikia teismui diskrecijos, pripažinus atsakomybės išlygą nesąžininga ir dėlto negaliojančia, savo nuožiūra spręsti ar ją pakeisti, ar taikyti niekinio sandorio pasekmes, teigtina, jog tokiu atveju taikytinos dispozityvios atsakomybę reglamentuojančios teisės normos. Tačiau kaip pažymi R. Lazauskaitė²⁷⁸, teisinėje

²⁷³ Asta Dambrauskaitė, *supra* note, 101: 118.

²⁷⁴ *Ibid.*

²⁷⁵ Danguolė Bublienė, *supra* note, 10: 264-265.

²⁷⁶ Ole Lando and Hugh Beale, *supra* note, 119: 388.

²⁷⁷ Christian von Bar and Eric Clive, *supra* note, 109: 796.

²⁷⁸ Rūta Lazauskaitė, *supra* note, 9: 101.

literatūroje keliamas klausimas, ar tam tikrais atvejais atsakomybės išlygos negaliojimas ir bendrųjų atsakomybės taisyklių taikymas nėra per griežta sankcija ir ar tai atitinka šalių interesus? Kartu svarstoma, ar nereikėtų suteikti teismui įgaliojimų modifikuoti nesąžininga pripažintą atsakomybės išlygą iki sąžiningo masto?

M. Buol teigimu, teisės aktais nustatytų atsakomybės išlygų ribų taikymu siekiama apsaugoti nukentėjusiąją šalį nuo pernelyg plataus skolininko atsakomybės ribojimo, dėlto atsakomybę ribojančios sąlygos negaliojimo atveju jos vietą užima atitinkama įstatyminė nuostata. Tačiau egzistuojanti galimybė, kad pripažinus negaliojančia atsakomybės išlygą negaliojančia bus pripažinta ir visa sutartis, anot šios autorės, gali sukelti priešingą efektą – nukentėjusioji šalis gali būti linkusi palikti ginčytiną sąlygą galioti nei rizikuoti, kad dėl jos negaliojančia būtų pripažinta ir visa likusi sutartis. Tokiu atveju niekais paverčiamos įstatymo leidėjo pastangos apsaugoti silpnesnę sutarties šalį²⁷⁹. D. Mazeaud nuomone²⁸⁰, atsižvelgiant į galimą atsakomybės išlygų įtaką visam sutarties turiniui, joms turėtų būti numatytos specifinės sankcijos. Tais atvejais, kai sutartimi skolininko atsakomybė yra apribojama iki itin mažo kompensacijos dydžio, bet kartu sutartyje numatomos ir tam tikros nuolaidos kreditoriui, būtų palankiau numatyti galimybę peržiūrėti tokias sutarties sąlygas teismine tvarka, nei tiesiog pripažinti negaliojančiomis, nes tokiomis sąlygomis gali būti siekiama tarp šalių paskirstyti sutartinę riziką. Toks teisinis reglamentavimas, D. Mazeaud teigimu, suteiktų Prancūzijos teisei daugiau lankstumo ir atitiktų sutarties laisvės, teisingumo bei sutarties šalių teisėtų lūkesčių principus. Nesant tokio reglamentavimo, vienintelė galimybė Prancūzijos teismams modifikuoti atsakomybę ribojančią sutarties sąlygą yra tie atvejai, kai netesybas nustatanti sutarties sąlyga kartu yra ir atsakomybės išlyga. Tuomet, remiantis Prancūzijos civilinio kodekso 1152 str. 2 d., teisėjas *ex officio* gali ne tik sumažinti, bet ir padidinti akivaizdžiai neadekvatų (pranc. *manifestement dérisoire*) netesybų dydį.

Vokietijoje, remiantis CK 306 str. 2 d., pripažinus sutarties sąlygą, tame tarpe ir atsakomybės išlygą, negaliojančia, atsiradusi teisės spraga užpildoma taikant įstatymų nuostatas. Iš principo tai reiškia, jog teismams nesuteikiama diskrecija modifikuoti negaliojančia pripažintą sąlygą. Vokietijos teismų praktikoje²⁸¹ yra pažymėta, kad galimybė modifikuoti nesąžiningą sutarties sąlygą atsiranda nebent tada, kai: (1) atsiradusios teisės spragos negalima užpildyti dispozityvia įstatymo norma, o visiškas negaliojančios sąlygos išbraukimas iš sutarties nėra tinkamas sprendimas atsižvelgiant į sutarties šalių interesus; (2) vietoj negaliojančios sąlygos

²⁷⁹ Martina Buol, *Beschränkung der Vertragshaftung durch Vereinbarung* (Zürich: Schulthess Polygraphischer Verlag, 1996), 150-153 (Cituota iš: Rūta Lazauskaitė, supra note, 9: 101-102).

²⁸⁰ Denis Mazeaud, „Clauses limitatives de réparation: les quatre saisons,“ *Recueil Dalloz* (2008): 1776 (Cituota iš: Rūta Lazauskaitė, supra note, 9: 102).

²⁸¹ Bundesgerichtshof (BGH), Urt. v.: 03.11.1999, Az.: VIII ZR 269/68, JurionRS 1999, 16183, https://www.jurion.de/urteile/bgh/1999-11-03/viii-zr-269_98/

gali būti pritaikytos kelios įstatyme numatytos normos ir neaišku, kurią iš jų būtų pasirinkusios šalys. Tačiau jeigu gali būti pritaikyta įstatyme įtvirtinta dispozityvi norma, sutarties spraga turi būti užpildoma būtent taikant šią normą, nes laikomasi nuostatos, kad rasti kuo palankesnę ją besiremiančiai sutarties šaliai, tinkamą bei teisiškai leistiną (teisėtą) sutarties sąlygą vietoj tos, kuri buvo pripažinta nesąžininga nėra teismų užduotis. Kartu manoma, kad teismo teisės modifikuoti nesąžiningas sąlygas įtvirtinimas tam tikra prasme paskatintų nesąžiningų sąlygų taikymą sutartyse, kadangi net ir iškilus ginčui, blogiausia to pasekmė – teismas modifikuotų sąlygą į sąžiningumo principą atitinkančią nuostatą. Iš principo labai panašios pozicijos laikosi ir ETT. Teisingumo Teismas savo sprendimuose yra pažymėjęs, kad galimybė modifikuoti vartojimo sutartis neprisidėtų prie Nesąžiningų sąlygų direktyva siekiamų tikslų užtikrinimo, skatintų pardavėjus ir paslaugų tiekėjus ir toliau naudoti tokias nesąžiningas sąlygas sutartyse su vartotojais, žinant, kad net jei jos bus pripažintos negaliojančiomis, nacionalinis teismas galės papildyti sutartį, kiek būtina, kad taip užtikrintų šių verslininkų interesus. Tačiau kartu ETT yra pabrėžęs, kad tais atvejais, kai nacionalinėje teisėje yra dispozityvi nuostata, kuria gali būti pakeista nesąžininga vartojimo sutarties sąlyga, ir pagal nacionalinės teisės nuostatas nesąžiningą sąlygą galima pakeisti tokia dispozityvia sąlyga, šis pakeitimas galimas siekiant išsaugoti sutartį. Taigi dėl nesąžiningos sąlygos negaliojimo atsiradusią spragą nacionaliniam teismui leidžiama šalinti pakeičiant ją dispozityvia nacionalinės teisės nuostata²⁸².

Kaip minėjome, UNIDROIT Principų 7.1.6 komentare nurodoma, kad pripažinus atsakomybės išlygą nesąžininga, teismai negali tokios sąlygos modifikuoti. Tiesa reikėtų atkreipti dėmesį į M. Fontaine nuomonę, kad tokiu atveju būtų galima pasiremti 3.2.7 straipsniu, susijusiu su esmine šalių nelygybe ir suteikiančiu teismui teisę modifikuoti nesąžiningą sąlygą (2 ir 3 dalis)²⁸³. Tačiau atkreiptinas dėmesys, jog būtinoji šios teismo teisės įgyvendinimo prielaida – vienos iš šalių prašymas, t.y. teismas neturi teisės pakeisti nesąžiningos sąlygos savo iniciatyva.

Kaip matome, pastebima bendra tendencija, viena vertus, neleisti teismui savo iniciatyva modifikuoti nesąžiningų atsakomybės sąlygų, kita vertus, leisti pakeisti nesąžiningą sąlygą, tačiau tik dispozityvia įstatymo nuostata. Pažymėtina, jog LR CK taip pat neįtvirtinta teismo teisė *ex officio* spręsti, ar pripažinti nesąžiningą atsakomybės išlygą negaliojančia ir dėlto netaikytina, ar pripažinus šią sąlygą nesąžininga ją modifikuoti. Tačiau remiantis aukščiau paminėta M. Fontaine nuomone, teigtina, kad vis dėlto teismas galėtų modifikuoti nesąžiningas atsakomybės išlygas pasiremdamas atitinkamomis LR CK normomis.

²⁸² C-26/13, Árpád Kásler, Hajnalka Káslerné Rábai v. OTP Jelzálogbank Zrt, 2014 ECLI:EU:C:2014:282.

²⁸³ Marcel Fontaine, *supra* note, 210: 411.

Štai LAT savo praktikoje yra konstatavęs, jog teismas, nustatęs, kad vartojimo sutarties sąlyga yra nesąžininga, ir ją pripažinęs negaliojančia, turi teisę sutartį atitinkamai modifikuoti, užpildydamas sutarties spragą, atsiradusią dėl nesąžiningos sutarties sąlygos pripažinimo negaliojančia, remdamasis LR CK 6.195 straipsniu²⁸⁴. Taigi teismo teisė atitinkamai modifikuoti sutartį kildinama iš LR CK 6.195 str. Pažymėtina, jog aptariama LR CK nuostata gali būti taikoma visais atvejais, kai atsakomybės išlyga pripažįstama nesąžininga dėl to, kad jos turinys neatitinka sąžiningumo reikalavimų (materialinė kontrolė), nepriklausomai nuo to ar ji buvo individualiai suderėta, ar ne. Be to, šis LR CK straipsnis gali būti taikomas tiek kai žalos dar nepadaryta, tiek kai žala jau padaryta. Tiesa, LR CK 6.195 str. norma skirta sutarties spragoms užpildyti, kai šalys neaptarė tam tikrų sutarties sąlygų. Tuo tarpu sutarties spragos gali atsirasti ne tik neaptartus tam tikrų sąlygų, bet ir pripažinus sutarties sąlygą negaliojančia²⁸⁵. Todėl šalims nesusitarus kaip užpildyti atsiradusią sutarties spragą, tai gali padaryti ir teismas, tačiau tam būtinas vienos iš šalių prašymas.

Taip pat atkreiptinas dėmesys į UNIDROIT Principų 3.2.7 str., kuriuo remiantis, anot M. Fontaine²⁸⁶, būtų galima modifikuoti nesąžiningas atsakomybės išlygas, analogą LR CK – 6.228 str. Šio straipsnio 2 ir 3 d. suteikia teismui teisę, šalies prašymu, pakeisti sutarties sąlygą, kad ji atitiktų sąžiningumo principą. Tačiau skirtingai nei LR CK 6.195 str., remiantis LR CK 6.228 str. įgyvendinama procedūrinė, t.y. sutarties sąlygų įtraukimo į sutartį sąžiningumo kontrolė²⁸⁷. Pastebėtina, jog teismų praktikoje kurį laiką buvo laikomasi nuomonės, kad LR CK 6.228 str. netaikomas komercinėms sutartims²⁸⁸, nors ši LR CK nuostata praktiškai be jokių pakeitimų perimta iš UNIDROIT Principų 3.2.7 straipsnio²⁸⁹, taikomo išimtinai tik komercinėms sutartims. Tačiau vėlesnėje praktikoje LAT požiūris pasikeitė, pažymint, kad LR CK 6.228 paskirtis yra „*ginti silpnesniąją sutarties šalį (dažniausiai vartotoją, nors tam tiktais atvejais ir verslo subjektą), kuri privalėjo sutikti su jai pasiūlytomis sutarties sąlygomis*“²⁹⁰. Šis teismo

²⁸⁴ „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2009 m. kovo 24 d. Vartotojų teisių apsauga vartojimo sutartiniuose santykiuose: teisinio reguliavimo ir teismų praktikos apžvalga Nr. 30,“ Infollex, žiūrėta 2017 m. lapkričio 9 d., <https://www.infollex.lt/tp/129168>; „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2003 m. gegužės 12 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-579/2003,“ Infollex, žiūrėta 2017 m. lapkričio 9 d., <https://www.infollex.lt/tp/8912>

²⁸⁵ Valentinus Mikelėnas, *supra* note, 7: 303.

²⁸⁶ Marcel Fontaine, *supra* note, 210: 411.

²⁸⁷ Danguolė Bublienė, *supra* note, 10: 358.

²⁸⁸ „[...] atsakovo nurodytos faktinės bylos aplinkybės, kad atsakovas buvo verčiamas pasirašyti sutartį su nenaudingomis sąlygomis, nes ieškovas buvo monopolistas tiekiant ir transportuojant dujas Lietuvoje, neturi teisinės reikšmės nustatant šalių esminę nelygybę CK 6.228 straipsnio pagrindu, jei ginčijamos komercinėmis sąlygomis sudaryto sandorio sąlygos, t.y. kai sandorio šalys yra pelno siekiantys juridiniai asmenys“. „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2005 m. spalio 19 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-7-378/2005,“ Infollex, žiūrėta 2017 m. lapkričio 9 d., <https://www.infollex.lt/tp/55585>

²⁸⁹ Valentinus Mikelėnas, Alfonsas Vileita, Algirdas Taminskas, *supra* note, 171: 12; Valentinus Mikelėnas, *supra* note, 7: 304. 2010 metais, priėmus naują UNIDROIT Principų redakciją, pasikeitė ir straipsnių numeracija (3.2.7 straipsnis atitinka buvusį 3.10 straipsnį).

²⁹⁰ „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2010 m. lapkričio 2 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-7-409/2010,“ Infollex, žiūrėta 2017 m. lapkričio 9 d., <https://www.infollex.lt/tp/176866>; „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2012 m. birželio

išaiškinimas *inter alia* suponuoja ir išvadą, kad aptariamas straipsnis taikytinas pakeisti tik prisijungimo būdų sudarytose sutartyse numatytoms nesąžiningoms sutarties sąlygoms, tačiau ne individualiai suderėtoms, įskaitant ir atsakomybės išlygas²⁹¹. Kartu atkreiptinas dėmesys į UNIDROIT Principų 3.2.7 str. komentare aptartą galimą situaciją, kai šalys tarpusavyje nesusitaria nesąžiningą sąlygą pakeisti ar apskritai panaikinti, t.y. kai viena šalis prašo sąlygą pakeisti, o kita nori tokios sąlygos atsisakyti (pripažinti negaliojančia). Anot UNIDROIT Principų komentaro autorių, tokiu atveju sprendimo teisę turi teismas. Kaip teisingai pastebi R. Lazauskaitė²⁹², tuomet kyla klausimas kuriam iš sprendimo variantų teiktinas prioritetas? Akivaizdu, kad kiekvienoje byloje, atsižvelgiant į konkrečias faktines aplinkybes ir į kiekvieno asmens konkrečią situaciją, teismo sprendimas gali būti skirtingas. Tačiau šiuolaikinei civilinei teisei plėtojantis civilinių santykių stabilumo, teisinio tikrumo ir apibrėžtumo, sutarties išsaugojimo (*favor contractus*) principų linkme bei teismų praktikoje pripažįstant, kad sutarties pripažinimas negaliojančia, tam tikra prasme, yra kraštutinė priemonė (*ultima ratio*), taikytina „tik tada, kai privataus ar viešojo intereso negalima apginti kitais civilinių teisių gynimo būdais“²⁹³, manytina, jog pirmenybė turėtų būti teikiama sutarties išsaugojimui, t.y. nesąžiningos atsakomybės išlygos pakeitimui, ypač tais atvejais, kai tokios sąlygos pripažinimas negaliojančia galėtų lemti ir visos sutarties negaliojimą. Tuo tarpu atsižvelgiant į aukščiau minėtą D. Bublienės nuomonę²⁹⁴, manytina, jog dėl vartojimo sutartyse esančių nesąžiningų atsakomybės išlygų apsisprendimo teisė kurią iš alternatyvų pasirinkti galėtų priklausyti pačiam vartotojui, gebančiam geriausiai įvertinti kas labiau atitinka jo interesus.

Kalbant apie nesąžiningų atsakomybės išlygų modifikavimą, verta atsižvelgti į netesybų mažinimą reglamentuojančias LR CK nuostatas ir ypatingai į jų pagrindu suformuotą teismų praktiką, kadangi netesybos tam tikrais atvejais gali būti prilyginamos atsakomybės išlygoms. Štai 6.73 str. 2 d. bei 6.258 str. 3 d. suteikia teismui teisę savo iniciatyva spręsti netesybų dydžio modifikavimo klausimą. Tiesa, skirtingai nei Prancūzijoje, Lietuvoje teismams suteikiama tik netesybų mažinimo teisė. Tuo tarpu nesąžininga paprastai yra tokia atsakomybės išlyga, kuri numato absurdiškai mažą maksimalų atlygintinų nuostolių dydį, todėl modifikuojant tokią sąlygą sprendžiamas kompensacijos už nuostolius didinimo, o ne mažinimo klausimas. Tačiau kaip teisingai yra pastebėjusi R. Lazauskaitė, „tais atvejais, kai teismas turėtų spręsti, iki kokio dydžio

15 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-303/2012,“ Infolex, žiūrėta 2017 m. lapkričio 9 d., <https://www.infolex.lt/tp/381899>

²⁹¹ Atkreiptinas dėmesys, kad D. Bublienės nuomone, LR CK 6.228 straipsnis taikytinas ir individualiai suderėtų sąlygų atžvilgiu. Žr. Danguolė Bublienė, *supra* note, 10: 358. Tiesa, reikėtų atsižvelgti į tai, kad ši autorės nuomonė buvo pateikta dar iki LAT pateikiant nurodytus išaiškinimus dėl LR CK 6.228 straipsnio paskirties.

²⁹² Rūta Lazauskaitė, *supra* note, 9: 105.

²⁹³ „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2012 m. gruodžio 5 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-542/2012,“ Infolex, žiūrėta 2017 m. lapkričio 9 d., <https://www.infolex.lt/tp/485745>

²⁹⁴ Danguolė Bublienė, *supra* note, 10: 264-265.

reikėtų padidinti atsakomybę ribojančioje sąlygoje numatytą kompensaciją už nuostolius, reikėtų atsižvelgti į tai, kad minėtos kompensacijos didinimas iš esmės yra atvirkštinis procesas netesybų mažinimui²⁹⁵. Tad manytina, jog tokiu atveju būtų galima remtis netesybų mažinimo klausimu suformuota LAT praktika. Todėl, sprendžiant atlygintinos kompensacijos už nuostolius didinimo klausimą, reikėtų įvertinti konkrečių sutartinių santykių pobūdį (pvz., abi sutarties šalys – privatus verslo subjektai, turintys patirties verslo bei derybų srityje, galintys numatyti įsipareigojimų nevykdymo padarinius ir laisva valia pasirenkantys sutarties sąlygas), atsižvelgti į prievolės vertę, prievolės pažeidimo aplinkybes, kreditoriaus patirtų nuostolių dydį, sutarties tikslus, tikruosius sutarties šalių ketinimus, sutarties sąlygų tarpusavio ryšį, LR CK 6.251 straipsnyje, reglamentuojančiame visiško nuostolių atlyginimo principą, nustatytus kriterijus: atsakomybės prigimtį, šalių turtinę padėtį, šalių tarpusavio santykius, taip pat ar visas nuostolių atlyginimas nesukurs nepriimtinių ar sunkių padarinių, vadovautis teisingumo, protingumo, sąžiningumo principais ir siekti nepažeisti sutarties šalių interesų pusiausvyros²⁹⁶. Labai svarbus akcentas, jog „teismas neturėtų iš esmės paneigti šalių valios dėl atsakomybės už sutartinių įsipareigojimų nevykdymą“²⁹⁷. Be to, R. Lazauskaitės nuomone, „sprendžiant dėl sumos, iki kurios turėtų būti padidinta atsakomybę ribojančioje sąlygoje numatyta nuostolių atlyginimo suma, galėtų būti atsižvelgiama ir į LR CK 6.251 str. 2 d. įtvirtintą kriterijų, t.y. į draudimo sumą, kuria skolininko atsakomybė buvo ar turėjo būti apdrausta“²⁹⁸.

Galiausiai, kaip nesąžiningos atsakomybės išlygos modifikavimo atspirties taškas paminėtinas ir LR CK 6.223 str. Šio straipsnio 2 d. 1 p. įtvirtinta, jog teismas, vienos iš šalių reikalavimu, gali pakeisti sutartį, jei kita šalis ją iš esmės pažeidė. Tai reiškia, jog ši nuostata taikytina tik tuomet, kai žala jau padaryta ir tik nukentėjusiosios sutarties šalies prašymu. Tiesa pastebėtina, kad prašymas pakeisti sutartį teismui gali būti pateikiamas tik po to, kai tai nepavyko padaryti šalių tarpusavio susitarimu (LR CK 6.223 str. 3 d.). Tačiau šio straipsnio pagrindu suformuotoje teismų praktikoje pažymima, kad teisėtai sudaryta ir galiojanti sutartis jos šalims turi įstatymo galią, o vėlesnis sutarties pakeitimas reiškia įsikišimą į jau tarp šalių egzistuojančią teisių ir pareigų pusiausvyrą, todėl šalių lygiateisiškumo principas reikalauja, kad sutartis būtų keičiama šalių susitarimu. Kartu pripažįstama, kad tam tikrais atvejais besąlygiškas reikalavimas vykdyti šalių susitarimą gali būti nepateisinamas kaip neatitinkantis bendrųjų teisingumo,

²⁹⁵ Rūta Lazauskaitė, *supra* note, 9: 106.

²⁹⁶ Pavyzdžiui, „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2010 m. lapkričio 2 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-7-409/2010,“ Inforex, žiūrėta 2017 m. lapkričio 9 d., <https://www.inforex.lt/tp/176866>; „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2015 m. birželio 5 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-358-916/2015,“ Inforex, žiūrėta 2017 m. lapkričio 9 d., <https://www.inforex.lt/tp/1056399> ir kt.

²⁹⁷ Pavyzdžiui, „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2010 m. lapkričio 2 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-7-409/2010,“ Inforex, žiūrėta 2017 m. lapkričio 9 d., <https://www.inforex.lt/tp/176866>; „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2017 m. spalio 18 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-358-916/2017,“ Inforex, žiūrėta 2017 m. lapkričio 9 d., <https://www.inforex.lt/tp/1530597> ir kt.

²⁹⁸ Rūta Lazauskaitė, *op. cit.*

sąžiningumo ir protingumo principų, todėl teisinis reglamentavimas nustato sutarties privalomumo ir vykdymo principo išlygas. Tačiau siekiant užtikrinti sutarties šalių teisių ir pareigų pusiausvyrą **sutarties pakeitimas teismo sprendimu** yra pateisinamas tik įstatyme ar sutartyje nurodytais atvejais, kaip **išimtinė priemonė**. Tuo tarpu priešingas sutarties pakeitimo sąlygų aiškinimas verstų nepasitikėti sudarytomis sutartimis ir tai kenktų civilinių teisinių santykių stabilumui²⁹⁹. Tačiau kaip jau minėta, atsižvelgiant į dabartinį teisinį reglamentavimą, Lietuvos teismams, skirtingai nei netesybų atveju, nėra suteikiama diskrecijos teisė savo iniciatyva spręsti, ar modifikuoti nesąžiningą atsakomybės išlygą, kad ji būtų teisėta bei sąžininga abiejų sutarties šalių atžvilgiu, todėl darytina išvada, jog teismo teisė keisti nesąžiningas sutarties sąlygas yra labai ribota bei priklausanti nuo šalių valios.

Apibendrinant tai kas buvo išdėstyta, pažymėtina, jog pagrindinis vaidmuo vertinant atsakomybės išlygų atitiktį sąžiningumo principui tenka teismui, o vienas esminių kriterijų į kurį būtina atsižvelgti – sutartinių santykių pobūdis. Lietuvoje pripažįstama skirtinga komerciniams ir vartojimo sutartiniams santykiams taikytino sąžiningumo reikalavimo turinio specifika, nuo kurios priklauso ir atsakomybės išlygų kontrolės, ir teisminės intervencijos į sutartinius santykius ribos. Kartu būtina atsižvelgti ir į kiekvieno asmens padėtį konkrečioje situacijoje, nes, remiantis šiuolaikinėje teisėje pripažįstama silpnesniosios sutarties šalies apsaugos doktrina, konkrečioje situacijoje formaliai verslininko požymius atitinkantis asmuo gali būti laikomas silpnesniąja sutarties šalimi, o formaliai vartotojo požymius atitinkantis asmuo – ne. Apibendrinamas šią darbo dalį, autorius taip pat norėtų pažymėti, kad LR CK, skirtingai nei netesybų atveju, neįtvirtinta teismo teisė pačiam savo nuožiūra spręsti, ar pripažinti nesąžiningą atsakomybės išlygą negaliojančia ir dėlto netaikytina, ar pripažinus šią sąlygą nesąžininga ją modifikuoti, kad ji būtų teisėta ir sąžininga abiejų sutarties šalių atžvilgiu. Tiesa, teismo teisė modifikuoti nesąžiningą atsakomybės išlygą gali būti įgyvendinama remiantis kitomis, sutarties ar jos sąlygų pakeitimą reglamentuojančiomis LR CK normomis (pvz., 6.195 str., 6.223 str., 6.228 str.). Tačiau bet kuriuo atveju ši teismo teisė yra labai ribota, kadangi vienintelės dvi galimybės teismams modifikuoti atsakomybės išlygą yra: (1) kai netesybas nustatanti sąlyga kartu yra ir atsakomybės išlyga; (2) esant vienos iš šalių prašymui. Tuo tarpu šalims nesusitariant ar nesąžiningą atsakomybės išlygą pakeisti, ar pripažinti negaliojančia, sprendimo teisė priklauso teismui, kuris, remdamasis *favor contractus* principu, kiek įmanoma atsižvelgiant į konkrečios bylos aplinkybes, pirmenybę turėtų teikti sutarties išsaugojimui, t.y. sąlygos pakeitimui.

²⁹⁹ Pavyzdžiui, „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2009 m. birželio 18 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-274/2009“, Infoplex, žiūrėta 2017 m. lapkričio 9 d., <https://www.infolex.lt/tp/127736>; „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2014 m. lapkričio 28 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-514/2014“, Infoplex, žiūrėta 2017 m. lapkričio 9 d., <https://www.infolex.lt/tp/938355>; „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2016 m. gruodžio 5 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-476-469/2016“, Infoplex, žiūrėta 2017 m. lapkričio 9 d., <https://www.infolex.lt/tp/1384695>

IŠVADOS

Atliktas tyrimas dėl atsakomybės ribojimo galimybių sutarčių teisėje leidžia konstatuoti, kad darbo įvade nurodytas tikslas buvo pasiektas, suformuluoti uždaviniai išspręsti, o ginamieji teiginiai pasitvirtino. Tai pagrindžia žemiau pateiktos darbo išvados:

1. Atsakomybę ribojančių sutarties sąlygų bei susitarimų atsiradimo prielaidas suponuoja vienas pagrindinių sutarčių teisės principų – sutarčių laisvės principas, civilinėje teisėje dominuojančios dispozityviosios teisės normos, sudarančios „tinkamą terpę“ sutarčių laisvės principo įgyvendinimui bei subjektyvioji kreditoriaus teisė atsisakyti savo reikalavimo teisės.
2. Atsakomybę pašalinantys ar ją ribojantys susitarimai – tai tokie susitarimai, kuriais iš anksto susitariama dėl dar neatsiradusios, ateityje galbūt atsirasiančios atsakomybės apribojimo ar jos visiško panaikinimo, kai šalys dar nežino nei ar sutartis apskritai bus pažeista, nei ar kokia nors žala apskritai bus padaryta, nei tuo labiau nuostolių dydžio. Tad šių susitarimų samprata apima tik išankstinius susitarimus.
3. Sutarties sąlygos dėl atsakomybės pašalinimo/panaikinimo ar jos ribojimo bei išankstiniai susitarimai dėl atsakomybės pašalinimo/panaikinimo ar jos ribojimo turėtų būti suprantami kaip sinonimiški terminai, kuriuos, remiantis užsienio valstybių teisės aktuose bei teisinėje literatūroje vartojama terminija, galėtų apimti kalbiniu aspektu kur kas tinkamesnė „atsakomybės išlygos“ sąvoka.
4. Atsakomybės išlygos skirstomos į atsakomybę visiškai pašalinančias sutarties sąlygas bei į sąlygas, kurios nors ir visiškai nepanaikina atsakomybės, tačiau ją tam tikru būdu apriboja. Atsižvelgiant į tai, jo atsakomybę panaikinti galima iš esmės tik vienu būdu – ją visiškai pašalinant, o apriboti – labai įvairiai, sutarčių teisės teorijoje atsakomybę ribojančios sąlygos, priklausomai nuo to ar jos turi poveikį sutarties sąlygoms ar kilusioms pasekmėms, skirstomos į dvi rūšis: 1) susitarimus ribojančius sutarties sąlygas (dar vadinami netiesioginiais arba procedūriniais atsakomybės ribojimais) bei 2) susitarimus ribojančius kilusias pasekmes (dar vadinami tiesiogiai potencialaus skolininko atsakomybę ribojančiais susitarimais).
5. Siekiant užkirsti kelią nesąžiningumui, atsakomybę ribojančių sutarties sąlygų prieštaravimui viešajai tvarkai, gerai moralei ar protingumo bei teisingumo principams, LR CK 6.211 bei 6.252 straipsniuose, kaip ir daugelio kitų valstybių teisės aktuose, yra įtvirtintos atsakomybės išlygų ribos. Atsižvelgiant į minėtus LR CK straipsnius galima išskirti tokius kriterijus ribojančius šalių laisvę sudaryti išankstinius susitarimus: (1) skolininko kaltės forma ir laipsnis; (2) objektas, kuriam padaryta žala; (3) žalos rūšis; (4)

- sąžiningumas. Esminiu veiksniu ribojančiu sutarties laisvę atsakomybės išlygų kontekste laikytinas sąžiningumo principas.
6. Lietuvoje, kaip ir daugelyje užsienio valstybių, atsakomybė už tyčia ar dėl didelio neatsargumo padarytą sutarties pažeidimą ir jo nulemtą žalą negali būti nei panaikinta, nei apribota, nepriklausomai nuo objekto, kuriam buvo padaryta žala ir žalos rūšies.
 7. Draudžiama panaikinti ar riboti atsakomybę už sveikatos sužalojimu ar gyvybės atėmimu padarytą žalą, nepriklausomai nuo skolininko kaltės formos ir laipsnio. Šis atsakomybės išlygų apribojimas yra bene vienintelis, kai skirtingose valstybėse, įstatymų ar teismų praktikos keliu, taikoma vieninga taisyklė – tokie susitarimai draudžiami.
 8. Lietuvoje, kaip ir kai kuriose užsienio valstybėse (pavyzdžiui, Kanados Kvebeko provincijoje), susitarti dėl atsakomybės už neturtinę žalą panaikinimo ar apribojimo negalima, nepriklausomai nuo to kokių pažeidimų ir kokias teises bei vertybes pažeidžiant ji buvo padaryta (jeigu tik konkrečiu atveju įstatymas numato, kad atlyginama ir neturtinė žala) taip pat, nepriklausomai nuo skolininko kaltės formos bei laipsnio.
 9. Atsakomybės išlyga, panaikinanti ar apribojanti atsakomybę už tyčia ar dėl didelio neatsargumo padarytą žalą, už sveikatos sužalojimu ar gyvybės atėmimu padarytą žalą bei už neturtinę žalą, yra akivaizdžiai niekinė, t.y. toks išankstinis susitarimas negalioja nuo pat jo sudarymo momento, nesvarbu, ar yra pareikštas reikalavimas pripažinti jį negaliojančiu ir ar yra ar ne teismo sprendimas pripažinti jį negaliojančiu. Tarp šalių kilus ginčui (dėl susitarimo galiojimo), dėl tokio susitarimo sprendžia teismas ir sprendime konstatuoja, kad toks susitarimas yra niekinis ir negalioja. Teismas turi teisę ir pareigą visais atvejais, net nesant šalies reikalavimo, *ex officio* konstatuoti tokių išankstinių susitarimų niekinį pobūdį ir jo teisinės pasekmes. Taigi tokiu atveju sprendžiant atsakomybės už netinkamą sutarties įvykdymą ar neįvykdymą bei jos apimties klausimą, taikoma dispozityvi LR CK 6.251 straipsnio norma, reiškianti, jog skolininko atsakomybė nebėra ribota ir jis žalos padarymo atveju turės atlyginti visus kreditoriaus patirtus nuostolius.
 10. Sąžiningumo principas laikytinas esminiu sutarties šalių laisvę sudaryti išankstinius susitarimus ribojančiu veiksniu. Tuo tarpu vertinti atsakomybės išlygų atitiktį šiam principui palikta išimtinai teismo diskrecijai.
 11. Sprendžiant atsakomybės išlygų atitikties sąžiningumo principui bei teismo intervencijos į sutartinius santykius klausimą, vieni iš svarbiausių kriterijų į kuriuos būtina atsižvelgti – sutartinių santykių pobūdis (vartojimo ar komerciniai), kurį nulemia sutarties šalių statusas bei kiekvieno asmens padėtis konkrečioje situacijoje, kitaip tariant, turi būti

įvertinama kiekvieno asmens padėtis konkrečios bylos aplinkybių kontekste. Atsižvelgiant į šiuos kriterijus, atsakomybės išlygos turi būti vertinamos remiantis skirtingais teisės standartais.

12. Teismui konstatavus, kad atsakomybės išlyga prieštarauja sąžiningumo principui, tokia sutarties sąlyga laikytina niekine ir negaliojančia nuo sutarties sudarymo momento.
13. Dėl nesąžiningos sąlygos negaliojimo atsiradusią spragą teismui leidžiama šalinti nebent pakeičiant ją dispozityvia teisės nuostata.
14. LR CK, skirtingai nei netesybų atveju, neįtvirtinta teismo teisė pačiam savo nuožiūra spręsti, ar pripažinti nesąžiningą atsakomybės išlygą negaliojančia ir dėlto netaikytina, ar pripažinus šią sąlygą nesąžininga ją modifikuoti, kad ji būtų teisėta ir sąžininga abiejų sutarties šalių atžvilgiu. Todėl galiojant dabartiniam teisiniam reglamentavimui vienintelės dvi galimybės teismams modifikuoti nesąžiningą atsakomybę panaikinančią ar ją ribojančią sutarties sąlygą yra: (1) kai netesybas nustatanti sutarties sąlyga kartu yra ir atsakomybės išlyga; (2) esant vienos iš sutarties šalių prašymui (pvz., 6.195 str., 6.223 str., 6.228 str. pagrindu).

LITERATŪROS SĄRAŠAS

LIETUVOS RESPUBLIKOS TEISĖS AKTAI

1. „Lietuvos Respublikos civilinio kodekso patvirtinimo, įsigaliojimo ir įgyvendinimo įstatymas. Civilinis kodeksas.“ *Valstybės žinios* 74, 2262 (2000).
2. „Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso patvirtinimo, įsigaliojimo ir įgyvendinimo įstatymas. Civilinio proceso kodeksas.“ *Valstybės žinios* 36, 1340 (2002).
3. „Lietuvos Respublikos Konstitucija (su pakeitimais ir papildymais).“ *Valstybės žinios* 33, 1014 (1992).
4. „Lietuvos Tarybų Socialistinės Respublikos civilinis kodeksas.“ *Valstybės žinios* 19, 138 (1964).

UŽSIENIO VALSTYBIŲ IR TARPTAUTINIAI TEISĖS AKTAI

1. „Kvebeko civilinis kodeksas.“ Gouvernement du Québec. Žiūrėta 2017 m. rugpjūčio 24 d. <http://legisquebec.gouv.qc.ca/en/ShowDoc/cs/CCQ-1991>.
2. „Suomijos vartotojų apsaugos aktas.“ Finlex. Žiūrėta 2017 m. spalio 17 d. <http://finlex.fi/en/laki/kaannokset/1978/en19780038.pdf>
3. „Olandijos civilinis kodeksas.“ Dutch Civil Law. Žiūrėta 2017 m. spalio 10 d. <http://www.dutchcivillaw.com/civilcodegeneral.htm>
4. „Estijos prievolių aktas.“ Justiitsministeerium. Žiūrėta 2017 m. spalio 11 d. <https://www.riigiteataja.ee/en/eli/506112013011/consolide>
5. „Europos Bendrijų Tarybos direktyva 93/13/EEB dėl nesąžiningų sąlygų vartojimo sutartyse,“ *OJ L* 95, 29 (1993).
6. „Graikijos civilinis kodeksas.“ Hellenic Republic. Žiūrėta 2017 m. spalio 11 d. <http://www.ministryofjustice.gr/site/Default.aspx?alias=www.ministryofjustice.gr/site/kodik es>
7. „Ispanijos civilinis kodeksas.“ Wipo. Žiūrėta 2017 m. spalio 11 d. http://www.wipo.int/wipolex/en/text.jsp?file_id=221319
8. „Italijos civilinis kodeksas.“ The Cardozo Institute. Žiūrėta 2017 m. spalio 11 d. <http://www.jus.unitn.it/cardozo/obiter dictum/codciv/Lib4.htm>
9. „Austrijos vartotojų apsaugos aktas.“ Austrian Federal Chancellery. Žiūrėta 2017 m. spalio 17 d. https://www.ris.bka.gv.at/Dokumente/Erv/ERV_1979_140/ERV_1979_140.html
10. „Lenkijos civilinis kodeksas.“ INFOR PL S.A. Žiūrėta 2017 m. spalio 11 d. <http://www.infor.pl/akt-prawny/1258711,ustawa-kodeks-cywilny.html>

11. „Šveicarijos civilinis kodeksas.“ The federal Council. Žiūrėta 2017 m. spalio 17 d. <https://www.admin.ch/opc/en/classified-compilation/19070042/index.html>
12. „Šveicarijos prievolių kodeksas.“ The Federal Council. Žiūrėta 2017 m. spalio 11 d. <https://www.admin.ch/opc/en/classified-compilation/19110009/index.html>
13. „Tarptautinio krovinių vežimo keliais sutarties konvencija (CMR).“ *Valstybės žinios* 107, 2932 (1998).
14. „Europos sutarčių teisės principai.“ University of Cologne. Žiūrėta 2017 m. rugpjūčio 25 d. https://www.trans-lex.org/400200/_pecl/#head_80.
15. „The Unfair Terms in Consumer Contracts Regulations 1999.“ The National Archives. Žiūrėta spalio 17 d. <http://www.legislation.gov.uk/uksi/1999/2083/schedule/2/made>
16. „Unfair Contract Terms Act 1977.“ The National Archives. Žiūrėta 2017 m. spalio 17 d. <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/1977/50>
17. „UNIDROIT principles. Official comments.“ Unilex. Žiūrėta 2017 m. rugpjūčio 24 d. <http://unilex.info/dynasite.cfm?dssid=2377&dsmid=109294>.
18. „Vokietijos civilinis kodeksas (BGB).“ juris GmbH. Žiūrėta 2017 m. spalio 11 d. <http://www.gesetze-im-internet.de/bgb/>

LIETUVOS RESPUBLIKOS TEISMŲ PRAKTIKA

1. „Lietuvos apeliacinio teismo 2008 m. balandžio 29 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 2A-310/2008.“ Infollex. Žiūrėta 2017 m. rugsėjo 15 d. <https://www.infollex.lt/tp/86216>
2. „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2002 m. birželio 5 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-831/2002.“ Infollex. Žiūrėta 2017 m. spalio 9 d. <https://www.infollex.lt/tp/10503>
3. „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2002 m. spalio 7 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-1137/2002.“ Infollex. Žiūrėta 2017 m. lapkričio 3 d. <https://www.infollex.lt/tp/9292>
4. „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2003 m. gegužės 12 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-579/2003.“ Infollex. Žiūrėta 2017 m. lapkričio 3 ir 9 d. <https://www.infollex.lt/tp/8912>
5. „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2004 m. gruodžio 22 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-671/2004.“ Infollex. Žiūrėta 2017 m. spalio 10 d. <https://www.infollex.lt/tp/45358>
6. „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2004 m. lapkričio 29 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-651/2004.“ Infollex. Žiūrėta 2017 m. lapkričio 3 d. <https://www.infollex.lt/tp/42941>
7. „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2005 m. spalio 19 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-7-378/2005.“ Infollex. Žiūrėta 2017 m. lapkričio 6 ir 9 d. <https://www.infollex.lt/tp/55585>
8. „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2006 m. lapkričio 6 d. nutarimas civilinėje byloje Nr. 3K-P-382/2006.“ Infollex. Žiūrėta 2017 m. rugsėjo 15 d. <https://www.infollex.lt/tp/67801>

9. „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2008 m. gruodžio 16 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-572/2008.“ Infollex. Žiūrėta 2017 m. lapkričio 3 d. <https://www.infollex.lt/tp/91920>
10. „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2008 m. kovo 3 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-153/2008.“ Infollex. Žiūrėta 2017 m. spalio 10 d. <https://www.infollex.lt/tp/84685>
11. „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2009 m. birželio 15 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-265/2009.“ Infollex. Žiūrėta 2017 m. spalio 9 d. <https://www.infollex.lt/tp/127526>
12. „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2009 m. birželio 18 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-274/2009.“ Infollex. Žiūrėta 2017 m. lapkričio 9 d. <https://www.infollex.lt/tp/127736>
13. „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2009 m. gruodžio 22 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-582/2009.“ Infollex. Žiūrėta 2017 m. spalio 20 d. <https://www.infollex.lt/tp/145506>
14. „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2009 m. kovo 24 d. Vartotojų teisių apsauga vartojimo sutartiniuose santykiuose: teisinio reguliavimo ir teismų praktikos apžvalga Nr. 30.“ Infollex. Žiūrėta 2017 m. lapkričio 9 d. <https://www.infollex.lt/tp/129168>
15. „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2009 m. liepos 7 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-318/2009.“ Infollex. Žiūrėta 2017 m. spalio 14 d. <https://www.infollex.lt/tp/128974>
16. „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2009 m. vasario 13 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-326/2014.“ Infollex. Žiūrėta 2017 m. spalio 19 d. <https://www.infollex.lt/tp/98142>
17. „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2010 m. lapkričio 2 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-7-409/2010.“ Infollex. Žiūrėta 2017 m. lapkričio 3 ir 9 d. <https://www.infollex.lt/tp/176866>
18. „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2010 m. lapkričio 30 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-485/2010.“ Infollex. Žiūrėta 2017 m. spalio 23 d. <https://www.infollex.lt/tp/181541>
19. „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2010 m. vasario 23 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-59/2010.“ Infollex. Žiūrėta 2017 m. spalio 19 d. <https://www.infollex.lt/tp/151536>
20. „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2011 m. kovo 14 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-104/2011.“ Infollex. Žiūrėta 2017 m. lapkričio 3 d. <https://www.infollex.lt/tp/195538>
21. „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2011 m. vasario 25 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-73/2011.“ Infollex. Žiūrėta 2017 m. spalio 30 d. <https://www.infollex.lt/tp/193673>
22. „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2012 m. birželio 15 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-303/2012.“ Infollex. Žiūrėta 2017 m. lapkričio 9 d. <https://www.infollex.lt/tp/381899>
23. „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2012 m. gruodžio 5 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-542/2012.“ Infollex. Žiūrėta 2017 m. lapkričio 9 d. <https://www.infollex.lt/tp/485745>
24. „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2012 m. lapkričio 29 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-539/2012.“ Infollex. Žiūrėta 2017 m. spalio 20 d. <https://www.infollex.lt/tp/483485>
25. „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2012 m. liepos 26 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-383/2012.“ Infollex. Žiūrėta 2017 m. lapkričio 3 d. <https://www.infollex.lt/tp/394379>

26. „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2012 m. liepos 4 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-327/2012.“ Infolex. Žiūrėta 2017 m. lapkričio 7 d. <https://www.infolex.lt/tp/389383>
27. „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2012 m. liepos 5 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-338/2012.“ LAT. Žiūrėta 2017 m. rugpjūčio 30 d. <http://www.lat.lt/lt/teismo-nutartys/nutartys-nuo-2006-6bt1.html>
28. „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2014 m. balandžio 24 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-236/2014.“ LAT. Žiūrėta 2017 m. rugsėjo 11 d. ir lapkričio 3 d. <http://www.lat.lt/lt/teismo-nutartys/nutartys-nuo-2006-6bt1.html>
29. „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2014 m. kovo 19 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-98/2014.“ Infolex. Žiūrėta 2017 m. lapkričio 3 d. <https://www.infolex.lt/tp/813483>
30. „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2014 m. kovo 3 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-7-144/2014.“ Infolex. Žiūrėta 2017 m. spalio 19 d. <https://www.infolex.lt/tp/804567>
31. „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2014 m. lapkričio 28 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-514/2014.“ Infolex. Žiūrėta 2017 m. lapkričio 9 d. <https://www.infolex.lt/tp/938355>
32. „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2015 m. balandžio 14 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-7-149-706/2015.“ Infolex. Žiūrėta 2017 m. spalio 18 d. <https://www.infolex.lt/tp/1033382>
33. „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2015 m. balandžio 15 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-213-701/2015.“ Infolex. Žiūrėta 2017 m. rugsėjo 15 d. <https://www.infolex.lt/tp/1036659>
34. „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2015 m. balandžio 8 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-191-916/2015.“ Infolex. Žiūrėta 2017 m. spalio 30 d. <https://www.infolex.lt/tp/1025131>
35. „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2015 m. birželio 5 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-358-916/2015.“ Infolex. Žiūrėta 2017 m. lapkričio 9 d. <https://www.infolex.lt/tp/1056399>
36. „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2015 m. gruodžio 28 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-689-695/2015.“ Infolex. Žiūrėta 2017 m. spalio 23 d. <https://www.infolex.lt/tp/1165628>
37. „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2015 m. gruodžio 9 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-653-695/2015.“ Infolex. žiūrėta 2017 m. spalio 23 d. <https://www.infolex.lt/tp/1165105>
38. „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2015 m. rugsėjo 25 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-483-421/2015.“ Infolex. Žiūrėta 2017 m. rugsėjo 15 d., lapkričio 3 ir 6 d. <https://www.infolex.lt/tp/1141422>
39. „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2015 m. vasario 25 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-80-706/2015.“ Infolex. Žiūrėta 2017 m. spalio 19 d. <https://www.infolex.lt/tp/1006652>
40. „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2016 m. balandžio 25 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-234-248/2016.“ Infolex. Žiūrėta 2017 m. rugsėjo 15 d. <https://www.infolex.lt/tp/1253697>
41. „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2016 m. gruodžio 5 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-476-469/2016.“ Infolex. Žiūrėta 2017 m. lapkričio 9 d. <https://www.infolex.lt/tp/1384695>

42. „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2016 m. kovo 16 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-153-916/2016.“ Inforex. Žiūrėta 2017 m. lapkričio 3 d. <https://www.inforex.lt/tp/1228926>
43. „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2017 m. balandžio 19 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-187-421/2017.“ Inforex. Žiūrėta 2017 m. spalio 23 d. <https://www.inforex.lt/tp/1462603>
44. „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2017 m. birželio 6 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-250-687/2017.“ Inforex. Žiūrėta 2017 m. rugsėjo 26 d., lapkričio 3 ir 7 d. <https://www.inforex.lt/tp/1485227>
45. „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2017 m. spalio 18 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-358-916/2017.“ Inforex. Žiūrėta 2017 m. lapkričio 3 ir 9 d. <https://www.inforex.lt/tp/1530597>
46. „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2017 m. vasario 8 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-17-378/2017.“ LAT. Žiūrėta 2017 m. rugsėjo 11 d. <http://www.lat.lt/lt/teismo-nutartys/nutartys-nuo-2006-6bt1.html>
47. „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktikos dėl *actio Pauliana*, netiesioginio ieškinio, sulaikymo teisės ir prevencinio ieškinio institutų taikymo apžvalga.“ LAT. Žiūrėta 2017 m. rugpjūčio 21 d. <http://www.inforex.lt/tp/91331>
48. „Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1998 m. gruodžio 9 d. nutarimas dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 105 straipsnio sankcijoje numatytos mirties bausmės atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai.“ LRKT. <http://www.lrkt.lt/lt/teismo-aktai/paieska/135/ta385/content>
49. „Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 13 d. nutarimas dėl kai kurių teisės aktų, kuriais reguliuojami valstybės tarnybos ir su ja susiję santykiai, atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai ir įstatymams.“ LRKT. <http://www.lrkt.lt/lt/teismo-aktai/paieska/135/ta275/content>
50. „Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. rugpjūčio 19 d. nutarimas dėl Lietuvos Respublikos žalos, padarytos neteisėtais kvotos, tardymo, prokuratūros ir teismo veiksmais, atlyginimo įstatymo 3 straipsnio (2001 m. kovo 13 d. redakcija) 3 dalies ir 7 straipsnio (2001 m. kovo 13 d. redakcija) 7 dalies atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai.“ LRKT. <http://www.lrkt.lt/lt/teismo-aktai/paieska/135/ta217/content>
51. „Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2010 m. vasario 3 d. nutarimas dėl Lietuvos Respublikos transporto priemonių valdytojų civilinės atsakomybės privalomojo draudimo įstatymo (2004 m. kovo 5 d. redakcija) 11 straipsnio 1 dalies atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai.“ LRKT. <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.2B01FCCC088B>

52. „Netesybas ir palūkanas reglamentuojančių teisės normų taikymo Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktikoje apžvalga.“ LAT. Žiūrėta 2017 m. rugsėjo 11 d.
http://www2.lat.lt/lat_web_test/4_tpbiuleteniai/senos/nutartis.aspx?id=35071

UŽSIENIO VALSTYBIŲ IR TARPTAUTINIŲ TEISMŲ PRAKTIKA

1. „OGH 12.07.1966 8 Ob 182/66.“ Bundeskanzleramt Österreich. Žiūrėta 2017 m. spalio 11 d.
https://www.ris.bka.gv.at/Dokument.wxe?Abfrage=Justiz&Dokumentnummer=JJR_19660712_OGH0002_0080OB00182_6600000_001
2. „OGH 24.03.1998 1 Ob 400/97y.“ Bundeskanzleramt Österreich. Žiūrėta 2017 m. spalio 17 d.
https://www.ris.bka.gv.at/Dokument.wxe?Abfrage=Justiz&Dokumentnummer=JJT_19980324_OGH0002_0010OB00400_97Y0000_000
3. Astrazeneca UK Ltd v Albemarle International Corp, 2011 EWHC 1574 (Comm).
4. Bundesgerichtshof (BGH), Urt. v.: 03.11.1999, Az.: VIII ZR 269/68, JurionRS 1999, 16183,
https://www.jurion.de/urteile/bgh/1999-11-03/viii-zr-269_98/.
5. C-240/98, Océano Grupo Editorial SA v. Roció Murciano Quintero, and C-241/98, Salvat Editores SA v. José M. Sánchez Alcón Prades, C-242/98, José Luis Copano Badillo, C-243/98, Mohammed Berroane, and C-244/98, Emilio Viñas Feliú, 2000 E.C.R. I-04941.
6. C-243/08, Pannon GSM Zrt. v. Erzsébet Sustikné Gyórfi, 2009 E.C.R. I-04713.
7. C-26/13, Árpád Kásler, Hajnalka Káslerné Rábai v. OTP Jelzálogbank Zrt, 2014 ECLI:EU:C:2014:282.
8. C-40/08, Asturcom Telecomunicaciones SL v. Cristina RodríguezNogueira, 2009 E.C.R. I-09579.
9. Internet Broadcasting Corp Ltd (t/a NETTV) v MAR LLC (t/a MARHedge), 2009 EWHC 844 (Ch); 2010 1 All ER (Comm) 112.
10. Suisse Atlantique Société d'Armement Maritime SA v NV Rotterdamsche Kolen Centrale, 1967, ICLR 1 A.C. 361.
11. Thomas Witter Ltd v TBP Industries Ltd, 1996 2 All E.R. 573.

SPECIALIOJI LITERATŪRA

Monografijos, vadovėliai, komentarai

1. Ambrasienė, Dangutė, Egidijus Baranauskas, Danguolė Bublienė, Solveiga Cirtautienė, Rolandas Galvėnas, Kęstutis Laurinavičius, Algis Norkūnas, Leonas Virginijus Papirtis, Antanas Rudzinskas, Živilė Skibarkienė, Janina Stripeikienė, Daivis Širvinas, Vadimas

- Toločko ir Jūratė Usonienė. *Civilinė teisė. Prievolių teisė*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2006.
2. Baranauskas, Egidijus, Inga Karulaitytė-Kvainauskienė, Julija Kiršienė, Vytautas Pakalniškis, Leonas Virginijus Papirtis, Daina Petrauskaitė, Ramutė Ruškytė ir Pranciškus Vitkevičius. *Civilinė teisė. Bendroji dalis*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2007.
 3. Beal, Hugh, Bénédicte Fauvarque-Cosson, Jacobien Rutgers, Denis Tallon and Stefan Vogenauer. *Cases, Materials and Text on Contract Law. Second Edition*. Oxford and Portland, Oregon: Hart Publishing, 2010.
 4. Beale, H. G. (ed.). *Chitty on contracts. Volume I. General Principles*. London: Sweet and Maxwell, 2004.
 5. Beale, H. G., W. D. Bishop, & M. P. Furmston. *Contract Cases & Materials. Fifth Edition*. New York: Oxford University Press, 2008.
 6. Beale, H. G., W. D. Bishop, & M. P. Furmston. *Contract Cases & Materials. Fifth Edition*. New York: Oxford University Press, 2008.
 7. Beale, Hugh (ed.). *Chitty on contracts. Thirty-first edition. Volume I. General Principles*. London: Sweet and Maxwell, 2012.
 8. Beale, Hugh, Aarthur Hartkamp, Heinz Kötz, Denis Tallon. *Cases, Materials and Text on Contract Law*. Oxford and Portland, Oregon: Hart Publishing, 2002.
 9. Beatson, Jack. *Anson's law of Contract. 28th Edition*. Oxford: Oxford University Press, 2002.
 10. Bublienė, Danguolė. *Vartojimo sutarčių nesąžiningų sąlygų kontrolė*. Vilnius: VĮ Registrų centro Teisinės informacijos departamentas, 2007.
 11. Budreckienė, Viktorija. „Teisminės komercinių sutarčių turinio kontrolės ribos.“ Daktaro disertacija, Mykolo Romerio universitetas, 2016.
 12. Buol, Martina. *Beschränkung der Vertragshaftung durch Vereinbarung*. Zürich: Schulthess Polygraphischer Verlag, 1996.
 13. Busch, Danny, Ewoud Hondius, Hugo van Kooten, Harriët Shelhaas (ed.). *The Principles of European Contract Law (Part III) and Dutch Law. A Commentary II*. The Hague, The Netherlands: Kluwer Law International, 2006.
 14. Chandler, Adrian, and Ian Brown. *Law of Contract. Sixth edition*. New York: Oxford University Press, 2007.
 15. Chen-Wishart, Mindy. *Contract law. Second edition*. New York: Oxford University Press, 2008.
 16. Dambrauskaitė, Asta. *Sandorių negaliojimo teisinės pasekmės. Monografija*. Vilnius: Justitia, 2009.

17. Fontaine, Marcel, and Filip De Ly. *Drafting International Contracts: Analysis of Contracts Clauses*. New York: Transnational Publishers, Inc., 2006.
18. Gauch, Peter, Walter R. Schlupe, Jörg Schmid, Susan Emmenegger. *Schweizerisches Obligationenrecht. Allgemeiner Teil. 9. Auflage*. Basel: Schulthess Juristische Medien AG, 2008.
19. Hesselink, Martijn W. *CFR & Social justice. A short study for the European Parliament on the values underlying the draft Common Frame of Reference for European private law: what roles for fairness and social justice?* Munich: Sellier. European Law Publishers, 2008.
20. Hesselink, Martijn W. *SMEs in European contract law. Background note for the European Parliament on the position of small and medium-sized enterprises (SMEs) in a future Common Frame of Reference (CFR) and in the review of the consumer law acquis*. Centre for the Study of European Contract Law, 2007.
[http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/etudes/_____join/2007/378300/IPOL-JURI_ET\(2007\)378300_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/etudes/_____join/2007/378300/IPOL-JURI_ET(2007)378300_EN.pdf).
21. Hesselink, Martijn. „The Concept of Good Faith.“ Iš *Towards a European Civil Code. 4th Revised and Expanded Edition*, Arthur Hartkamp, Martijn Hesselink, Ewoud Hondius, Chantal Mak, Edgar du Perron, 619-649. Nijmegen: Kluwer Law International, 2011.
22. Jiao, Meihua. *Immaterieller Schaden und Schadensersatz im deutschen und chinesischen Recht*. Osnabrück: V&R unipress, 2007.
23. Kötz, Hein, and Axel Flessner. *European Contract Law. Vol. 1: Formation, Validity, and Content of Contracts; Contract and Third Parties*. Oxford: Clarendon Press, 1997.
24. Koziol, Helmut. *Österreichisches Haftpflichtrecht: Allgemeiner Teil. 2. Auflage*. Wien: Manz, 1980.
25. Lando, Ole, and Hugh Beale. *Principles of European Contract Law. Parts I and II*. The Hague: Kluwer Law International, 2000.
26. Lazauskaitė, Rūta. „Nuo šalių valios priklausantys sutartinės atsakomybės ribojimai.“ Daktaro disertacija, Mykolo Romerio universitetas, 2011.
27. Le Torneau, Philippe. *La responsabilité civile*. Paris: Dalloz, 1976.
28. Martinius, Philip. *M&A – Protecting the Purchaser*. The Hague: Kluwer Law International, 2005.
29. McKendrick, Ewan. *Contract Law. Second Edition*. Basingstoke: Macmillan Press, 1994.
30. McKendrick, Ewan. *Contract law: text, cases, and materials. Third edition*. New York: Oxford University Press, 2008.
31. McMeel, Gerard. *The construction of contracts. Interpretation, Implication and Rectification*. Oxford; New York: Oxford University Press, 2007.
32. Mikelėnas, Valentinas, Alfonsas Vileita, Algirdas Taminskas. *Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Pirmoji knyga. Bendrosios nuostatos*. Vilnius: Justitia, 2001.

33. Mikelėnas, Valentinas. *Civilinės atsakomybės problemos: lyginamieji aspektai*. Vilnius: Justitia, 1995.
34. Mikelėnas, Valentinas. *Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Šeštoji knyga. Prievolių teisė (I)*. Vilnius: Justitia, 2003.
35. Mikelėnas, Valentinas. *Prievolių teisė. Pirmoji dalis*. Vilnius: Justitia, 2002.
36. Mikelėnas, Valentinas. *Sutarčių teisė. Bendrieji sutarčių teisės klausimai: lyginamoji studija*. Vilnius: Justitia, 1996.
37. Mizaras, Vytautas (moksl. red.). *Civilinė teisė. Bendroji dalis: vadovėlis*. Vilnius: Justitia, 2009.
38. Norkūnas, Algis, ir Simona Selelionytė-Drukteinienė. *Civilinės atsakomybės praktikumas. Mokomasis leidinys*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2008.
39. Schulze, Reiner (ed.). *Common European Sales Law (CESL). Commentary*. München: Baden-Baden, 2014.
40. Sealy, L. S., R. J. A. Hooley. *Commercial Law. Text, Cases, and Materials. Fourth edition*. Oxford: Oxford University Press, 2009.
41. Šulija, Gintautas, *Standard Contract Terms in Cross-Border Business Transactions: a Comparative Study from the Perspective of European Union Law*. Frankfurt am Main: Peter Lang Internationaler Verlag der Wissenschaften, 2011.
42. Terré, François, Philippe Simler, Yves Lequette. *Droit civil. Les obligations. 9^e édition*. Paris: Dalloz, 2005.
43. Vogenauer, Stefan. *Commentary on the UNIDROIT Principles of International Commercial Contracts (PICC). Second edition*. New York: Oxford University Press, 2015.
44. von Bar, Christian, and Eric Clive. *Principles, Definitions and Model Rules of European Private Law. Draft Common Frame of Reference (DCFR). Full edition. Volume I*. München: Sellier. European Law Publishers, 2009.
45. von Bar, Christian, Eric Clive, Hans Schulte-Nölke, Hugh Beale, Johnny Herre, Jérôme Huet, Matthias Storme, Stephen Swann, Paul Varul, Anna Veneziano and Fryderyk Zoll. *Principles, Definitions and Model Rules of European Private Law Draft Common Frame of Reference (DCFR). Outline Edition*. Munich: sellier. european law publishers, 2009.
http://ec.europa.eu/justice/policies/civil/docs/dcfr_outline_edition_en.pdf.
46. von Bar, Christian, Ulrich Drobnig. *The interaction of Contract Law and Tort and Property Law in Europe. A Comparative Study*. München: Sellier. European Law Publishers, 2004.
47. Whincup, Michael H. *Contract Law and Practice: the English System and Continental Comparisons. Fourth revised and enlarged edition*. The Hague; London; Boston: Kluwer Law International, 2001.

48. Zimmermann, Reinhard, and Simon Whittaker. *Good Faith in European Contract Law*. Cambridge: Cambridge University Press, 2008.

Straipsniai mokslo darbų leidiniuose

1. „Report of the Secretary-General: liquidated damages and penalty clauses (A/CN.9/161).“ *Yearbook of the United Nations Commission on International Trade Law* Vol. X (1979): 40-48. <https://www.uncitral.org/pdf/english/yearbooks/yb-1979-e/vol10-p40-48-e.pdf>.
2. Ambrasienė, Dangutė, ir Indrė Kryžiūtė. „Atsakomybės už preliminarosios sutarties neįvykdymą problemos.“ *Jurisprudencija* 19, 2 (2012): 561-583.
3. Bitė, Virginijus. „Sutartinių garantijų verslo pardavimo sutartyje prigimtis ir teisinis vertinimas.“ *Socialinių mokslų studijos* 1, 1 (2009): 129-146.
4. Bydlinski, Franz. „Zur Haftung der Dienstleistungsberufe in Österreich und nach dem EG-Richtlinienvorschlag.“ *Juristische Blätter (JBl)* 341 (1992).
5. Bublienė, Danguolė, ir Jūratė Truskaitė-Paškevičienė. „Iš anksto sutartų nuostolių instituto Jungtinės Karalystės teisėje ir netesybų instituto Lietuvos Respublikos teisėje palyginimas.“ *Teisė*, 87 (2013): 34-50.
6. Cirtautienė, Solveiga. „Neturtinės žalos atlyginimas kaip neturtinių vertybių gynimo būdas.“ *Jurisprudencija* 71, 63 (2005): 5-15.
7. Farnsworth, Edward Allan. „Good Faith and Fair Dealing under the UNIDROIT Principles, Relevant International Conventions, and National Laws.“ *Tulane Journal of International and Comparative Law* 3 (1995): 47-64. https://www.trans-lex.org/122100/_farnsworth-allan-duties-of-good-faith-and-fair-dealing-under-the-unidroit-principles-relevant-international-conventions-and-national-laws-tuljintcompl-1995-at-56-et-seq/
8. Fontaine, Marcel. „Les clauses exonératoires et les indemnités contractuelles dans les Principes d'UNIDROIT: Observations critiques.“ *Uniform Law Review* 3, 2-3 (1998): 405-418. http://heinonline.org.skaitykla.mruni.eu/HOL/Page?handle=hein.journals/droit1998&div=38&start_page=405&collection=journals&set_as_cursor=0&men_tab=srchresults.
9. Haupt, Stefan. „An Economic Analysis of Consumer Protection in Contract Law.“ *German Law Journal* 4, 11 (2003): 1137-1164. https://static1.squarespace.com/static/56330ad3e4b0733dcc0c8495/t/56b96e2f22482e110fab1f78/1454992944362/GLJ_Vol_04_No_11_Haupt.pdf
10. Lando, Ole. „Liberal, Social and Ethical Justice in European Contract Law.“ *Common Market Law Review* 43, 3 (2006): 817-833.
11. Lazauskaitė, Rūta. „Atsakomybę ribojančių ar pašalinančių susitarimų aiškinimo ir galiojimo probleminiai aspektai.“ *Socialinių mokslų studijos* 3, 2 (2011): 609-626.

12. Lazauskaitė, Rūta. „Susitarimų dėl sutartinės atsakomybės ribojimo teisinė prigimtis.“ *Socialinių mokslų studijos* 1, 5 (2010): 169-184.
13. Loos, Marco B. M. „Standard Contract Terms Regulation in the Proposal for a Common European Sales Law. Comment to Nils Jansen.“ *Centre for the Study of European Contract Law* 04 (2012): 776-796, file:///C:/Users/User/Downloads/StandardcontracttermsCESL_ZEUP2012.pdf
14. Mazeaud, Denis. „Clauses limitatives de réparation: les quatre saisons.“ *Recueil Dalloz* (2008): 1776.
15. Meškys, Edvinas. „Liquidated damages instituto esmė, vieta Lietuvos teisės sistemoje ir santykis su bauda ir nuostoliais.“ *Justitia* 77 (2012): 76-99.
16. Selelionytė-Drukteinienė, Simona. „Grynai ekonominio pobūdžio žala kaip specifinė žalos kategorija Lietuvos Respublikos deliktų teisėje.“ *Jurisprudencija* 4, 118 (2009): 123-146.
17. Selelionytė-Drukteinienė, Simona. „Sutartinė atsakomybė: grįsta kalte ar be kaltės?“ *Jurisprudencija* 18, 4 (2011): 1417-1441.
18. Vézina, Nathalie. „Préjudice matériel, corporel et moral: variations sur la classification tripartite du préjudice dans le nouveau droit de la responsabilité.“ *R.D.U.S.* 24 (1993): 161-180. https://www.usherbrooke.ca/droit/fileadmin/sites/droit/documents/RDUS/volume_24/24-1-vezina.pdf

KITI ŠALTINIAI

1. „Dabartinės lietuvių kalbos žodynas.“ Lietuvos kalbos išteklių informacinė sistema. 2017 m. rugpjūčio 30 d., 2017 m. rugsėjo 4 d. http://lkiis.lki.lt/paieska?header=s%C4%85lyga&resourceId=207&remoteRecordId=12613258&p_p_id=LKISearch_WAR_LKISearchportlet; http://lkiis.lki.lt/paieska?header=i%C5%A1lyga&resourceId=207&remoteRecordId=12530074&p_p_id=LKISearch_WAR_LKISearchportlet
2. „Lietuvių kalbos žodynas.“ Lietuvos kalbos institutas. 2017 m. rugpjūčio 30 d.; 2017 m. rugsėjo 4 d. <http://www.lkz.lt/Visas.asp?zodis=s%C4%85lyga&lns=-1&les=-1>; <http://www.lkz.lt/Visas.asp?zodis=i%C5%A1lyga&lns=-1&les=-1>

ATSAKOMYBĖS RIBOJIMO GALIMYBĖS SUTARČIŲ TEISĖJE

ANOTACIJA

Darbe nagrinėjamos sutarties laisvės principo, atsakomybę panaikinančių ar ją ribojančių sutarties sąlygų/susitarimų kontekste, ribos, šių ribų „peržengimo“ teisinės pasekmės bei teismo vaidmuo kontroliuojant atsakomybės išlygas. Pirmoje darbo dalyje aptariamos atsakomybę ribojančių susitarimų atsiradimo prielaidos, atskleidžiama šių susitarimų samprata, analizuojamas atsakomybę ribojančių sutarties sąlygų santykis su panašiomis sąlygomis bei nagrinėjamos atsakomybę ribojančių sutarties sąlygų/susitarimų rūšys. Antroji dalis skirta atsakomybę ribojančių sutarties sąlygų/susitarimų ribas nustatančių kriterijų analizei. Trečiojoje dalyje atskleidžiamos atsakomybės išlygų ribų „peržengimo“ teisinės pasekmės, analizuojamas teismo vaidmuo kontroliuojant atsakomybę ribojančias sutarties sąlygas bei nagrinėjamos teisminės intervencijos į sutartinius santykius galimybės ir ribos.

Reikšminiai žodžiai: sutartinė atsakomybė, sutarties laisvės principas, atsakomybę panaikinantys ar ją ribojantys susitarimai, atsakomybės išlygos, atsakomybės išlygų ribos.

POSSIBILITIES OF LIMITATION OF LIABILITY IN CONTRACT LAW

ANNOTATION

The thesis scrutinizes the limits of the principle of freedom of contract in the context of contractual terms/agreements limiting or excluding civil liability, the legal consequences of violation limits of exclusion clauses and the role of the court in controlling the exclusion clauses. The first part of the master thesis scrutinizes with the assumptions about the emergence of agreements limiting or excluding civil liability, discloses the concept of these agreements, analyses the relation between the contractual terms limiting or excluding liability and similar types of contractual terms and deals with the types of contractual terms/agreements limiting or excluding liability. The second part deals with the analysis of the criteria stipulating limits of contractual terms/agreements limiting or excluding civil liability. The third part discloses the legal consequences of violation limits of exclusion clauses, analyses the role of the court in controlling the exclusion clauses and scrutinizes the possibilities and limits of judicial intervention in contractual relations.

Keywords: contractual liability, the principle of freedom of contract, agreements limiting or excluding liability, exclusion clauses, limits of exclusion clauses.

ATSAKOMYBĖS RIBOJIMO GALIMYBĖS SUTARČIŲ TEISĖJE

Santrauka

Vienas pagrindinių civilinėje atsakomybėje galiojančių principų – visiško nuostolių atlyginimo principas, reiškiantis, jog nukentėjusiajam padaryti nuostoliai turi būti atlyginti visiškai. Tačiau šis principas nėra absoliutus, kadangi sutarčių teisėje galiojantis sutarties laisvės principas suteikia teisę sudaryti atsakomybę ribojančius susitarimus. Vis dėlto, ir sutarties laisvė, suteikianti galimybę riboti civilinę atsakomybę, nėra absoliuti. Būtent dėl sutarties laisvės nustatant atsakomybę ribojančias sutarties sąlygas ir kyla nemažai probleminių klausimų.

Pirmajame darbo skyriuje aptariamos atsakomybę ribojančių susitarimų atsiradimo prielaidos, atskleidžiama šių susitarimų samprata, analizuojamas atsakomybę ribojančių sutarties sąlygų santykis su panašiomis sąlygomis bei nagrinėjamos atsakomybę ribojančių sutarties sąlygų/susitarimų rūšys. Remiantis šiame skyriuje atliktu tyrimu išskirtini šie pagrindiniai rezultatai: tokių susitarimų atsiradimo prielaidas suponuoja sutarčių laisvės principas, civilinėje teisėje dominuojančios dispozityviosios teisės normos bei subjektyvioji kreditoriaus teisė atsisakyti savo reikalavimo teisės; šių susitarimų samprata apima tik išankstinius, t.y. iki atsakomybės atsiradimo sudarytus susitarimus; atsakomybės išlygos skirstomos į visiškai atsakomybę panaikinančias bei atsakomybę ribojančias, tuo tarpu atsakomybę ribojančios skirstomos į: 1) susitarimus ribojančius sutarties sąlygas; 2) susitarimus ribojančius kilusias pasekmes.

Antrajame skyriuje analizuojami atsakomybę ribojančių sutarties sąlygų/susitarimų ribas nustatantys kriterijai. Šiame skyriuje atlikta analizė leidžia išskirti tokius kriterijus ribojančius šalių laisvę sudaryti išankstinius susitarimus: (1) skolininko kaltės forma ir laipsnis; (2) objektas, kuriam padaryta žala; (3) žalos rūšis; (4) sąžiningumas.

Trečiajame skyriuje atskleidžiamos atsakomybės išlygų ribų „peržengimo“ teisinės pasekmės, analizuojamas teismo vaidmuo kontroliuojant atsakomybę ribojančias sutarties sąlygas bei nagrinėjamos teisminės intervencijos į sutartinius santykius galimybės ir ribos. Pagrindiniai šiame skyriuje atlikto tyrimo rezultatai: atsakomybės išlygų ribas „peržengiantys“ susitarimai yra niekiniai ir negalioja nuo jų sudarymo momento; dėl nesąžiningos sąlygos negaliojimo atsiradusią spragą teismui leidžiama šalinti nebent pakeičiant ją dispozityvia teisės nuostata; galiojant dabartiniam LR CK teisiniam reglamentavimui vienintelės dvi galimybės teismams modifikuoti nesąžiningą atsakomybę panaikinančią ar ją ribojančią sutarties sąlygą yra tie atvejai, kai: (1) netesybas nustatanti sutarties sąlyga kartu yra ir atsakomybės išlyga; (2) esant vienos iš sutarties šalių prašymui (pvz., 6.195 str., 6.223 str., 6.228 str. pagrindu).

POSSIBILITIES OF LIMITATION OF LIABILITY IN CONTRACT LAW

Summary

One of the fundamental principles of civil liability is the principle of full compensation, which means that the victim's losses must be fully remunerated. However, this principle is not absolute since the principle of freedom of contract gives the right to enter into agreements limiting or excluding civil liability. Nevertheless, the principle of freedom of contract, which gives the possibility of limiting civil liability is also not absolute. That is precisely why there are number of problematic issues.

The first chapter scrutinizes the assumptions about the emergence of agreements limiting or excluding civil liability, discloses the concept of these agreements, analyses the relation between the contractual terms limiting or excluding liability and similar types of contractual terms and deals with the types of contractual terms/agreements limiting or excluding liability. Based on the research in this chapter, the following main results can be distinguished: the assumptions for the emergence of such agreements presupposes the principle of freedom of contract, dominant dispositive rules in civil law and the subjective right of the promisee to waive their claim; the concept of these agreements covers only the prior agreements, i. e. agreements concluded up to the rise of liability; the exemption clauses are classified into two basic types: exclusion and limitation clauses, while limitation clauses are classified into: 1) limitation of conditions; 2) limitation of the consequences.

The second chapter analyses the criteria stipulating limits of contractual terms/agreements limiting or excluding civil liability. Based on the research in this chapter, the following criteria can be distinguished: (1) the form and degree of the debtor's fault; (2) the object of the damage; (3) kind of damages; (4) good faith.

The third chapter discloses the legal consequences of violation limits of exclusion clauses, analyses the role of the court in controlling the exclusion clauses and scrutinizes the possibilities and limits of judicial intervention in contractual relations. The main results of this chapter are: agreements limiting or excluding liability that violate the limits of exclusion clauses are null and void from the moment they were concluded; the contractual gap resulting from the invalidity of the unfair exclusion may be filled by the court only if it is replaced by the dispositive legal provision; in the current legal regulation of the Civil Code of the Republic of Lithuania there are only two possibilities for the courts to modify the unfair exclusion clause: (1) where the contractual term imposing the forfeiture is also the exclusion clause; (2) at the request of one of the contract parties (e.g., on the basis of Lithuanian CC art. 6.195, 6.223, 6.228).

PATVIRTINIMAS APIE ATLIKTO DARBO SAVARANKIŠKUMĄ

2017- -
Vilnius

Aš, Mykolo Romerio universiteto (toliau – Universitetas),
Teisės fakulteto civilinės teisės specializacijos

(*fakulteto / instituto, programos pavadinimas*)

Studentas _____ Arnoldas Bulota _____,
(*vardas, pavardė*)

patvirtinu, kad šis magistro baigiamasis darbas

„ATSAKOMYBĖS RIBOJIMO GALIMYBĖS SUTARČIŲ TEISĖJE“:

1. Yra atliktas savarankiškai ir sąžiningai;
2. Nebuvo pristatytas ir gintas kitoje mokslo įstaigoje Lietuvoje ar užsienyje;
3. Yra parašytas remiantis akademinio rašymo principais ir susipažinus su rašto darbų metodiniais nurodymais.

Man žinoma, kad už sąžiningos konkurencijos principo pažeidimą – plagijavimą studentas gali būti šalinamas iš Universiteto kaip už akademinės etikos pažeidimą.

(*parašas*)

Arnoldas Bulota
(*vardas, pavardė*)